

'56-os magyar menekültek Szudánban

Vonós hangszerek Afrikában

**A szubszaharai afrikai regionalizmus sajátosságai
az SADC (Dél-afrikai Fejlesztési Közösség) működése tükrében**

A sona dicsérőének

56-OS MAGYAR MENEKÜLTEK SZUDÁNBAN

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc leverése után mintegy 200 ezer ember hagyta el az országot. A menekülők zömmel Ausztriába és kisebb részben Jugoszláviába távoztak. A magyar menekültek túlnyomó többsége a befogadó két szomszédos államból hamarosan tovább állt a szélrózsa minden irányába. A legkülönbözőbb országokba és kontinensekre is jutott magyar bevándorló, azonban a legtöbben nyugat-és észak-európai országokba (elsősorban Nagy-Britannia, NSZK, Svájc, Franciaország) és az észak-amerikai kontinensre (Amerikai Egyesült Államok és Kanada) távoztak, de Afrika sem maradt érintetlen kontinens. Az tudható, hogy 1956 végétől 1957-ig mintegy 1500-2000 főnyi magyar vándorolt ki Afrikába, szinte kizárólag az Dél-afrikai Unióba, amely ekkor még a Brit Nemzetközösség tagja volt - de a forradalom leverése után – hacsak elenyésző számban is – kerülhet-e más afrikai országokba is magyarok?

VONÓS HANGSZEREK AFRIKÁBAN

Napjainkban az egyre népszerűbb világzene által, főleg Nyugat-Afrika, illetve a Közel-Kelet és Észak-Afrika hagyományos zenei és hangszeres kultúrája is egyre inkább az érdeklődés középpontjába került, viszont ezek történeti háttere mégis alig ismert vagy félreértésekkel terhelt. A hangszertörténetkutatás vagyis az organológia, az etnomuzikológiai vizsgálódások egyik kevésbé kutatott témakörének tekinthető, ezért a tanulmány Afrika vonós hangszerei iránt érdeklődőknek kíván egy történeti jellegű áttekintést nyújtani. Mivel Afrika és az arab világ zenéjéről az utóbbi évtizedekben már több, kiváló munka született, jelen áttekintés hiánypótló módon, kifejezetten Afrika hagyományos vonós hangszereire és azok történeti és kulturális hátterére fókuszál.

A SZUBSZAHARAI AFRIKAI REGIONALIZMUS SAJÁTOSSA-
GAI AZ SADC (DÉL-AFRIKAI FEJLESZTÉSI KÖZÖSSÉG)
MŰKÖDÉSE TÜKRÉBEN

A szervezeti működés és az intézményrendszer tekintetében az Afrikai Unió az Európai Uniót és az Egyesült Nemzetek Szervezetét tekintti mintának. Az afrikai regionalizmus ugyanakkor számos egyedi ismérvvvel rendelkezik. A tanulmány a régió jellemzőit a regionalizmus szempontjából vizsgálja, elsősorban az új regionalizmus szempontrendszerét követve. Mivel azonban a térség nemzetközi kapcsolataiban változatlanul az államközi, kormányközi együttműködés az elsődleges és a regionális gazdasági közösségek rendszerét is ez a rendező elv alakította ki, a vizsgálat tárgya is elsősorban ez a szint lehet.

A. GERGELY ANDRÁS

EGY MIGRÁCIÓGAZDASÁG LEHETSÉGES ÚTJÁRÓL

LAPSZÉLI JEGYZETEK – EMLÉKEZTETŐÜL

63

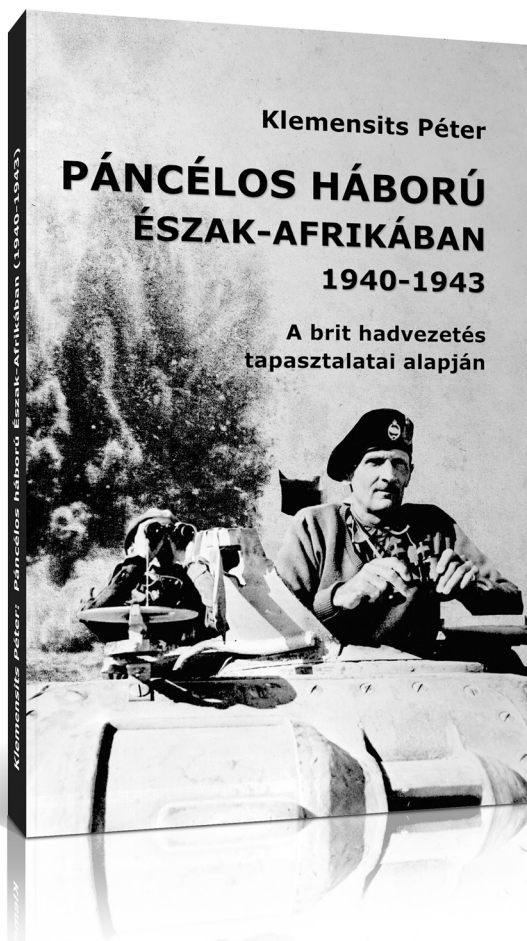

VIRÁGH ANNA

A RWANDA ASYLUM PLAN FOGADTATÁSA A BRIT ÉS MAGYAR SAJTÓBAN

71

2022. április 14-én a brit és ruandai vezetés aláírta a UK and Rwanda Migration and Economic Development Partnershipet, melynek célja az, hogy a La Manche csatornán keresztül az Egyesült Királyságba érkező illegális bevándorlók egy részét Ruandába helyezték át, hogy a menekültjogi kérelmi eljárás ott folytatódjon. A terv létrejöttének oka a brit vezetés szerint az évek óta jelen lévő, és folyamatosan erősödő migrációs nyomás. Bár a procedura még kísérleti fázisban jár, a brit és ruandai belpolitikában és médiában szinte az első naptól fogva az „ellentmondásos” jelző társul a tervhez. E sajtóelemzés feldolgozza a tervhez kapcsolódó történéseket, jogi, politikai és gazdasági folyamatokat, a brit és a magyar média különböző jobb- és baloldali online sajtótermékeinek véleményét, a terv megközelítésének módjait és eszközeit, az általuk használt és idézett forrásokat, és egymással összevetve a cikkek komplexitását, pontosságát, szavahihetőségét és elfogultságát.

Klemensits Péter

Páncélos háború Észak-Afrikában (1940-1943)

A háborús hadszínterek közül mindig is az észak-afrikai volt a legkülönlegesebb, különösen az európaiak számára. Az ókori titkok, a hatalmas ismeretlen, a kietlen sivatagok, a kutatók és a hadtörténet rajongók figyelmét is felkeltették az évek során, korántsem véletlenül. A második világháború során olyan parancsnokok szereztek maguknak hírnevet ezen a hadszíntéren, akiket előtte kevésbé ismert a közvélemény, mint pl. Erwin Rommel vagy Bernard Montgomery. A harcok, páncélos pedig nem véletlenül lett az afrikai harcok emblematikus harceszköze.

A kötet tudományos igényességgel foglalja össze mindazon összetevőket, melyek végigkísérték brit páncélosok alkalmazását Észak-Afrikában 1940-1943 között, különös tekintettel a brit észak-afrikai hadvezetés hadászati és hadműveleti tervezésére, a főbb hadműveletek bemutatására és a páncélos csapatok alkalmazásához köthető tanulságok összegzésére. A páncélos fegyvernem alkalmazásán túl viszont az egész észak-afrikai hadszíntér legfontosabb – de kevésbé feldolgozott – stratégiai problémái is megjelennek a kötetben, nevezetesen, hogy az olaszok feletti győzelem után miként változott meg a hadászati környezet a britek hátrányára 1941 tavaszán, majd pedig 1942 elején, ez pedig milyen következményekkel járt Észak-Afrikára és a Közel-Keletre nézve, továbbá melyek voltak azok a hadászati döntések, melyek az 1943-as hadműveletek befejezéséhez vezettek.

Keresse a kötetet a Lira Könyvesboltokban,
a független könyvesboltokban és az internetes portálokon
vagy rendelje meg a Publikon Kiadótól a www.publikon.hu oldalon.

'56-OS MAGYAR MENEKÜLTEK SZUDÁNBAN

UDVARVÖLGYI ZSOLT ANDRÁS

Bevezetés – 1956-os magyar menekültek Afrikában

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc leverése után mintegy 200 ezer ember hagyta el az országot. A menekülők zömmel Ausztriába és kisebb részben Jugoszláviába távoztak. 1957 májusáig a két országba összesen 193.885 fő jutott el, akik közül azonban mintegy 20 ezren – rövid idő múltán – hazatértek. A véglegesen elvándorolt magyarok száma 176 ezer főre tehető (Hablicsek-Illés, 2007: 157, 160). A magyar menekültek túlnyomó többsége a befogadó két szomszédos államból hamarosan tovább állt a szélrózsa minden irányába. A legkülönbözőbb országokba és kontinensekre is jutott magyar bevándorló, azonban a legtöbben nyugat-és észak-európai országokba (elsősorban Nagy-Britannia, NSZK, Svájc, Franciaország) és az észak-amerikai kontinensre (Amerikai Egyesült Államok és Kanada) távoztak. Sokan kerültek Latin-Amerikába – akár a kicsiny közép-amerikai és karibi országokba –, továbbá kalandvágyóbb, elszánt '56-osok szép számmal célozták meg a távoli Ausztráliát és Új-Zélandot is. A kivándorló magyar zsidók közül sokan Izraelbe alijáztak. Afrika sem maradt érintetlen kontinens. Búr Gábornak „Miért éppen Afrika?” '56-os magyar menekültek a fekete kontinensen” c., a Nagy Imre Alapítvány szervezésében, 2021. november 11-én Budapesten tartott előadásából megtudható, hogy 1956 végétől 1957-ig mintegy 1500-2000 főnyi magyar vándorolt ki Afrikába, szinte kizárólag az Dél-afrikai Unióba, amely ekkor még a Brit Nemzetközösség tagja volt. A dél-afrikai magyar közösség a későbbi években tovább bővült olyan '56-os magyarokkal, akik először pl. Ausztráliában próbálták szerencsét. Az osztrák menekülttáborokban a kivándorlási lehetőségeket kereső magyaroknak a legtöbb esetben nem volt fogalmuk Afrikáról, ide nem tolongtak a jelentkezők, a fekete kontinens a „futottak még” kategóriába tartozott. A forradalom és szabadságharc és az azt követő menekülthullám idején Afrika még túlnyomórészt gyarmati sorban volt és ez a tény is megnehezíthette a magyarok útkeresését. A Dél-afrikai Unión kívül jelentősebb számban csak Rhodesia és Nyaszaföld Föderációja fogadott be magyarokat, összesen 60 főt. Megjegyzendő, hogy a Föderáció eredetileg 30, öt év alatti árva kisgyermek befogadását ajánlotta fel, de ez nem valósult meg, mint ahogy nem realizálódhatott Tunézia szándéka 100 fő ideiglenes befogadásáról sem. (Természetesen nem zárható ki, hogy az – ekkor még – gyarmattartó nyugat-európai országokba távozó, százezres magyar tömegeből többen – ideiglenesen vagy véglegesen – a belga,

francia, brit, spanyol, portugál afrikai gyarmatokon találták meg számításukat, mint ahogy a Francia Idegenlégióba belépő magyar fiatalok is szolgáltak Afrika-szerte.) Megállapítható azonban, hogy az '56-os magyar menekültek döntő hányadának a Dél-afrikai Unió lett az új hazája. Az ország tipikusan befogadó attitűdöt mutatott, 1946-1970 között 617 ezer európai bevándorló érkezett ide. Az ország 1956 november közepén 150 magyar befogadását vállalta, de a menekültválság eszkalálódása miatt 1500 főre emelte a kontingenst. A dél-afrikai kormány megbízottjai a traiskircheni menekülttáborban toboroztak a menekültek közül: szakmával rendelkezőket kerestek és nem egyetemi hallgatókat. Aki valamilyen képesítéssel rendelkezett, az egy kötelező interjú után lényegében már mehetett is. Az ügyintézés gyors és problémamentes volt, a dél-afrikaiak – ellentétben más befogadó országokkal – családokat, jegyespárokat, terhes asszonyokat is szívesen láttak. Elsősorban földönfutó, szegény, nagyobb poggyász nélküli emberek választották a messzi országot. 1956 decembertől összesen 18 repülőjáratral 1296 főnyi magyar menekült érkezett Dél-Afrikába, akik döntően szakmunkások, ill. az ő családtagjaik voltak. Könnyedén be tudtak illeszkedni, egyből munkát kaptak, zömmel az ISCOR Műveknél, és a fehér negyedekben (az apartheid korszaka ez Dél-Afrikában) nagy szimpátiával fogadták őket. Az ENSZ menekültügyi főbiztosának 1959. január 1-én publikált jelentése szerint 1320 fő magyar érkezett a Dél-afrikai Unióba, és mindösszesen csak 20 fő távozott az országból. A későbbi években a magyar kolónia létszáma további betelepülőkkel gyarapodott, és az 1960-as évek elejére megközelítette a 3000 főt (Búr, 2021). Ezek hallatán felmerült bennem a kérdés, hogy az 1956-os forradalom leverése után – hacsak elenyésző számban is – kerülhettek-e más afrikai országokba magyarok? A khartoumi magyar követség 1956-1962 közötti jelentéseinek kutatásakor érdekesnek vélt adatokra bukkantam. Azonban előjáróban talán nem szükségtelen röviden összefoglalni milyen ország is volt Szudán a kérdéses időben, és miért nyílt magyar külképviselet Khartoumban, illetve miért vélték egyes hazai döntéshozók fontosnak jelenlétünket ezen a messzi vidéken.

A szudáni-magyar kapcsolatokról¹

Úgy vélem a magyar diplomáciai tapogatózás az ötvenes évek közepére elérte a fekete kontinenst is. Főleg Észak-Afrikában, de a szubszaharai térségben is a (volt) gyarmattartóktól (Nagy-Britannia, Franciaország, Belgium, Spanyolország, Portugália, Olaszország) elszenvedett vélt vagy valós sérelmek, konfliktusok miatt egy, a térségben addig ismeretlen, tiszta lappal induló közép-európai kis ország – még ha a kommunista blokkhoz is tartozott – biztató kilátásoknak nézhetett elébe. A magyar diplomácia figyelme az 1956-os forradalom és szabadságharc előtt Északkelet-Afrikára is kiterjedt, pl. a térség kulcsországának számító Egyiptomban már 1947. december 20-án felállítottuk követségünket, és az ötvenes években fejlődésnek indultak a magyar-egyiptomi gazdasági, kulturális és sportkapcsolatok is. Egyiptom hatalmas déli szomszédját, Szudánt a 19. század végén az önmagát „Messiásnak”, azaz Mahdinak kikiáltó Mohamed Ahmed ibn Abdallah sikeres felkelése (1881), majd a britekkel dacoló, ellenük dzsihádot folytató mahdista állama

(1882-1885) tette híressé, ill. hírhedtté. Bár a mahdistákat a britek és egyiptomiak 1898-ra, – véres ütközetek során – legyőzték, a felszín alatt tovább lappangott a feszültség, egészen a 20. század közepéig. Szudánt a britek Egyiptommal közösen, ún. kondominiumként igazgatták 1955. december 31-ig (Búr, 2014: 84, 86) 1956. január 1-én szinte az összes afrikai országot megelőzve Szudán elnyerte a függetlenségét. Ebben az időszakban alakultak ki azok a politikai viszonyok és ellentétek, amelyek mind a mai napig – a mostoha éghajlattal együtt – meghatározzák az ország fejlődését. A függetlenség első két évében nem konszolidálódott a belpolitika, az ország nem talált magára. A helyzetet súlyosbították a regionális-etnikai ellentétek is. Az észak-dél konfliktus csak éleződött, miután a feltáratlan déli országrészek felett a keresztény missziók gyakoroltak ellenőrzést, az északi pártosodás viszont az iszlám hagyományok jegyében fejlődött (Benkes, 1997: 296-297). (Dél-Szudán 2011. július 9-én, hosszas polgárháború után vált ki Szudánból és lett az afrikai kontinens legfiatalabb állama.) Szudánban 1958-ban történt az első puccs, amelyet – egészen napjainkig – még számos követett. (Legutoljára 2021. október 25-én Abd el-Fattah el-Burhan² tábornok vezetésével történt katonai hatalomátvétel.) A szudáni társadalomra a „harmadik világban” egyébként is megfigyelhető óriási szakadék vált jellemzővé, amely a nyomorgó, sokszor éhező milliőkat a dúsgazdag, szűk elittől kettéválasztotta. Mindent átszőtt a korrupció és nepotizmus, tetézve a volt gyarmatosító britekkel szembeni ambivalens érzelmekkel. Erre a zavaros, izgalmas, és kétségtelenül előnyös gazdasági lehetőségekkel kecsegtető északkelet-afrikai milliőre felfigyelt a magyar külügyi vezetés is és az európai országok közül elsők között

A szudáni társadalomra a „harmadik világban” egyébként is megfigyelhető óriási szakadék vált jellemzővé, amely a nyomorgó, sokszor éhező milliőkat a dúsgazdag, szűk elittől kettéválasztotta. Mindent átszőtt a korrupció és nepotizmus, tetézve a volt gyarmatosító britekkel szembeni ambivalens érzelmekkel. Erre a zavaros, izgalmas, és kétségtelenül előnyös gazdasági lehetőségekkel kecsegtető északkelet-afrikai milliőre felfigyelt a magyar külügyi vezetés is és az európai országok közül elsők között állított fel követséget (egyres források szerint Nagy-Britannia után másodikként) az ország fővárosában, a Fehér-Nílus menti Khartoumban.

állított fel követséget (egyres források szerint Nagy-Britannia után másodikként) az ország fővárosában, a Fehér-Nílus menti Khartoumban.

Meg kell említeni, hogy sajtóságos „pluszt” jelenthettek a két ország közötti kapcsolatok kiépítésében az egyiptomi-szudáni határvidéken élő, magukat magyar eredetűnek valló magyarabok is, akikről a követség többször tett említést jelentésében. Az elmúlt évtizedekben a szudáni állami adminisztráció vezető pozícióiba is be-bekerültek magyarabok, akik előszeretettel és büszkén említették meg magyar gyökereiket, „rokonságunkat” a – sokszor elképedő – magyar tárgyalópartnereiknek. Továbbá a későbbi történet, az ’56-os magyarok szempontjából fontos szereplők lesznek a khartoumi, különös magyar kolónia tagjai is, ugyanis a városban élt pár tucatnyi magyar származású nő és férfi, akik közül sokan korábban artisták és táncosnók voltak. Ők még a háború előtt, az angol időkben kerültek a – történetesen – magyar tulajdonban álló exkluzív khartoumi szórakozóhelyre, a Gordon Music Hall-ba (a legtöbbsen Kairóból szerződtek át), majd Szudánban ragadtak, itt eresztettek gyökereket. A mulató magyar tulajdonosai, Borbás István és Kohn Ernő pár követségi jelentésben és Szudánról szóló újságcikkben is említést nyertek (pl: HU-MNL-OL-XIX-J-12-a. Khartoumi követség TÜK iratok, 1956-1962. 36/1957/ szig. titk).³

A Solymári-Tarrósy szerzőpáros közelmúltban megjelent kiváló és alapos tanulmányukban részletesen bemutatja a két ország közötti kapcsolatfelvétel krónikáját: „Szudán 1956. január 1-jén kikiáltotta a függetlenségét, s azt Hegedüs András, a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke – a szudáni képviselőház 1955. december 19-én hozott határozatához kapcsolódva – 1955. december 30-án minisztertanácsai határozatban ismerte el. Az új állam elismerését hamarosan a diplomáciai kapcsolatok felvételéről szóló határozat követte: a Magyar Népköztársaság az európai államok közül elsőként állított fel követséget Kartúmban, és nevezett ki követet 1956. március 7-én. A magyar napilapok teljes terjedelmében mutatták be Hegedüs András Ismail al-Azhari⁴ szudáni miniszterelnöknek írt táviratát, majd annak válaszelevelét. 1956 májusában, a diplomáciai egyezmény megkötését követően, Ibrahim el-Mufti⁵ szudáni kereskedelmi miniszter Budapesten tárgyalt Hegedüs Andrásal. A magyar–szudáni kapcsolatoknak akkoriban még nem volt számottevő eredményük; sokkal inkább a közeledés, a kölcsönös építkezés jellemezte. Ennek az egyik oka az volt, hogy a szudáni kormány is a helyét kereste a nemzetközi térben.” (Solymári-Tarrósy, 2021: 162-163). J. Nagy László szerint „a függetlenné váló Szudánnal azonnal kapcsolatot létesítettünk, s már 1955 tavaszán magyar delegáció utazott Khartoumba, hogy felmérje a lehetőségeket. 1956. január elsején, a függetlenség proklamálásának a napján hivatalosan is elismertük a Szudáni Köztársaságot, és diplomáciai kapcsolatot létesítettünk vele. Zágor György⁶ egyiptomi követet akkreditáltuk Khartoumba, aki – elsőként az európai hatalmak képviselői közül – február elején érkezett meg a szudáni fővárosba. Megbízólevelét március 10-én adta át. Tárgyalt Ismail El Azhari miniszterelnökkel, ill. számos miniszterrel, magas rangú szudáni politikussal (J. Nagy, 2003: 122-123). A diplomáciai jelentésekből kitűnik, hogy Zágor követ 1956. március 7-20. között tartózkodott Khartoumban, de

utána természetesen vissza kellett térnie eredeti állomáshelyére, Kairóba. Zsúfolt, eredményes programot bonyolított le, részletes jelentése végén megjegyezte, hogy „igen fontos, hogy angolul jól tudó, tapasztalt elvtárs kerüljön ügyvivőnek addig is, amíg követet nem tudunk küldeni” (HU-MNL-OL-XIX-J-12-a. Khartoumi követség TÜK iratok, 1956-1962. 002348/4. szig. titk.). A Központ nem késlekedett sokáig, az újonnan létesített követség nem maradt sokáig vezető nélkül, ugyanis 1956. július 31-én Zágórral együtt megérkezett Khartoumba Igaz István (1910-1982) diplomata, a Magyar Népköztársaság Khartoumi Követségének első ideiglenes ügyvivője. Igaz nagy lelkesedéssel és fáradhatatlan munkabírással látott munkához, azonban az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc heteiben teljesen elszigetelődött a Központtól, ezért hivatalos álláspont híján kénytelen volt sajtóhírek és egyéb információk alapján képviselni az ország érdekeit, óvatoskodó és nem koherens tartalmú jelentéseket írt a Külügyminisztériumnak, amely tevékenysége az 1957 eleji tisztogatások és konszolidáció idején az állásába került. Igaz István I. osztályú tanácsost, ideiglenes ügyvivőt 1957. március 1-vel berendelték állomáshelyéről a Központba és helyére Veres János (1927-2008) I. osztályú titkár érkezett meg Kairóból Khartoumba, áthelyezéssel. A fiatal, új ügyvivő ambíciózusan és energikusan látott munkához szudáni állomáshelyén. Villámgyorsan építette tovább, illetve ápolta az elődje által kialakított kapcsolatokat. Számos jelentést írt, rengeteg programon vett részt, a fogadások állandó vendége lett.⁷ A Szudánba érkező magyarokkal is már ő foglalkozott.

'56-os magyar menekültek a khartoumi magyar követség jelentéseiben

1956. december 30-án a Külügyminisztériumból utasítás érkezett „a magyar menekültek kérdése” tárgyban az összes magyar külképviselethez, melyben felvázolták, hogy „az október 23-át követő események során több mint 150.000 magyar állampolgár hagyta el az országot. Ezek zömét az osztrák hatóságok táborokban helyezték el.” Majd összefoglaló jelentést kértek a misszióktól a fogadó ország területére érkezett magyar menekültekről (HU-MNL-OL-XIX-J-12-a. Khartoumi követség TÜK iratok, 1956-1962. 0080726/szig titk.). Igaz István ideiglenes ügyvivő 1957. február 4-én kelt válaszában közölte a Központtal, hogy „Szudán területére mindezt tudomásunk szerint nem érkezett magyar menekült” (HU-MNL-OL-XIX-J-12-a. Khartoumi követség TÜK iratok, 1956-1962. 8/1957/szig. titk.).

Több mint három hónap elteltével azonban változott e téren a helyzet, és az új magyar ügyvivő, Veres János 1957. május 21-én meglepő fejleményekről számolt be jelentésében Horváth Imre külügyminiszternek. A „magyar disszidensek Szudánban” tárgyban írt anyag releváns tartalma így szól: „...áprilisban két magyar disszidens érkezett Szudánba, az itt élő magyarok révén. Az egyik Árvainé nevezetű ápolónőként jött ide Sinkó Erzsébet nevű régen itt lakó, volt táncosnő révén. Ez a nő állítólag már volt ezelőtt Szudánban, ugyancsak mint táncosnő. Svájci útlevele van, amellyel azzal a feltétellel jöhetett Szudánba, hogy itt ápolónői munkát vállal. A munkavállalással nem nagyon sietett, de kb. 10 napja a szudáni hatóságok felszólították a munka felvételére. A másik Katona István nevű kb. 28 éves fiatalember, aki

nagybátyja, Kohn Jenő⁸, régen itt működő kabaré társtulajdonos révén jött ide. Rövid idő után szerelői munkát vállalt itt, tudomásunk szerint ez az eredeti foglalkozása. Eddig egyikük sem keltett feltűnést itt és nem is törekedtek feltűnésre politikai vagy más célból. Így eddig nem voltak problémáink sem miattuk.” Jelentése végén az ügyvivő a miniszter utasításait kérte arra vonatkozóan, hogy van-e valamilyen feladata a két magyar disszidentet illetően (HU-MNL-OL-XIX-J-12-a. Khartoumi követség TÜK iratok, 1956-1962. 71/1957/szig. titk.). A jelentésből kitűnik, hogy mindkettő magyar menekült régóta itt él és egzisztenciával rendelkező magyar rokonához, ill. ismerőséhez jött, tehát nem „vaktában”, kalandvágyból választották Szudánt.

A magyar menekültek száma egy év elteltével még egy fővel szaporodott és Veres 1958. június 28-án kelt, bővebb tartalmú, „disszidensek Khartoumban” tárgyban írott jelentése rávilágít kissé a magyar menekültek előéletére, itteni helyzetére is: „Khartoumba három olyan disszidens vetődött el, aki 1956 októbere után hagyta el az országot. A három közül Katona István hazatérésre jelentkezett. Annakidején nagybátyja, Kohn Vilmos⁹, a khartoumi kabaré társtulajdonosa hozta ide Bécsből. Azóta a fiatalember rájött arra, hogy nagybátyja nem hajlandó pénzbelileg támogatni és különben keservesen kellene itt megkeresnie kenyerét, mint autóvillanyszerelő, s ezért hazatérésre jelentkezett. Miután nem rendelkezünk megfelelő hazatérési kérelem úrlappal, azt még nem tudta kitölteni. Medgyesi Imre¹⁰ fiatal geológus Olaszországból került ide állami szolgálatba a római szudáni követ ajánlása alapján. A június 13-i filmvetítés előtt, amikor az egyik meghívott ismerősétől tudomást szerzett a filmvetítésről, felhívott telefonon és engedélyt kért arra, hogy eljöhessen. Beleegyeztem és a követségen elmonda, hogy rövid idő után haza kíván térni. Parasztszülők gyermeke és elmondása szerint nem vett részt ellenforradalmi tevékenységben. A harmadik disszidens egy középkorú nő (Árvainé, Erzsébet), aki volt már évekkal ezelőtt Khartoumban, mint táncosnő. Megtudtam róla, hogy mindennap a postán tölt egy órát a magyar táviratok és levelek olvasása céljából. Sinkó Erzsébet régi kivándorlott magyaron keresztül, akivel együtt lakik közvetve tudomására hoztam, hogyha tovább folytatja a postán működését, ne számítson szükség esetén támogatásra a követség részéről.¹¹ Kérem ezt tudomásul venni és ennek megfelelően használni a nyílt távirati összeköttetést (HU-MNL-OL-XIX-J-12-a. Khartoumi követség TÜK iratok, 1956-1962. 106/1958/szig. titk.). A Külügyminisztérium Külföldi Magyarok Önálló Referatúrája a következő futarra elküldte az ügyvivőnek a hazatéréshez szükséges kérdőíveket és igazolványokat és továbbította részére az amnesztia rendelet végrehajtásával kapcsolatos körrendeletet, egyben felhívta a Követség figyelmét, hogy a hazatérni kívánók ügyében a 003110/szig.titk. és a 004205/szig.titk. rendelet szerint járjon el (HU-MNL-OL-XIX-J-12-a. Khartoumi követség TÜK iratok, 1956-1962. 004472/szig. titk.).

Ezután már nem volt adminisztratív akadály a hazatérni szándékozó szudáni magyar menekültek megfelelő útiokmányokkal történő ellátásának, azonban Katona (Kohn) István hazatérése nem várt kalamajkát okozott. Veres erről így számolt be a Központnak 1959. január 2-án kelt jelentésében: „A fenti számra hivatkozva jelen-

tem, hogy Katona (Khon¹²) István disszidens részére a 15/945. sz. távirati engedély alapján a 29 sz. hazatérési igazolványt kiadtam. Szükségesnek tartom, hogy az illetékes hatóságok tudomást szerezzenek Katona hazautazásának körülményeiről, mert viselkedése eléggé furcsa volt. Katona István az engedély megérkezése előtt szinte naponta zaklatta a követséget és amikor az engedély megérkezett közölte, hogy a három nap múlva induló kairói repülőgéppel indul haza. Az elutazás előtti napon még felkereste követségünket és közölte, hogy egyiptomi viszonylatban vízumnehézségei vannak. Először arra hivatkozott, hogy az átutazóvízumért pénzt kérnek és ő nem tudja kifizetni, majd arra, hogy nem is akarják neki megadni, mert zsidónak vallotta magát. Tájékoztattuk őt arról, hogy ha egy nappal később indul nem szükséges egyiptomi átutazóvízum, mert közvetlen géppel utazhat Budapestre. Körülbelül egy hét múlva közölte, hogy mégsem utazott el, hanem újabb egyévré szóló szerződést írt alá egy szudáni vállalattal. Kérte, hogy ne haragudjunk rá azért, hogy nem utazott el, de a vízumnehézség miatt nem utazott el, másrészt viszont rábeszítették a vállalattal való szerződés elfogadására. Nem mondta meg, hogy ki beszélte rá a szerződés elfogadására, csupán célzást tett itteni rokonára. Párkányi¹³ elvtárs közölte vele, hogy ha a hazatérési engedély lejártáig nem utazik haza, akkor ne számíton többé a követség támogatására. [1958. – U. Zs.] november 28-án ismét felkereste a követséget és közölte, hogy másnap indul Athénon keresztül. Ismerőseitől úgy értesültünk, hogy valóban elutazott. A helyi hatóságok nem górdítottak akadályt elutazása elé (HU-MNL-OL-XIX-J-12-a. Khartoumi követség TÜK iratok, 1956-1962. 2/1959/szig. titk.). Feltételezhető, hogy Katona sokáig őrlődött és bizonytalan volt hazautazását illetően, talán tartós és jövedelmező khartoumi állást próbált keresni magának, elképzelhető, hogy nagybátyja, Kohn Ernő is hitegette egy darabig, de végül is a végleges hazatérés mellett döntött. Hasonlóképpen elképzelhető, bár hazautazásának bizonyítására nem találtam forrást, hogy a szintén fiatal, diplomás geológus Medgyesi is hamarosan elhagyta az országot. Árvainé későbbi sorsa egyelőre talány számomra. A leginkább elképzelhetőnek tartom vele kapcsolatban, hogy korábbi táncosnő kolléganői támogatásával a városban maradt és letelepedett, esetlen Kairóban is szerencsét próbálhatott. Képzett ápolónőként sok helyen elhelyezkedhetett. Svájci útlevél jóvoltából nem volt kötelező számára, hogy a magyar követség segítségét kérje esetleges kiutazásához.

Zárszó

A khartoumi magyar követség, majd nagykövetség 1984-ig működött az országban. Az általam kutatott időszakig, 1962-ig a szudáni magyar diaszpóra tagjai pár esetben, hivatalos ügyek intézése céljából fordultak csupán a magyar diplomatákhoz, azonban újabb, '56-os menekültek nem bukkantak fel a követségi jelentésekben. Véleményem szerint a három magyar menekült sorsa apró, ám érdekes epizódja volt a szudáni-magyar kapcsolatok történetének. ☀

Jegyzetek

- 1 Ezt a fejezetet - kisebb módosításokkal - egy korábbi írásomból vettem át, amely jelenleg egyelőre kézirat és szerkesztőségi elbírálás alatt áll. Írásom címe: Udvarvölgyi Zsolt András: „...az események az eddig is elszigetelt követségünket még elszigeteltebb állapotba hozták. A khartoumi magyar követség jelentéseiből (1956-1957). Budapest, 2022.
- 2 Abd el-Fattah el-Burhan (1960-) szudáni katonatiszt, politikus, a szudáni fegyveres erők főparancsnoka.
- 3 A khartoumi magyar kolónia tagjairól, különösen a két magyar bártulajdonos, Borbás István és Kohn Ernő életéről, a Szudánban hébe-hóba fellépő neves magyar művészekről (a két világháború között Alfonzó (Markos /Markstein/ József) artista, színész és parodista, illetve a világhírű bűvész, Rodolfo (Gács Rezső) is fellépett Khartoumban, míg 1970-ben Horváth Charlie és zenésztársai szerződtek fél évre a 'Gordon'-ba), a Gordon Music Hall sorsáról, a szudáni zenei életben betöltött szerepéről külön tanulmányt szándékozom írni.
- 4 Ismail al-Azhari (1900-1969) szudáni politikus, miniszterelnök (1956. január 1. – július 5.)
- 5 Ibrahim el-Mufti (?-?) szudáni politikus, kereskedelmi és iparügyi miniszter (1956).
- 6 Zágor György (1917–1983) újságíró, diplomata, osztályvezető, főosztályvezető, követ, nagykövet.
- 7 Lásd erről bővebben: Udvarvölgyi Zsolt András: „...az események az eddig is elszigetelt követségünket még elszigeteltebb állapotba hozták. A khartoumi magyar követség jelentéseiből (1956-1957). Kézirat. Budapest, 2022.
- 8 A nevezett személy Veres más jelentésében Kohn Ernő néven szerepel.
- 9 A nevezett személy Veres más jelentésében Kohn Ernő, ill. Kohn Jenő néven is szerepel.
- 10 Medgyesi Imre 1955-ben végzett geológia szakon az ELTE-n. Lásd: [Sz. N.] (1986): Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen végzett geológusok 1949-1984. Földtani Közlöny 116. kötet 1. füzet. 26. old.
- 11 Veres vélelmezhetette, hogy Árvainét beszervezte a szudáni elhárítás a magyar szövegű postaküldemények ellenőrzése és fordítása céljából.
- 12 Feltehetően elgépelés, a hazatérni szándékozó magyar állampolgár neve Katona (Kohn) István volt.
- 13 Párkányi Gyula (?-?) irodatiszt, később diplomata, a Külügyminisztérium főmunkatársa, a kenyai magyar nagykövetség ügyvivője.

Levéltári források:

- HU-MNL-OL-XIX-J-12-a. Khartoumi követség TÜK iratok, 1956-1962. 36/1957/szig. titk.
- HU-MNL-OL-XIX-J-12-a. Khartoumi követség TÜK iratok, 1956-1962. 002348/4. szig. titk.
- HU-MNL-OL-XIX-J-12-a. Khartoumi követség TÜK iratok, 1956-1962. 0080726/szig. titk.
- HU-MNL-OL-XIX-J-12-a. Khartoumi követség TÜK iratok, 1956-1962. 8/1957/szig. titk.
- HU-MNL-OL-XIX-J-12-a. Khartoumi követség TÜK iratok, 1956-1962. 71/1957/szig. titk.
- HU-MNL-OL-XIX-J-12-a. Khartoumi követség TÜK iratok, 1956-1962. 106/1958/szig. titk.
- HU-MNL-OL-XIX-J-12-a. Khartoumi követség TÜK iratok, 1956-1962. 004472/szig. titk.
- HU-MNL-OL-XIX-J-12-a. Khartoumi követség TÜK iratok, 1956-1962. 2/1959/szig. titk.

Irodalomjegyzék:

- Benkes Mihály (1997): „Afrika”. In: Diószegi István-Harsányi Iván-Németh István: 20. századi egyetemes történet. 1945-1995. III. kötet. Budapest, Korona, 223-299. old.
- Búr Gábor (2014): „Partes aequales? Angol-egyiptomi Szudán: különös kétszer kettős.” In: Majoros István (főszerk.), Antal Gábor, Háda Béla, Hevő Péter, Madarász Anita (szerk.): Hindu istenek, sziámi tigrisek. Balogh András 70 éves. Budapest, ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, 83-92. old. Internet: <https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/18299/BurG%C3%A11bor.pdf> (Letöltés: 2022.06.14.)

- Búr Gábor (2021): „Miért éppen Afrika?’ ’56-os magyar menekültek a fekete kontinensen” c. előadása (44:33). Budapest, Nagy Imre Alapítvány 2021. november 11. Internet: <https://www.youtube.com/watch?v=J2ksMCAYino&t=1174s> (Letöltés: 2022.07.04.)
- Habcsek László-Illés Sándor (2007): „Az 1956-os kivándorlás népességi hatásai.” Statisztikai Szemle 85. évf. 2. sz. 157-172. old. Internet: https://www.ksh.hu/statszemle_archive/2007/2007_02/2007_02_157.pdf (Letöltés ideje: 2022.07.11.)
- J. Nagy László (2003): „Az arab országok a magyar külkapcsolatokban (1947-1962)”. Külügyi Szemle 2. évf. 1. sz. 114-140. old. Internet: https://library.hungaricana.hu/hu/view/KULUGY_KulugyiSzemle_2003/?pg=117&layout=s (Letöltés: 2022.06.14.)
- Solymári Dániel-Tarrósy István (2021): „A magyar diplomácia újjászületése Afrikában. Déli nyitási kísérletek a magyar külpolitikában a 19–20. században: fókuszban az 1960–70-es évek.” Külügyi Szemle 20. évf. 4. sz. 147-183. old. Internet: https://kki.hu/wp-content/uploads/2022/02/KSZ_2021_4_07_Solymari_Tarrosy.pdf (Letöltés: 2022.07.01.)
- [Sz. N.] (1986): „Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen végzett geológusok 1949-1984.” Földtani Közlöny 116. kötet 1. füzet. 25-30. oldal. Internet: https://epa.oszk.hu/01600/01635/00250/pdf/EPA01635_foldtani_kozlony_1986_116_1_025-030.pdf (Letöltés: 2022. 07. 16.)
- Udvarvölgyi Zsolt András: „...az események az eddig is elszigetelt követségünket még elszigeteltebb állapotba hozták.” A khartoumi magyar követség jelentéseiből (1956-1957).” Kézirat. Budapest, 2022.

English Abstract

Hungarian refugees of 1956 in Sudan

In my paper I briefly summarize the short history of the entry of Hungarian refugees into Africa in 1956, then I look at Sudan and briefly outline the main cornerstones of the establishment of Sudanese-Hungarian diplomatic relations. Next, I will describe in detail the reports of the Hungarian legation in Khartoum, dated 1956-1959, about the three Hungarian refugees emigrated to Sudan. It is a remarkable and hitherto unknown fact that the politically unstable, struggling with numerous economic, socio-ethnic problems, with a harsh climate, a huge North-East African country virtually unknown in Hungary, became a host country - even if for a short time - to a few Hungarians. However, two of the three Hungarian refugees – presumably - soon left Sudan, and the further fate of the lady who remained in Khartoum is still unknown to me. It can be stated that the chargé d'affaires of the Hungarian legation kept an eye on the Hungarians arriving in Sudan and as an aspiring young diplomat, respectively as a „good comrade”, he followed the instructions of the established Kádár-regimé in everything. For the preparation of my writing, apart from diplomatic sources, I was inspired by Gábor Búr’s lecture of 11 November 2021 on the arrival of Hungarian refugees in Africa in 1956.

A szerzőről

PhD, történész, szociológus,
főiskolai tanár
Miskolci Egyetem BTK
Alkalmazott Társadalomtu-
dományok Intézete

About the Author

PhD, historian, sociologist,
college professor
University of Miskolc,
Faculty of Arts, Institute of
Applied Social Sciences

udvarvolgyizsolt@gmail.com

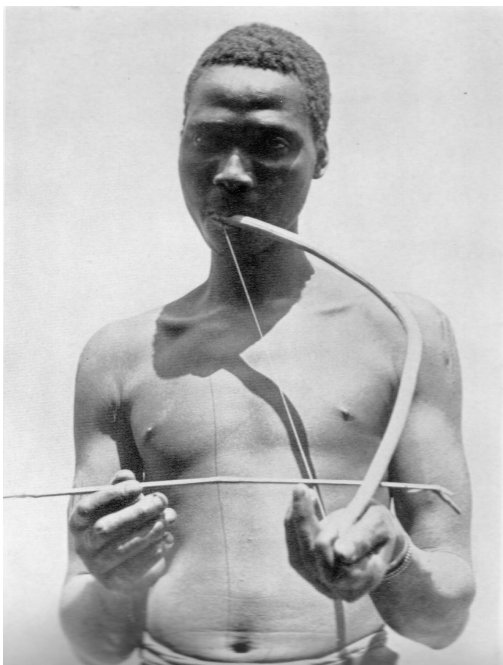
VONÓS HANGSZEREK AFRIKÁBAN

BRAUER-BENKE JÓZSEF

Bevezetés

Napjainkban az egyre népszerűbb világzene által, főleg Nyugat-Afrika, illetve a Közel-Kelet és Észak-Afrika hagyományos zenei és hangszeres kultúrája is egyre inkább az érdeklődés középpontjába került, viszont ezek történeti háttere mégis alig ismert vagy félreértésekkel terhelt. A hangszertörténetkutatás vagyis az organológia, az etnomuzikológiai vizsgálódások egyik kevésbé kutatott témakörének tekinthető, ezért jelen tanulmány Afrika vonós hangszerei iránt érdeklődőknek kíván egy történeti jellegű áttekintést nyújtani. Mivel Afrika és az arab világ zenéjéről az utóbbi évtizedekben már több, kiváló munka született, jelen áttekintés hiánypótló módon, kifejezetten Afrika hagyományos vonós hangszereire és azok történeti és kulturális hátterére fókuszál. Habár a 19. század közepén megfogalmazott „elemi gondolat” és főleg a „diffúzionizmus” elméletét a 19. század végén az angolszász funkcionalizmus képviselői erősen támadták, mert a vizsgálati körükbe vont kulturális vonásokat összefüggésükből kiragadva, funkciójuktól elvonatkoztatva kezelték és azokat téves történeti rekonstrukciókra alkalmazták, de a tárgyi kultúra összehasonlító jellegű kultúrtörténeti kutatásaihoz továbbra is alkalmazták (Bodrogi 1977, 582). A német etnomuzikológusok már az 1960-as években felhívták a figyelmet arra, hogy az etnomuzikológiai és a zenefolklorisztikai vizsgálatokat tárgytörténeti kutatásokkal is ki kell egészíteni (Kretzenbacher 1966, 50). És az 1980-as években az amerikai etnomuzikológusok között is felbukkantak olyan vélemények, hogy a zenei stílusok és a hangszerek elterjedése nem paralel jelenségek és a hangszerek elterjedése a zenei stílusoktól eltérő területi elterjedést mutathat (Merriam 1982, 312-313). A néprajzi kultúrakutatások szintén kimutatták, hogy az anyagi kultúra termékei, eltérően a szellemi kultúra jóval tartósabb elemeitől, kevésbé konstans tényezők, mert sokkal jobban illeszkednek és ebből kifolyólag gyorsabban reagálnak a környezet változásaira (Barabás 1963, 107). Ezt teljes mértéken alátámasztani látszik az a jelenség, hogy új hangszerek megjelenése esetén azokat szívesen alkalmazzák, de azokon továbbra is a hagyományos dallamokat játsszák.

Habár a különböző típusú vonós hangszerek Afrika nagy részén megtalálhatóak, de azok különböző időszakok, különböző irányú népmozgásai nyomán terjedtek el. Emellett azonban többezer éves hagyománnyal rendelkezhet a dörzspálcás játéktechnika, amely a szájjuk egyik megszólaltatási módja, mint például Dél-Afri-

^ 1. kép Umqunge-frikciós szájij (DAK)

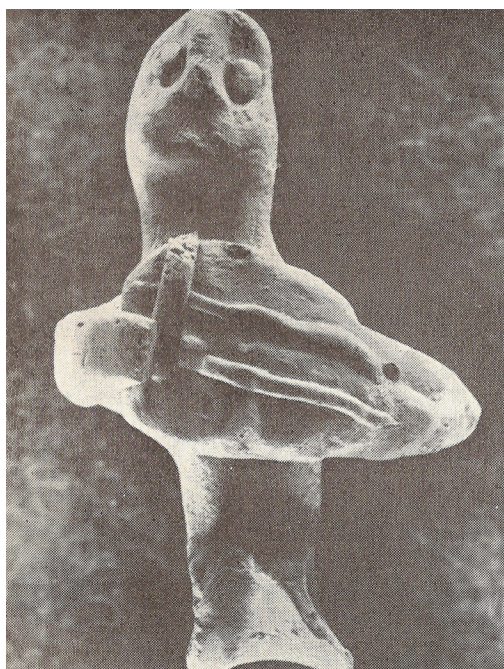
kában a **xhosa** és a **zulu** *umrube* és a **pondo** *umqunge* (Kirby 1968, 239). (1. kép) Ez a játéktechnika Afrikában azonban nem fejlődött tovább valódi vonóhasználatá, mert a vonós hangszerek lehetséges elődjének a dörzspálcával megszólaltatott húrtartólábás citerákat tartják, mint például a kínai *yazheng* (Turnbull 1981, 197). (2. kép) A húrtartólábás citerák dörzspálcával való megszólaltatásának gyakorlata

^ 2. kép Dörzspálcás yazheng citera zenész ábrázolása 1775-79

Közép-Ázsiából származhat, mert ezt a játéktechnikát a 6. század körül már használták a szogdiai lantokon, ahonnan Kínába is eljutott (Turnbull 1981, 198). Ennél is korábbi adatnak tekinthető egy 2–3. századi baktria-margianai kultúrából származó terrakottafigura, amely a kezében tartott lantípust egy dörzspálcával vagy egy nagyobb plektrummal szólaltatja meg. A figura valószínűleg egy házi tűzhelyet védő idólum, amely a pártus zoroaszterizmus hatására terjedt el a térségben és a közeli sztyeppei nomádok egyik hősénekét ábrázolja hangszerével (Karomatov-Meškeris-Vyzgo 1987, 64). (3. kép)

A vonó megjelenésével a korábban pengetéssel megszólaltatott hangszereken, hosszan kitartott hangon lehetett játszani. Alí Dervís 17. századi munkájában arra a következtetésre jut, hogy a Mahmúd Ghaznavi szultán (998–1030) időszakából származó mesék és mondabeli hagyományok alapján a vonós hangszerek lehetséges feltalálója a buharai Nászir-i-Khuszrau lehetett (Bachmann 1969, 48–49). Kétséges azonban, hogy a tudós síita (iszmáilita) propagandista és híres utazó Nászir-i-Khuszrau (1004–1072/1078) bármilyen hangszert feltalált volna, vélhetően a 17. századi visszatekintés szintjén, az adott korban élt jelentős személyiséghez kapcsolták a hangszertípus feltalálását. A 9–10. századi források hangszerneveiből viszont már biztosan kimutatható, hogy az iklik/iqklij, iklij, yiklij terminusok vonós hangszertípust mutatnak éppúgy, mint az ebből származtatható későbbi oklu qobuz hangszerelnevezés (Bachmann 1969, 54). A török eredetű „ok/ik” (’ij’) szóból képzett „okli/iklij” alak jelentése ’íjjal vagy vonóval’ (Picken 1975, 192). A vonós

▲ 3. kép Dörzspálcás lantjátékost ábrázoló baktriai idólum 2-3. század

hangszerek első, egyértelmű leírása a feltehetően török származású Abú Naszr Muhammad al-Fárábí 900-ban megjelent, *Kitáb al-múziki al-kabír* (A zene nagy könyve) című művében olvasható. Ahol a szerző leírja a hangszerek megszólaltatásának lehetséges módozatait, és a felsorolás végén olyan hangszerekről tudósít, amelyeket más húrokkal vagy ahhoz hasonlókkal szólaltatnak meg (Farmer 1930, 778). De Ibn Khurdázbih perzsa geográfus utazó *Kitáb al-maszálik val-mamálik* (Könyv az utakról és a királyságokról) című (846–847) között íródott művében már ezt megelőzőleg utal rá, hogy a bizánci öthúros líra nagyon hasonló az arab *rabáb* elnevezésű hangszertípushoz (Farmer 1928, 509). Ibn Sziná (Avicenna) 1027-ben megjelent, *Kitáb as-Sifá* (A gyógyítás könyve) című értekezésében szintén beszámol a vonós hangszerekről, példaként említve az ekkor már széles körben ismert *rabáb* hangszertípust (D'Erlanger 1935, 234).

A belső-ázsiai eredetű *rabáb* al-Fárábí leírásában 1-2 esetleg 4 húros, érintő nélküli hangszertípus, amin a zenészek a hangszert különböző pozíciókban tartva, a húrokat a balkéz ujjjaival lefogva játszanak (al-Fárábí (900) 1967, 800). (4. kép) A belső-ázsiai eredetű hangszer a 10. századi észak-afrikai meghonosodása után a 12. században a palermói Palatinus-kápolna arab stílusú festményein, és a 13. század folyamán galíciai és a spanyol nyelvterületen is megjelent, mert a Cantigas de Santa Maria ábrázolásai között már látható. (5. kép) Majd a 14-15. század folyamán a mórok által terjedt el az Aragóniai királyság és a nyugati mediterráneum területén (Woodfield 1984, 16).

4. kép *Rabáb* ábrázolása a palermói Palatinus-kápolna arab stílusú festményén 1150

5. kép *Rabáb* ábrázolása a Cantigas de Santa Maria képén 1280-as évek

A Cantigas de Santa Maria ábrázolásain látható, a hangszerestnek a hangszer-nyakba folytatódó korpuszú, hátra hajló kulcsszekrényű, kéthúros, rövidnyakú fidula típus a Magreb területén napjainkig fennmaradt és nyelvjárásonként eltérő, de azonos gyökerű elnevezései ismertek úm. Marokkóban *rabáb/rebáb*, Algériában *rbáb* és Tunéziában *rebáb*. Marokkóban a *rebáb* rövidnyakú fidula típust leginkább a klasszikus zenében használják, ahol az érintők nélküli hangszeren különböző lefogásokat alkalmaztak, amiket a zenészeknek hallás után kellett elsajátítaniuk. A *rabáb* húrja vagy húrjai nem a hangszeresttel párhuzamosan, hanem éles szögben futnak, ezért játék közben a húrt nem a hangszeresthez szorítják, hanem a bal kéz ujjával vagy tenyérrel oldalról nyomják, így képezve a hangokat (Collaer-Elsner 1983, 88). Az európai hegedű hatására sok fejlesztést alkalmaznak a marokkói *rabábokon* is. Megjelent az erősebb húrfeszítést lehetővé tevő gombos húrrögzítés, illetve a húrtartó láb és a hangszernek felett elhelyezkedő fogólap alkalmazása is. Az európai hegedűalkatrészek alkalmazásával megnő a *rabábok* zenei teljesítménye és játéktechnikai eltérések is kialakulnak, mert a fogólap alkalmazásával, a fogólagra szorított húrokkal nagyszámú felhangot és üveghangkaraktert tudnak létrehozni. Sok esetben a hagyományos készítésű *rebabokat* is átalakítják, modernizálják (Collaer-Elsner 1983, 88).

Algériában a *rbab* hangszeresttel illesztés nélkül kifaragott dió, őszibarack, mandula vagy mahagónifából készült, így a hangszerest és a nyak összefolyik, ezért különálló hangszerenyakról nem beszélhetünk, viszont a hátra hajló kulcsszekrényrészt csapolással rögzítik a hangszeresthez. A hangszerestben a *sadr* vagyis a „mellkas” a húrok lefogásának a helye. A hangszerest alsó részét kecskebőrből készült membrán takarja és a bambuszból készült húrláb ferdén van a hangszerestbe ékelve és ezen fut át a két juh bélből készült húr. A derékszögben hátra hajló hangszerfej csigás díszítésben végződik, amely már valószínűsíthetően európai hatást tükröz (Collaer-Elsner 1983, 108). A zenészek játék közben csak a bal oldali húrt fogják le és a második, mélyre hangolt húr elnevezése *gawab*, amelynek a jelentése a (felelet). A két húr kvart vagy kvint különbségre van hangolva egymáshoz képest. A húrt a bal kéz felső ujjperceinek belső oldalával oldalirányba nyomják el és nem szorítják rá a hangszerestre. Ezáltal üveghang karakterű hangzást érnek el. A jobb kézben egy erősen hajlított, nehéz, rövid vonóval erős, dinamikus játéktechnikával játszanak. (6. kép) A dallamhúron való helyzetváltoztatással egy oktáv különbség érhető el. Az algériai zenében viszont egy oktáv hangterjedeleminél nagyobb különbségek vannak, ezért az oktávon felüli hangok képzését dallamszerű sorrendben, szep-
timugrásokkal oldja meg a zenész. Ez a játéktechnika azoknál a hangszereknél is megfigyelhető, ahol nincs ilyen egy oktávos hangterjedelmű korlát.

A marokkói és az algériai hangszerekhez képest a tunéziai *rabáb* hangszerest-
tének alsó része szélesebb és bár a hangszer méretével a húrhossz is változik, de a méretbeli különbségek ellenére a felépítés azonos marad. (7. kép) A *rabáb* vonójának a formája is helyi különbségeket mutat. Marokkóban és Algériában egy rövidebb, vaskos vonótípust használnak, míg Tunéziában egy hosszú, lapos és könnyű vonótípust, de mindkét vonótípusnál jellemző az alsófogású vonótartás, amelynek során

△ 6. kép Hagymányos marokkói rabáb

△ 7. kép Hagymányos tunéziai rabáb

a tenyer felfelé fordul. Ülő helyzetben a *rabáb*on a bal térden, hosszabb hangszer esetén a vállnak is támasztva a hangszert függőleges helyzetben tartva, jobb kézben tartott vonóval játszanak. A tunéziai *rabáb* kéthúros és a húrok G-d kvint hangolásúak. Az európai hegedű hatására a *rabáb*okon sok fejlesztést alkalmaztak, mert megjelent az erősebb húr feszítést lehetővé tevő gombos húr rögzítés, illetve a húr tartó láb és a hangszernyak felett elhelyezkedő fogólap alkalmazása (Collaer-Elsner 1983, 140). Az európai hegedűalkatrészek alkalmazásával megnő a *rabáb*ok zenei teljesítménye és játéktechnikai eltérések is kialakulnak, mert a fogólap alkalmazásával, a fogólapra szorított húrokkal nagyszámú felhangot és üveghangkaraktert tudnak létrehozni. Sok esetben a hagyományos kialakítású *rebab*okat is átalakítják, modernizálják. (8. kép)

△ 8. kép Modernizált tunéziai rabáb

A Magreb-térségében *arabáb* összességében „vonós hangszer” jelentéstartalommal használatos, mert nemcsak a rövidnyakú (vagy lényegében monoxilitikus egyetlen fából kialakított) fidula típusok, hanem a hosszú nyakú típusok elnevezése is. A hosszúnyakú fidula típusoknál a hangszernyak teljes hosszában végigfut a hangszertesten és nyárs vagy túszerű nyúlványban végződik, amelynek elsődleges funkciója, hogy a húrt vagy húrokat erősen rögzíti a vonó által keltett erős oldalirányú erőhatások ellenében, illetve a vertikális játéktechnika miatt, segíti a hangszer tartását. A hangszertesten túlnyúló nyúlványrész miatt terjedt el a túskefidula elnevezés, amely így a hosszúnyakú fidulatípusok egyik alcsoportját jelöli. Marokkó délnyugati részén az Atlasz hegység magas régióiban élő berber **shilha** népcsoport¹ körében elterjedt *ribab* egy hosszúnyakú túskefidula típus, amely a ballada és eposzénekesek, illetve a férfítáncok kíséretének vezető hangszere (Collaer-Elsner 1983, 162). A marokkói *ribab* a húrok rögzítésében és a lefogás technikájában hasonlóságot mutat az Egyiptomban és az Arab-félszigeten elterjedt dobozos, fakeretes hangszertestű, 1 húros *rebáb el sáerral*.² A hangszer elnevezésének a második tagja az egyiptomi eposzénekesek elnevezésére (šuára, tsz: sāer) utal (Lane (1836) 1985, 118). Az eposzénekesek által használt fakeretes hangszertestű egyhúros népi fidulát nevezik még *rebáb abi zednek* is, amely elnevezés az 1000 körül élt észak-afrikai beduin **banu hilal** törzsbeli Ábu Zayd al-Hilalí arab vitézre utal, akiről sok epikus ének szól (Collaer-Elsner 1983, 38). (9. kép) Az eposzénekesek a kávéházakban adják elő két-három órás műsorukat, és a történetet a következő napon folytatják. Ilyen formán egy adott történet előadása több hétig is eltarthat.

Szintén doboz formájú, fakeretes hangszertestű, de 2 húros hosszúnyakú túskefidula az Egyiptomban használt *kamándzsa*, ami funkcióját tekintve a 19.

▲ 9. kép Egyhúros rebábon játszó beduinok Egyiptom 1885

századig nem népi, hanem a klasszikus zene kísérő hangszere volt, mert az ébenfából készült, gyöngyházberakással díszített hangszerek nagyon drágák voltak. A perzsa eredetű کاماندزا (*kamānča*, kemençe, kaman stb.) „kamán” és „dzsa” részekből áll, amelyikből az előbbi „görbét” jelent, az utóbbi pedig kicsinyítő utótagot, vagyis a jelentése „kis ív/íj” vagyis vonó (Oloumi 2015, 93). A *kamandzsa* hangszer a kurd származású Ajjúbidák által, 13. században jelent meg Egyiptomban (Farmer 1931, 76). A gazdag családok vendégeinek a szórakoztatásáról gondoskodó ún. „taht” zenekarok a 19. század második feléig használták a *kamandzsát*, amelyet ezután felváltott az európai hegedű. A *kamandzsa* ezt követően lesüllyedt a vándor eposzének hangszerévé és az általuk addig használt *rebáb* viszont koldushangszerré vált, viszont a *rebáb* elnevezés és a játéktechnika fennmaradt (Collaer-Elsner 1983, 38). Ezért a hangszertípus másik elnevezése a *rebáb el-muganni*, amelyben a „muganni” szintén a románc és eposzénekesek elnevezése. Ez jó példa arra, hogy miként kerülhet át egy hangszer elnevezése egy másik hangszertípusra, amikor az elveszti korábbi funkcióját és presztízsét.

A funkcionális hangszernelnevezésből adódóan a *rebáb el-sáer* és a *rebáb el-muganni* terminusok gömbölyű hangszertestű, hosszúnyakú túskefidulákat is jelölhetnek. (10. kép) A gömbölyű hangszertestű, hosszúnyakú túskefidulák hang-

^ 10. kép Sáer rebábával Egyiptom

szerteste kókuszdió héjából készül, amelynek két altípusa van, és bár mindkettő típus két húros, de az egyiknek a hangszerteste két darabból áll össze, ennek az elnevezése *rebáb el turqi*, ami török eredetre utal (Farmer 1962, 245). A másik típusnál a kókuszdió hangszerestire sok apró kis hangnyílást fúrnak és több elnevezése ismert: *rebáb masri/rebáb arabi*, *rebáb el muganni*, *rebáb/rebába el-sá'er*, *kamanga*. Az elnevezések közül néhány más típusú népi fidulákat is jelölhet, amelyre a magyarázat a már említett társadalmi funkció és az esetleges presztízsvesztés. A hangszernek kivételével, ami esztergályos munka, a gömbölyű hangszerestű hosszúnyakú fidulákat a zenészek saját maguk készítik és annak ellenére, hogy a hangszer két húros csak az egyik húron játszanak. A másik húr nincs felhangolva, csak a húrtartó megtámasztására szolgál, ami azzal magyarázható, hogy amikor az egyhúros *rebabról* áttértek a kéthúros *kamándzsa* hangszer típusra a játéktechnika nem változott (Collaer-Elsner 1983, 40). A húrt, a zenész a bal kéz három esetleg négy ujjának ujjbegyeivel fogja le és a vonót kicsit rányomva a húrra, gyors vonójátékkal még flageolett (üveghang) hatást is el tudnak érni. A *kamándzsa* kéthúros hosszúnyakú népi fidulát párosával használják és az egyik zenész játssza a dallamot, míg a másik az énekes dallamát erősíti a játékával. (11. kép)

Algéria déli és Líbia délnyugati részein, illetve Mali és Niger határvidékén a **tuareg** népcsoport egyhúros népi fidulája az *imzad*. A **tuaregek** által beszélt *tamarek/tamarig* nyelven az *imzad* egyaránt jelent „lovat” és „hangszert” (Collaer-Elsner 1983, 136). Ez az egyetlen húros hangszer, amit a **tuareg** népcsoport használ. A hangszer az „ilugan” elnevezésű tevelgelőverseny alkalmával öregasszonyok használják, akiknek a sátra a fiatalok összefövetelének a színhelyéül szolgál, és így az öregasszony

▲ 11. kép Kamándzsa fidulán játszó zenészek, Egyiptom

▲ 12. kép Imzád fidulán játszó tuareg asszony Algéria

felügyeli az estét (Brandes 1989, 100). Az *imzad* egy félbevágott, nagyméretű kabaktökből készül, amire két hangnyílással ellátott kecskebőr membránt feszítenek. (12. kép) A membránt zsinórokkal vagy szegecsekkel rögzítik. Hangszernyakként botot dugnak a hangszertest felső végébe, ami végigfut a membrán alatt. Az egyetlen húr lószőrből készül és az erősen hajlított rövid botra erősített vonóhúr úgyszintén. A húrlábat két X alakban összekötözött pálca alkotja. Az *imzadon* kizárólag nők játszanak, ezért az uralkodó csoport minden nőtagjának meg kellett tanulnia zenélni és az *imzad* használatának joga a női rokonokon belül öröklődik (Prasse 1995, 31). Mivel ritka a jó zenész, sokszor nagy távolságról érkeznek a jó muzikusok, hogy a nők tőlük tanuljanak. Az *imzad* hangszernyak rögzítése az ókori egyiptomi lant és hárfatípusokra hasonlít, amelyet a nyugat-afrikai hangszerekre jellemző nagyméretű kabaktök hangszertesttel egészítettek ki.

A **tuareg** muzulmán vezetők úgy tekintenek az *imzad* fidulákra, mint pogány szimbólumra, amely elvonja a figyelmet Allahról és a próféta tanításairól. Véleményük szerint, nem csak a nők helyzetét növeli, hanem a bujaságra is ösztönöz a fiatalok körében és elősegíti a kicsapongó viselkedést (Djedje 2008, 35-36). Azt állítják, hogy a zenéhez és a hangszerhez misztikus erők kapcsolódnak, amelyekről úgy vélik, hogy „nem a Koránból származnak, hanem korábbi animista hiedelmekre vezethetők vissza”. Ebből kifolyólag a vallási vezetők és a városi hatóságok szigorúan tiltják az *imzad* zenei előadását a táborokban és településeken. Kompromisszumként néhány nő továbbra is játszhat a hangszeren, de az imák idején szünetet tartanak, és a szent napokon szintén nem játszhatnak (Wendt 1994, 84).

A már említett marokkói berber **shilha** népcsoport körében elterjedt *ribab* túskefidula típus átmeneti fejlődési fokozatot képvisel az észak-afrikai fidulák és a *goge* fidulák között (Blench 1984, 171). (13. kép) Ezért valószínűsíthető, hogy a

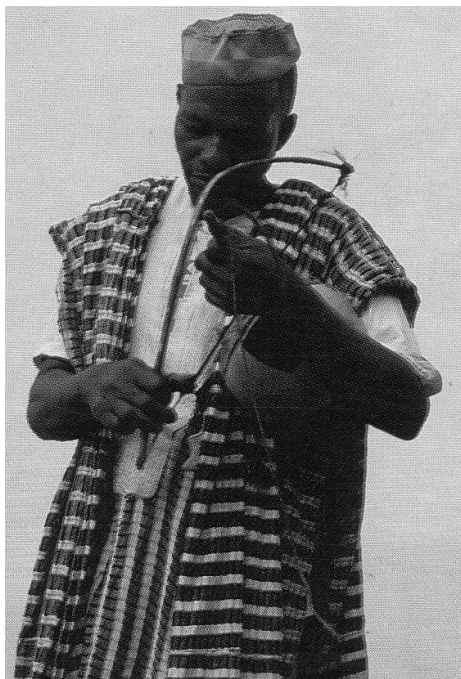

▲ 13. kép Silha berber ribáb fidulával Marokkó

goge a közel-keleti beduinok által a 9-10. században elterjesztett fidulatípusok leszármazottja lehet, amely a Nyugat-Afrikában elterjedt nagyméretű kabaktök hangszertestként való alkalmazásával nyerte el a mai formáját. A *goge* fidulák hangszerteste félbevágott, nagyméretű kabaktökből van kialakítva, amelyet gyíkbőrből készített membránnal borítanak.³ A membránon jellegzetes, nagyméretű, kerek hangnyílást vágnak. (14. kép) Az enyhén hajlított vonó és az egyetlen húr sodrott lósőrényből készül. A nyugat-afrikai népi fidulák felépítésüket tekintve a **tuaregek** népi fidulájához hasonlóan, nagy alakú kabaktökből kialakított hangszertesttel rendelkeznek, azonban attól eltérően a hangszernyak nem közvetlenül a membrán alatt fut, hanem az átfúrt hangszertestbe van illesztve. Ilyen kabaktök hangszertestű, egymással rokonítható egyhúros fidulatípusok a *goge*, a *soku* és a *nyanyeru*. A *szoku* elnevezésű egyhúros, hosszúnyakú fidula Wassalau régióban elterjedt, ami Mali, Guinea és Elefántcsontpart határán fekszik (Charry 2000, 19). A területen a **fulbe**, a **mande** és a **bambara** népcsoportok élnek. A *szoku* fidulát asszonyok használják a lírikus dalaik kíséretéhez, ugyanez a fidula típus kisebb morfológiai eltérésekkel Guineában a **fulbe** népcsoportnál, ahol „nyamakala” (kézműves) réteg használja *nyanyeru* vagy *kalendén*, illetve a **maninka** népcsoportnál *sokko* és a **soso** népcsoportnál *koundi* elnevezéssel ismert. A *nyanyeru* fidula abban tér el a *goge* és a *soku* fiduláktól, hogy a hangszernyak alatt a kabaktök hangszertesten van kialakítva egy nagyobb négyszögletes hangnyílás. (15. kép)

▲ 14. kép Fulbe zenész *goge* fidulával

▲ 15. kép Nyamakala zenész *nyanyeru* fidulával Guinea

A *goge* kabaktök hangszertestű fidulákat a Száhel-övezetben az Iszlám korszak előtti szellemidéző, dzsinnek általi megszállása körüli rituálékhoz kötődik, mint például „Bori” és a „Hauka” kultuszok (Kubik 1989, 94). A *goge* fidulákat ezért nagy becsben tartják, mivel a használatuk a szellemvilághoz kapcsolódik, vagy a szellemvilágba irányuló vagy onnan származó hangok hordozója. A nigériai **hauszák** hagyománya szerint, akiket a fidulákat a szellemek hatalmával ruházták fel, úgy tartják, hogy az egyik szellem „elfütyülte a dallamát az embereknek, és megkérte őket, hogy játsszák el neki újra a *goge* fidulán, és az összes többi szellem ugyanezt tette”. Ezután megtanították az embereket, hogyan kell elkészíteni a szükséges hangszert és így lett a *goge* a szellemek ajándéka és a *goge*-játékos a szellemek közvetítője és a zenéjük őrzője (Djedje 208, 35). A *goge* fidulák szakrális ereje olyan erős, hogy a használója gyakran őrzöngeni kezd, amikor kapcsolatba kerül a hangszerével. Nigerben a berber **mór** és a **zerma** zenében használt mágikus varázsigék, amelyekkel a mágikus varázslatokat idézik meg Babai vagy Zatau dzsinnek segítségül hívására kiváló példák erre a felhasználásra (Bebey 1975, 44). (16. kép)

Észak-Nigériában csak a nomád **fulbék** használnak *goge* fidulákat, míg a letelepedett városi rokonaik nem azonosultak ezzel a zenei hagyománnyal. Ez az elkülönülés a 19. század eleji időszakban még nem volt még jellemző, de a dzsihád korszaka után jelentős változásokra kerülhetett sor, mert a városi **fulbék** a Hausza államok politikai és vallási vezetőivé váltak, és a korábbi zenei hagyományokat,

▲ 16. kép *Goge* fidulán játszó zenész, Niger

mint a **fulbe** kultúra szimbólumát a muszlim reformátorok már profánnak tartották (Djedje 2008, 39). Ezzel szemben a **fulbe** szarvasmarha-tenyésztők Nigéria középső övében, a kameruni határ közelében. továbbra is a *goge* fidulák elsődleges előadói. Az 1800-as évek elején a **fulbe** reformátor Utmán Ibn Fúdi halálos ítélet terhe mellett tiltotta meg a *goge* fidula használatát és a muszlim **hauszák** szintén erősen ellenérzéseket tápláltak a hangszer és a használói ellenében, mert egy **hausza** imaformula szerint „Goge kan bidi'a ke nan” vagyis a *goge* az eretnesség forrása (Ames-King 1971, 43). Mivel a *goge* fidulák a specializált zenészkaszt, a griók hangszerévé vált, ezért a hangszertípus használata Nyugat-Afrika szerte elterjedt és különösen a muszlim területeken jellemző a használata, mint Kamerun és Nigéria északi részén, Csád nagy részén és szinte az egész Csád-tótól Szenegálig terjedő övezetben (Djedje 2008, 69). A **wolofok** Szenegálban *riti*, a **tukulorok** *nyanyur*, a **szongájok** és a **zermák** Nigerben *godie* vagy *godje* néven emlegetik, míg a szubszaharai Afrika nagy részén egyszerűen „hausza fidulának” hívják (Bebey 1975, 44). Nigériában a **hausza** és a **yoruba**, Nigerben a **szongáj**, a **zerma** a **mór** és a **hausza**, népcsoportok használják a *goge* elnevezésű hosszúnyakú fidulát. Ugyannek a hangszertípusnak Ghánában a **dagomba** népcsoportnál *gonje* és Beninben pedig *godie* az elnevezése.

A *gonje* fidulákkal kapcsolatba a ghánai Dagbon királyságban a **dagombák** úgy tartják, hogy az eredetileg a **guruma** néptől származik, akik Maliból vándoroltak a mai lakhelyükre még Naa Ziblim Bandamda idejében és feleségül vették a *dagomba* nőket és így beolvadtak a *dagombák* közé (Chernoff 1979, 212). A Dagbon királyságban a zenészek (különösen a fidulások) a nyugat-afrikai zenészkasztoktól eltérően, különösen magas státusszal bírtak. (Hale 1998, 205). Ellentétben a nyugat-szudáni helyzettel, ahol a zenész kaszthoz kötődő családnév egy személyként azonosítja a zenészt, a Dagbon királyságban ilyen megkülönböztetések nem léteztek. Bár a **dagomba** fidulások is különálló csoportot alkottak és néha emiatt diszkrimináltak is őket, de a származásuk alapján a Dagbon királysághoz kötődtek és egy összetett, egymástól függő és egymást kiegészítő kapcsolatban éltek a nemesi réteggel (Hale 1998, 215).

Szudán délnyugati területén a **baggara** beduin arab népcsoport körében elterjedt az *umkiki* elnevezésű hosszúnyakú fidulatípus, amelyet a helyi eposzénekesek az ún. „Fukara” (arab mujada) harci dalok előadásának kíséretéhez használnak (O'Brien 1994, 377). A **baggarák** a szaudi-arábiai **juhayna** arabokkal rokoníthatóak és valamikor a 14-18. század közötti időszakban érkeztek több hullámban a térségbe (Olson 1996, 55). Valószínűsíthető, hogy az általuk elterjesztett *rebáb* hosszúnyakú fidulatípus szolgált előzményéül az *umkiki* és a *maszenko* fidula típusoknak (Kebede 1971, 149).

Etiópiában a professzionális zenész énekesek az ún. azmarik hangszere az egyhúros hosszúnyakú fidula a *maszinko/maszenko*, amely hangszer elnevezését a *senko* kifejezéssel szokták kapcsolatba hozni, amely a húrok ujjakkal általi megszólaltatását jelenti (Mondon-Vidailhet 1922, 63). Ezért valószínűsíthető, hogy a *maszinko* fidulatípus egy korábbi pengetéssel megszólaltatott lant vagy líra hangszertípus helyét vehette át és a régebbi terminust a továbbiakban az újonnan elterjedő

hangszertípusra alkalmazták. Az egyiptomi eposzénekesek morfológiailag rokonítható *rebáb el-sáer* és *rebáb el-muganni* fidulatípusai arra utalnak, hogy az Iszlám terjeszkedés idején a bevándorló arab népcsoportok terjeszthették el a négyszögletes vagy trapéztestű hosszúnyakú fidulatípusaikat, amelyek a korábbi eposzénekesek hagyományokkal rendelkező népek között kedvező fogadtatásra találhattak.

A *maszenkót* az azmari elnevezésű népi eposz énekesek az improvizált verseik kíséretére használták, akik adott zenei betétre, az előadás közben találták ki a következő versszakokat. Francisco Alvares portugál hittérítő a 16. századi abesszíniai útja során beszámol arról, hogy a helyiek egyhúros fiduláját Dávid-močanquo-nak (maszenkó) nevezik, amit a bibliai Dávid hárfájaként használnak (Alvares 1525, 424). Az etióp szájhagyomány szerint az első *maszenko* játékos, akit Ezrának hívtak, Krisztus korában élt és ő játszott Máriának, amikor beteg volt, hogy enyhítse halálakor a szenvedéseit (Kubik 1982, 66).

A Krisztus korában élt első fidulás hagyománya azonban történetileg nem igazolható, mert a vonós hangszerek kialakulása a 9-10. század körül időszaknál korábbról nem adatolható (Bachmann 1969, 48-49). Viszont al-Fárábí 900-ban megjelent „Kitáb al-músiqá al-kabír” című zeneteoretikai művében már említést tesz a fidulás poétákról, akiket as-sáir-nak (a költő) neveznek (al-Farábí 1967, 800). Mivel Eritreában a *meszinko* terminussal a lírákat jelölik valószínűsíthető, hogy a vonós fidulák megjelenése egyszerűen kiszorította a korábbi líratípust, amely népi hangszerként élt tovább és a magasabb presztízsű fidulák átvették a lírák funkcióját és egyben az elnevezését is. Ilyen formán a szájhagyományban szereplő *maszinko* játékos eredetileg líra hangszertípuson játszhatott.

Az etióp azmarik *maszenko* elnevezésű hangszere felépítését tekintve trapézformájú hangszertesttel rendelkező egyhúros tuskéfidula.⁴ A hangszernyak keresztül fut a négy darab egymáshoz ragasztott fadarabból álló rezonátor szekrényen. A „qori” elnevezésű rezonátortest négy sarkán, négy apró kis hanglyuk van kialakítva. A lószőrből készült húr a hangszertesten átnyúló hangszernyak alsó tuskéjéhez fut le és hurokszerűen átfogja a rezonátor testet is. A magas húr tartó láb „V” vagy ritkábban „U” alakúra hajlított fából készül. A húr tartó lábat a húr feszessége nyomja oda a hangszertesthez. A *maszenko* játéktechnikája a közel-és távol-keleti hangszerjáték tartásmódra utal, mert a zenész a hangszert vertikálisan tartja, szemben a horizontálisan tartott közép-és kelet-afrikai játékmóddal. A *maszenko* vonója erősen hajlított íjforma és a húr anyagával megegyező lószőrből készült. A vonóhúr feszességét a hüvelykujj nyomásával szabályozzák. A *maszenko* húrján a tenyér és az ujjak különböző pozíciójú, oldal irányú nyomásával képezik a hangokat. (17. kép)

Az azmarik különböző társadalmi és kulturális alkalmakkor, például esküvői szertartásokon, illetve esténként az ún. Azmari-Bet (azmari ház) nevű hagyományos kocsmákban zenéltek. Addisz-Abeában azonban a hagyományos kocsmák száma nagymértékben megfogyatkozott, ezért a hagyományos azmari, aki korábban nélkülözhetetlen zenei szakember volt, mára megváltoztatta a zenéléshez való hozzáállását/szemléletét. Nagyon kevés kivételtől eltekintve az azmari egyfajta „könnyen pótolható” szolgáltató emberré vált (Teffera 2009, 9).

▲ 17. kép Azmari zenész maszinko fidulával Etiópia

A *maszenko* fidulatípussal rokonítható az Eritreában a **tigrinya** népcsoport körében elterjedt hosszúnyakú fidula, aminek a helyi professzionális zenészekhez hasonlóan *wat'a* az elnevezése (Valentini 2004, 69). A *wat'a* hosszúnyakú fidulákat nevezik még *chira-wat'a*-nak is, amely a „chira feres” (lósörény) elnevezésre utal, amelyből a húr és a vonó is készül. A pergamennel vagy marhabőrrel borított hangszertestet a helyi „awlie” (*Olea sylvestris*) vagy a „tsihdi” (*Juniperus procera*) fájából készítik. A magasan képzett *wat'a* professzionális zenészek egyben kiváló költők is, akiket presztízssértékű ünnepek vagy temetések zenei kíséretére szoktak felkérni (Valentini 2004, 71).

A Kelet-Afrikában található fidulák jellegzetes csőformájú hangszertesttel rendelkeznek. A csőtestű fidulákat, a hangszertestet a testhez szorítva, a bal kézzel a húrokat lefogva a jobb kézben tartott vonóval, a hangszert horizontálisan tartva szólaltatják meg. Az egyhúros fiduláknál egy mozgatható hangoló hurkot alkalmaznak finomhangolás céljából. A jezsuita szerzetes Filippo Bonanni 1723-ban megjelent „Gabinetto Armonico” című, a kor ismert hangszereit bemutató könyvében megtalálható a csőtestű fidula ábrázolása, ahol „violino de cafri” az elnevezése (Bonanni 1723, CXLVI. tábla). (18. kép)

Szubszaharai Afrikában a csőtestű fidulák elterjedési területe Burundi, Kenya, Kongói DK, Malawi, Tanzánia, Uganda és Zambia (Blench 1984, 172). A csőformájú

▲ 18. kép „violino de cafri” (Bonanni 1723)

hangszertesttel rendelkező népi fidulák Belső és Kelet-Ázsiában, Délkelet-Ázsiában, illetve Kelet-Afrikában elterjedtek (Sachs 1929, 186). A korábbi elképzelés, miszerint a legrégebbi csőtestű fidulák az északkelet-indiai Asszám tartomány **ao-nága** népcsoportjától származnak, ezért a hangszertípus valamikor az időszámításunk kezdetekor megjelenhetett Afrika keleti partvidékén a 16 és 21 szélességi fok (mai Mozambik) környékén (Sachs 1929, 187). Már nem állja meg a helyét, mert ebben az időszakban még ki sem alakultak a vonós hangszerek. Ellenben a Malawiban és Zambiában élő **cseva** népcsoport *kaligo* elnevezésű csőtestű fidulának morfológiai vizsgálatai arra engednek következtetni, hogy a hangszertípus a kínai *er-hu* és *pan-hu* csőtestű fidulatípusok archaikus jegyeit viseli magán, ezért a 15. század elején a muszlim Cseng-Ho admirális által vezetett kínai kereskedő-felfedezők által is megjelenhetett a hangszertípus Kelet-Afrikában (Blench 1984, 174). Az arab kereskedők a tanzániai *zeze*-hez hasonló csőtestű fidulákat főként a 18. században a szuahéli kultúrával együtt, egész Kelet-Afrikában elterjesztették. Viszont a Viktória-tó övezetében sokkal később, csak a 19. század végén jelent meg a hangszertípus az arab kereskedők által szervezett karavánokkal (Kubik 2001, 14).

A hangszertípus a partvidéktől távolabbi területeken csak a 19. század második felében, illetve a 20. század elején kezdett elterjedni. A 19. század második felében a **jao** és a **bisa** népcsoportok elefántcsont és a rabszolgakereskedő karavánjai által

jelentek meg először a csőtestű fidulák Közép-Afrikában is. Ugandából 1907-ből adatható a csőtestű fidulák első megjelenése és csak az I. világháború alatt a katonák által használva terjedt el általános szinten (Wachsmann-Trowell 1954, 58). Tanzánia középső részén a busman **szandave** népcsoport körében csak az 1960-as évek elején terjedt el a *zozozo* elnevezésű, csőtestű fidulák használata. Nagyobb csőtestű népi fidula a Kenya északi részén a **bukuszu** népcsoport körében elterjedt egy vagy két húros *siiriri* (Hyslop 1975, 14). Morfológiailag hasonló csőtestű fidulatípus a szomszédos **luo** népcsoport körében elterjedt egyhúros *orutu* és a Kenya nyugati területein elterjedt kéthúros *ishiriri*. A dobformájú hangszertest alsó vége nyitott és a felsőrész bőrrel fedett, amely forma nyilvánvalóan jó rezonanciát eredményez. A vonót egy helyi fafajtáról szedett gyantával kezelik le. A *siiriri* általában egyhúros, mert 1939-től megjelentek ugyan a kéthúros változatai, de nem igazán terjedtek el, illetve sokszor a második húron nem játszanak (Hyslop 1975, 14). Kenya középső területein a **kikuju** népcsoport körében elterjedt kéthúros hosszúnyakú népi fidulatípus a *wandindi*, amely felépítésében inkább a pengetett lanttípusokat idézi. A hangszertest lapos és alulról is membránnal fedett. Emellett a hangszernyak is jóval szélesebb, mint a vonós hosszúnyakú népi fiduláknál az megszokott. Mindezen morfológiai jegyek összességében arra utalnak, hogy valószínűsíthetően egy korábban pengetős hangszert kezdtek el vonós játéktechnikával megszólaltatni.

Ugandában az egyhúros csőtestű népi fidula elnevezése az *endingidi*. A hangszert a misszionáriusok kísérőiként, Kelet-Afrikából a **ganda** népcsoport hozta magával Ugandába (Gansemans,-Schmidt-Wrenger 1986, 170). Az *endingidi* Ugandából a misszionáriusok kísérői által megjelent a Kongói DK keleti területein is (Wachsmann-Trowell 1953, 406). Ruandában az *iningidi* és Burundiban az *indonongo* fidula elnevezések és morfológiai egyezések arra utalnak, hogy a hangszertípust egymástól vették át a különböző szomszédos népcsoportok és a hangszer elnevezését a saját nyelvük kiejtési jellemzőihez igazították. Emellett a hangszer elkészítése és a felhasznált anyagok tekintetében is kialakultak a lokális sajátosságok. Ugandában az *endingidi* rezonátortestét fából vagy marhaszarvból készítik, amit varánusz gyík, bárány, fiatal kecske vagy ritkábban pithon bőrével fednek (Makubuya 2000, 143). Ruandában az *iningidi* cső formájú rezonátor teste marhaszarvból vagy fából készül. A vonó egy hajlított ág, amire a húr anyagával megegyező sodrott vadszizal (*katani*) pálma vagy banánrost kerül. A Burundiban használatos *indonongo* rezonátortestet mindkét oldalán membránnal fedett marhaszarvból készül. Burundiban a vonó és a hangszer húrja is marhaidegből készül. Az 1914 és 1918 közötti első világháború alatt a fidulák nagyon népszerűek voltak az aszkarik, a gyarmati erők bennszülött katonái körében (Wachsmann 1971, 98). (19. kép)

A közép-afrikai kéthúros népi fidulákat kétféleképpen lehet hangolni, vagy a hangolócsap megfeszítésével, illetve meglazításával történik, illetve a hangmagasságot úgy is változtathatják, hogy a vonóval a húr különböző részein játszanak (Gansemans,-Schmidt-Wrenger 1986, 170). A közép-afrikai népi fidula játékosok pizzikató technikát nem alkalmaznak. A húrt általában a bal kéz három középső ujjával fogják le, de Közép-Afrikában többféle játéktechnika ismert. A hangszer

^ 19. kép Ingingidi fidula Ruanda

funkciója is változhat, mert az ugandai **iru** népcsoport által használt *endingidi* korábban a rituális alkalmak, mint pl. a házassági vagy beavatási szertartások szóló hangszereként funkcionált, újabban már zenei kíséretként, ritmushangszernek alkalmazták. Eredetileg az *endingidi* fidulákat a férfiak használták a saját rituális énekeik kíséretéhez, amit a rituális alkalmak esetén használt tisztáson (omutugutungu) a szent fa (omurinzi) alatt szólaltattak meg, hogy az ősök szellemeivel kapcsolatba léphessenek (Gansemans,-Schmidt-Wrenger 1986, 170).

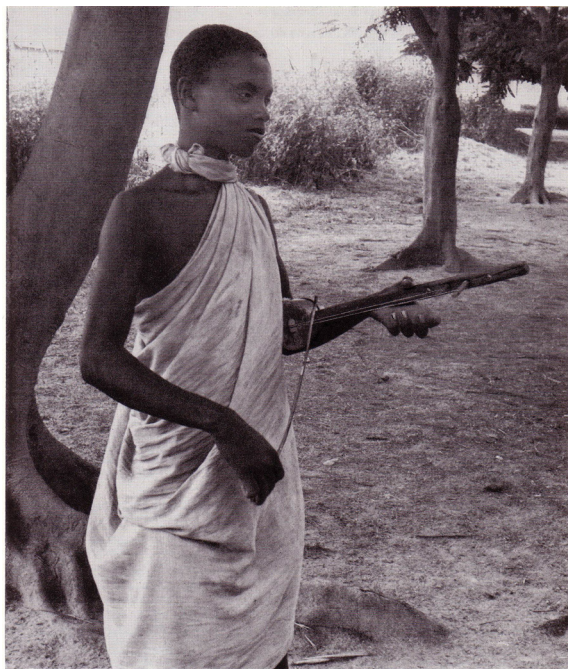
Tanzánia északnyugati részén a **haja** népcsoport körében szintén *endingidi* a csőhangszertestű, hosszúnyakú fidulák elnevezése (Lewis-Makala 1990, 46). Mind az elnevezés, mind a hangszer morfológiai jellemzői rokoníthatóak a szomszédos, burundi, ruandai és ugandai csőhangszertestű, hosszúnyakú fidula típusokkal. Viszont Tanzánia több részén a **ngoni**, **gogo**, **nyiramba**, **nyamvézi**, **szukuma**, **kereve**, **jita**, **kiroba**, **csagga**, **csame** és **jao** népcsoportok körében az egyhúros, csőhangszertestű, hosszúnyakú fidulák általános elnevezése a *zeze* vagy *izeze* (Lewis-Makala 1990, 47). A szuahéli *zeze* terminust illetően a szótárak egyfelől zanzibári eredetű bendzsó vagy gitár típusú húros hangszerként határozzák meg a szó jelentéstartalmát (SEd 1903, 437). Másfelől a botcitera típust határozzák meg a szó eredeti jelentés tartalmaként úm. „zeze: aina mojawapo ya kinanda cha kamba chenye tungi la kitoma au ubao ulio bapa” (egyfajta húros hangszer, amelynek tökédedény vagy lapos fadarab alkotja a testét) (KKS 1981, 322).

A Közép- és Kelet-Afrikában használt *zeze* botciteratípus elnevezés és hangszertípus a karavánutakon az arab kereskedők segítójeként tevékenykedő **nyamvézi** népcsoport által terjedt el a kongó-medencei népcsoportok körében (Coart-Haulleville de 1902, 125). Mivel a **nyamvézik** a botciterákat egyedi módon, a zenélő íjkhöz hasonló technikával, vagyis ütés és dörzsölés kombinációjával szólaltatják

meg valószínűsíthető, hogy az analógiás játékmód miatt kerülhetett át a *zeze* elnevezés a csőtestű, hosszúnyakú fidula típusokra (Sachs 1924, 182).

Tanzánia középső területén a **gogo** népcsoport körében elterjedt kéthúros *izeze* elnevezésű csőhangszertestű fidulák két húrját egymástól kisterc távolságra hangolják, ez az ún. *wagogo* hangolás, amely a **gogo** népcsoportra utal (Kubik 1982, 116). A **gogok** néhány évtized alatt 4-12 húros fidulákat fejlesztettek ki, amelynél már nem az összes húrt szólaltatják meg vonóval, hanem a hangszert tartó bal kéz ujjjaival pengetik a húrokat. Mindemellett a hangszertípusnak kialakultak retrográd formái is, amelynek a megszólaltatásához húrnélküli, sima vonóbotot használnak. Bár ez az *izeze* típus csak két húros, a hangszernyakon még két húrtartó csapnak kifúrt lyuk található, ami arra utal, hogy az eredetileg már négyhúrossá fejlesztett hangszertípuson valószínűsíthetően régebbi, kéthúros játéktechnikát igénylő dallamokat adnak elő. (20. kép) Ezzel szemben a négy és több húros *izeze* fidula típusokon viszont a nagyobb hangerő iránti igény miatt, már nem elégséges a csőhangszertest alkalmazása, így azokra nagyobb, bőrmembránnal fedett, gömbölyű kabaktök rezonátorokat szerelnek.

Mozambik északi területein a **nyanja** népcsoportnál *mugole*, a **lomve** népcsoportnál *tagare*, a **meto** népcsoportnál *chikwése* és a **makonde** népcsoportnál *akanyembe* az egyhúros hosszúnyakú fidulák elnevezése (Kubik 1964, 89-90). A Mozambik északi részén élő **lomwe** népcsoport körében a kabaktök hangszertestű egyhúros fidula *takara* vagy *tagare* elnevezése a Malawiban élő **lomwék** körében

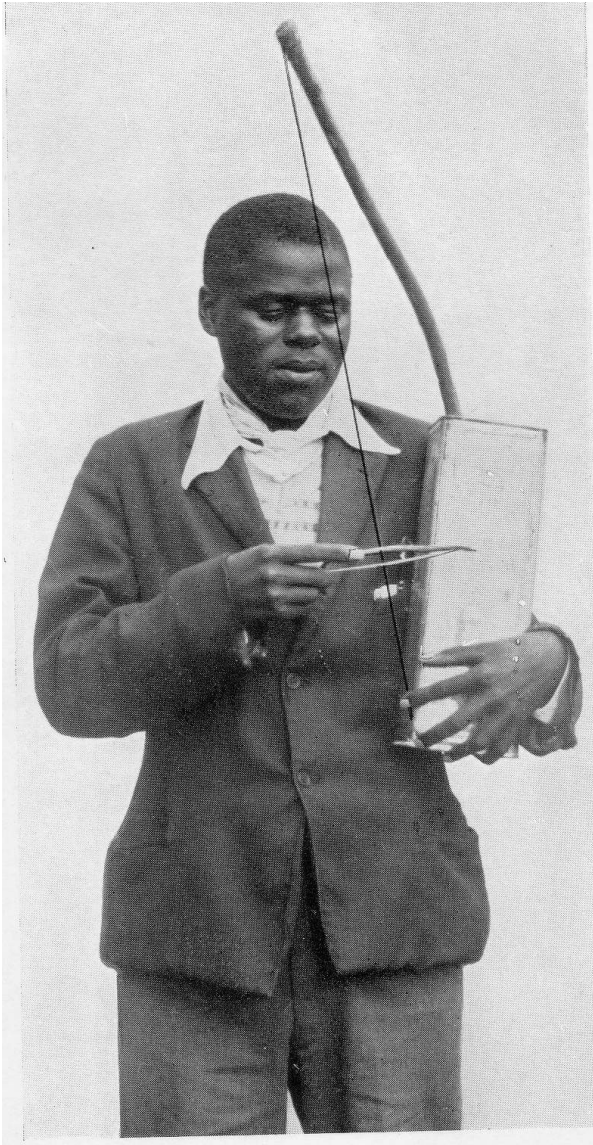

▲ 20. kép *izeze* fidula vonóbottal megszólaltatva Tanzánia

thangari. A **nyanja** népcsoport *mugole* fidula elnevezése rokonítható a **cseva** népcsoport *mngoli* és *kaligo* elnevezéseivel (Blench 1984, 174). Az észak-mozambiki fidulák közös vonása az alulról zárt, tojásdad alakú kabaktökreazonátor, amelynek az oldalába hasítanak egy négyzetes hangnyílást, és felső részét levágva gyíkbőr membránnal fedik. Szintén közös vonás, hogy az agávéfélék családjába tartozó szizalból (*Agave sisalana*) sodorják a vonót és a húrt is annak ellenére, hogy nehéz vele jó minőségű hangot képezni (Blench 1984, 172). Az egyetlen húr hangolását egy kis csúszó hurokkal oldják meg, amellyel a rezgő húr hosszát tudják szabályozni. A jobb kézben tartott vonó húrjának a feszességét a hüvelykujj nyomásával szabályozzák, miközben a balkéz mutatóujjával szabályozzák a csúszóhurok helyét és a feszességét. A Mozambik északi részén és a vele szomszédos Malawi népcsoportjai fidula játéktechnikája ázsiai, míg az énekelt dallamaik karakterisztikája arab vonásokat mutat (Kubik 1982, 114). Mivel a hagyományosan a húr és a vonó anyagát adó közép-amerikai eredetű szizalt csak az 1880-as években, a kéveköttő aratógépek feltalálása után kezdtek el természeteni Tanganyikában (ma Tanzánia) és csak az 1930-as évek végén természetették Mozambikban is valószínűsíthető, hogy a hangszertípus Tanzánia irányából kezdett elterjedni a Mozambik északi részén élő népek körében is.

A morfológiai adatok alapján már a kezdetektől nyilvánvalónak tűnt, hogy a dél-afrikai vonós hangszerek nem hozhatóak kapcsolatba sem az észak és nyugat-afrikai sem a kelet-afrikai fidula típusokkal. Dél-Afrikában a **naron** (busman) csoport körében elterjedt *!gawu-kha:s* elnevezésű egyhúros fidula felépítését tekintve egy hosszúkás, vályúszerű farezonátortest, amelynek az alsó harmadát varrott juhbőrrel fedték le (Kirby 1968, 247). Egyetlen húr van kifeszítve, ami a bőrrezonátor alatt fut végig a hangszertest teljes hosszán. A *!gawu-kha:st* egy kisméretű vonóval szólaltatják meg és a húr lefogásával egy-két hangot képeznek rajta. Leginkább fiatal lányok játszanak rajta és vélhetően a **naron** (busmanok) a **cvána** népcsoporttól vették át (Bleek 1928, 21). A hangszertípus azonban már ennél korábbi leírásokban is szerepel, mert már 1786-ból ismert egy leírás arról, hogy a **koikoiok** (hottentotta) egyszerű felépítésű fidulákat használnak, amelynek a neve *t'guthe* vagy *t'goerras*. (Sparrman 1786, 229). Egy 1844-es leírás szintén beszámol arról, hogy a **szanok** (busmanok) az európai hegedű mintájára egyszerű felépítésű fidulát használnak, amelynek *!gawu-kha:st* az elnevezése és ugyanezt a hangszertípust a **namakvák** (hottentotta) is használják (Backhouse 1844, 504, 570).

Unikális, helyi fejlesztésű vonóval megszólaltatott zenélőj a **pedi** népcsoportnál található *isankuni* elnevezésű, fémdoboz rezonátorral ellátott típusa. A hangszer felépítését tekintve egy zenélőj, amire egy olajosdoboz rezonátorba van erősítve. A fémhúr az olajosdoboz zárt aljától az íj felső részéhez fut és a húrt egy kisméretű vonóval szólaltatják meg. A hangszertípus valószínűsíthetően a zenélőjiek rezonátordobozzal ellátott próbálkozása, amely nem tudott tovább fejlődni. Mivel nincs rajta húrtartó pálca és a húrt sem fogják le, ezért csak egyszerűbb hangképzésű játékmód adható elő rajta (Kirby 1968, 242-243). (21. kép)

^ 21. kép Isankuni vonós zenélő ij Dél-afrikai Köztársaság

Az egyhúros fidulák egyszerű felépítésű típusai azok a dél-afrikai hangszerek, amelyek felépítésüket tekintve egyenes vagy kevésbé ívelt hangszernyakból és egy olajosdoboz rezonátorból állnak. Az egyetlen húr, facsapos rögzítéssel indul a hangszernyak tetejéről és a fémdobozrezonátor alsó részébe van rögzítve. A húrt a jobb kézben tartott kisméretű vonóval szólaltatják meg, és a bal kéz hüvelyk és mutató ujjával fogják le a húrokat. A vonóhúr feszességét a hüvelykujj nyomásával szabá-

lyozzák. A legelterjedtebb játékmód az, amikor a rezonátordobozt a vállon átvetve a bal kézzel a facsapnál fogva tartják a hangszert és a jobbkézzel kezelik a vonót. Ilyen fidula típusok a **cvána** *sefinjolo*, a *segankuru*, és a *setinkane*, a **szotho** *sekgobogo*, a *setsegetsege* és a *sekatari*, a **szvázi** *isikehlekehle*, a **zulu** *ubhel'indlela* és a **xosza** *uhadi* (Kirby 1968, 215). A hangszertípus legismertebb tagja a *segankuru*, amely szó eredete szerint a khoiszan **korana** nyelvben a *kuru* azt jelenti, hogy „csinálni”, és a *gan* pedig az afrikaans *can* vagy az angol *can*, „kann” szóból származhat. Ez a kettéosztott szóeredet illik a hangszerhez, mert összességében egy hagyományos afrikai húros hangszert az európai zenei kultúra által befolyásolt vonóval szólaltatnak meg. Viszont valószínűsíthető, hogy a húr dörzsölésének a játéktechnikája már az európaiak megjelenése előtt is létezhetett (Rycroft 1966, 97). (22. kép)

A hangszertípus archaikusabb formájában még nem rendelkezett rezonátortesttel és ezeket a típusokat a szájjukhoz hasonlóan az ajkak közé helyezték és a szájüreg szolgált erősítőként. Egyéb tekintetben a hangszert a rezonátordobozos típushoz hasonlóan, a balkézzel a facsapot fogva tartják és a hüvelyk és a mutatóujjakkal fogják le a húrokat, miközben a jobbkezben tartott vonóval szólaltatják meg a hangszert. Rezonátortest nélküli szájfidula típusok a **venda** *tsijolo* és a **pedi** *sekgobogo* (Kirby 1968, 217). A hagyomány szerint a bantu nyelvű **vendák** *tshidzholo* (*tsijolo*) hangszerelnevezése **cvánák** *sefinjolo* hangszernevével rokonítható, amely viszont nyilvánvalóan az afrikaans *viol* „hegedű” szóból származik kiegészítve a **cváná** főnevek -se előtagjával (Brearly 1984, 52).

▲ 22. kép *Segankuru* fidula Dél-afrikai Köztársaság

Összegzés

Összességében a történeti adatok áttekintése alapján egyértelműen kimutatható, hogy Afrika különböző kulturális régióiban, különböző időszakokban és különböző hatások által jelentek meg és terjedtek el a vonóshangszerek. A hangszer típus 9. századi belső-ázsiai megjelenése után a 10. században elterjedt az arab világ keleti területein (Mashriq) majd 12-13. század időszakában az arab világ nyugati területein (Magreb) is megjelent. Az egyetlen fából kifaragott és a kókuszdióhéjból kialakított hangszer testű *rebáb* fidulatípust a nyugat-afrikai népcsoportok a helyi nagyméretű kabaktökből készített hangszer testtel látták el és Északkelet-Afrikában pedig a dobozos hangszer testű *kamándzsa* fidulatípus rokonhangszerei terjedtek el, mint az etióp *maszenkó* és az eritreai *wat'a*. Ezzel szemben szuahéli kulturális régióban a Távol-Keletre és Délkelet-Ázsiára jellemző csőtestű fidulatípusok jelentek meg a 15. század elején a kínai kereskedő-felfedezők által, majd terjedtek el a partvidékről kiindulva a különböző kereskedőkaravánok révén Közép-Afrikában és Kelet-Afrika déli részén. Habár Dél-Afrika déli területein nagyon archaikusnak tűnő vonós hangszerek maradtak fenn, azonban az európai kulturális befolyással ezen a területen már a 17. század közepétől számolni kell. Ezért nem meglepő, hogy az archaikusnak tűnő vonóshangszerek etimológiai vizsgálatai feltárják az európai vonóshangszerek stimulus diffúziós hatását, azaz a vonó ötletének átvételét és azok alkalmazását az olyan őshonos hangszereken, amelyeket korábban ütessel vagy dörzsbotok használatával szólaltattak meg. Más nyugat-afrikai hangszerekhez képest a vonóshangszerek kevésbé élték túl a modernizációt és elavult hangszerekként a világzenei színpado-

▲ 23. kép Zenekar európai és hagyományos hangszerekkel Algéria

kon is ritkán kapnak szerepet. Ehhez nagyban hozzájárulhatott az történeti folyamat is, hogy az Iszlám korszak előtti hagyományok jellegzetes hangszereiként már a 19. századi reform mozgalmak óta megtűrt, avagy tiltott hangszereknek minősültek, ezért a használatuk az utóbbi 200 évben már a 20. századi modernizációt megelőzően is fokozatosan visszaszorult. A kelet és a dél-afrikai vonóhangszerek használata szintén erősen visszaszorult. Egyedül az észak-afrikai régióban figyelhető meg vonóhangszerek további használata, pl. Egyiptomban a falusi népzenei együttesekben továbbra is népszerűek, illetve Marokkóban, ahol a klasszikus arab zenében modernizálták a rebábot és az európai hegedű alkatrészeivel (gombos húrrögzítés, húrtartó láb és fogólap) modernizálták a hangszert. Emellett Észak-Afrikában az európai hegedűk is megjelentek, és Algériában az európai és a hagyományos hangszereket vegyes zenekarokban alkalmazzák. (23. kép) Külön érdekesség, hogy az európai hegedűkön függőlegesen tartással játszanak, amely játéktechnika a népi fiduláknál megszokott és az európai hegedű formája adta játéktechnikai lehetőségeket így egyáltalán nem használják ki. ☀

Jegyzetek

- 1 A hangszerelnevezéseknél a The New Grove Dictionary of Musical Instruments terminusai és a népcsoportok elnevezéseinél a The New Grove Dictionary of Musical Instruments terminusai az irányadóak. Kivételt képeznek a magyar nyelvben már jól ismert, meghonosodott elnevezések.
- 2 Néprajzi Múzeum Afrika Gyűjteménye ltsz: 26509
- 3 Néprajzi Múzeum Afrika Gyűjtemény ltsz: 2003.67.2700
- 4 Néprajzi Múzeum Afrika Gyűjtemény ltsz: 65.110.2

Felhasznált irodalom

- al-Fárábí, Abú Nasr Muhammad (1967): *Kitáb al-músíqá al-kábír* (Großes Buch der Musik) (szerk) Gattás, Abd al-Malik Hašaba, al-Qáhira (Cairo)
- Ahlwardt (W), Verzeichniss der arabischen Handschnften der konigl. Bibliothek zu Berlin. 10 vols. Berlin, 1887-99.
- Alvares, Frater Francisco (1525-26) Verdadeira Informação das Terras do Preste João das Indias „A True Relation of the Lands of Prester John of the Indies”. Beckingham, C. F.-Huntingford G.W.B. (eds.) London 1961
- Ames, David W-King Anthony V (1971): *Glossary of Hausa music and its social contexts*. Evanston: Northwestern University Press
- Bachmann, Werner (1969): *The Origins of Bowing*. London: Oxford University Press
- Backhouse, James (1844): *Narrative of a Visit to the Mauritius and South Africa*. London: Hamilton, Adams
- Barabás Jenő (1963): *Kartográfiai módszer a néprajzban*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Bebey Francis (1975): *African Music A people's Art* (translated by Josephine Bennett) New York: Lawrence Hill Books
- Bleek, Dorothea (1928): *The Naron: a Bushman tribe of the central Kalahari* Cambridge: Cambridge University Press
- Blench, Roger (1984): „The Morphology and Distribution of Sub-Saharan Musical Instruments of North-African, Middle-Eastern, and Asian origin.” In: *Musica Asiatica* 4., 155-187.
- Bodrogi Tibor (1977): „Diffuzionizmus” In: Néprajzi Lexikon 1. Ortutay Gyula (főszerk) Budapest: Akadémiai Kiadó, 582.

-
- Bonanni, Filippo (1964): *Antique musical instruments and their players: 152 plate from Bonanni's 18. century Gabinetto Armonico Filippo Bonanni*; by Harrison, Frank-Rimmer, Joan (eds.), New York: Dover Publications
- Brandes, Edda (1989): *Die Imzad-Musik der Kel-Ahaggar-Frauen in Süd-Algerien*. Göttingen: Ramaswamy
- Brearley, John (1984): *A musical tour of Botswana*. Gaborone: Botswana Society
- Charry, Eric S (2000): *Mande Music: Traditional and Modern Music of the Maninka and Mandinka of Western Africa*. Chicago: University of Chicago Press
- Chernoff, John Miller (1979): *African rhythm and African sensibility, aesthetics, and social action In African musician idioms*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Coart, Emile-Haulleville de, Alphonse (1902): *Notes analytiques sur les collections ethnographiques du Musée du Congo*. Les Arts. I. Bruxelles: Musée du Congo
- Collaer, Paul – Elsner, Jürgen szerk. (1983): „Nordafrika.” *Musikgeschichte in Bildern* I./8. Lipese: Deutscher Verlag für Musik
- Djedje, Jacqueline Cogdell (2008): *Fiddling in West Africa. Touching the Spirit in Fulbe, Hausa, and Dagbamba Cultures*. Indiana University Press
- Farmer Henry George (1925): „Byzantine Musical Instruments in the Ninth Century.” *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, No. 2, 299-304.
- Farmer, George Henry (1929) *A History of Arabian Music to the XIII.th Century*. London: Luzac & Co.
- Farmer, George Henry (1931): *Studies in Oriental Musical Instruments*. London: Harold Reeves
- Farmer, George Henry (1962): „Abdalqādir ibn Ġaibī on Instruments of Music.” *Oriens*, Vol. 15, 242-248.
- Gansemans, Jos-Schmidt-Wrenger, Barbara eds. (1986): „Zentral Afrika.” *Musikgeschichte in Bildern* 1/8. Leipzig: Deutscher Verlag für Musik
- Kebede, Ashenafi (1971): *The music of Ethiopia. Its development and cultural setting*. Ann Arbor
- Kirby, Percival Robson (1968): *The Musical Instruments Of the Native Rasis of South Africa*. Johannesburg: Witwatersrand University Press
- KKS *Kamusi ya Kiswahili Sanifu* (1981): Akida, Hamisi ed. Dar es Salaam: Oxford University Press
- Kretzenbacher, Leopold (1966): „Südosteuropäische Primitivinstrumente vom „Rummelpott“-Typ in vergleichend-musikvolkskundlicher Forschung.” In Wünsch, Walter (szerk.): *Volksmusik Südosteuropas*. München: Trofenik, 50–97.
- Kubik, Gerhard (1964): „Recording and studying music in Northern Mozambique.” *African Music Society Journal*, Grahamstowne 3/3. 77-100.
- Kubik, Gerhard ed. (1982): „Ostafrika.” *Musikgeschichte in Bildern*. 1/10. Leipzig: Deutscher Verlag für Musik
- Kubik, Gerhard (2001): *Zum Verstehen afrikanischer Musik. Aufsätze* (Ethnologie. Forschung und Wissenschaft). Wien: Lit Verlag
- Lane, Edward William (1986): *An Account of the Manners and Customs of the Modern Egyptians, Written during the Years 1833-1835*. (első kiadás 1896) London: Franklin Classics
- Makubuya, James (2000): „Endingidi (Tube Fiddle) of Uganda: Its Adaptation and Significance among the Baganda.” *The Galpin Society Journal*, Band 53, 140–155.
- Merriam, Alan P. (1982): *African Music in Perspective*. Garland Publishing.
- Mondon-Vidailhet, Casimir (1922): „La Musique Ethiopienne.” *Encyclopédie de la Musique et Dictionnaire du Conservatoire*. 3179-96., Paris: Librairie Delagrave

- NGDMI-The New Grove Dictionary of Musical Instruments I-III. (1984). Szerk. SADIE, Stanley. London: Macmillan Publishers Limited
- O'Brien, James Patrick (1994): *Music in world cultures: understanding multiculturalism through the arts*. Dubuque, Iowa: Kendall/Hunt Pub. Co.
- Oloumi, Mehdi (2015): „Kamanche, the bowed string instrument of the Orient.” *International Journal of Arts and Commerce*. 4/1. 92-101.
- Olson, James Stewart (1996): *The Peoples of Africa. An Ethnohistorical Dictionary*. Westport: Greenwood Press
- Prasse, Karl-Gottfried (1995): *The Tuaregs: the blue people*. Copenhagen: Museum Tusulanum Press
- Rycroft, David (1966): „Friction Chordophones in South-Eastern Africa.” *The Galpin Society Journal*. Band 19, 84–100.
- Sachs, Curt (1929): *Geist und Werden der Musikinstrumente*. Berlin: Dietrich Reimer
- SEd *Swahili-English dictionary* (1903): Madan, Arthur Cornwallis ed. Oxford: Clarendon Press
- Sparrman, Anders (1786): *Voyage to the Cape of Good Hope*. London: Robinson
- Teferra, Timkehet (2009): „The One-Stringed Fiddle Masingo: Its Function and Role in Contemporary Ethiopian Music and its Future”. Horizon Ethiopia.
- Turnbull Harvey (1981): „A Sogdian friction chordophone.” In: D.R. Widdess, R.F. Wolpert (Hrsg.): *Music and Tradition. Essays on Asian and other musics presented to Laurence Picken*. Cambridge University Press, 197–206.
- Valentini, Mariana (2004): *Strumenti musicali tradizionali dell'altopiano eritrea-Traditional musical instruments of the Eritrean highlands*. Asmara: Francescana Printing Press
- van Vloten, Gerlof ed. (1895): *Liber mafatih al-olum, auctore Abu Abdallah Mohammed ibn Ahmed ibn Jusof, al-Khowarezmi*. Leyden: E. J. Brill
- Wachsmann, Klaus-Trowell, Margaret (1953): *Tribal Craft of Uganda*. Oxford University Press
- Wachsmann, Klaus (1971): „Musical Instruments in Kiganda Tradition and Their Place in the East African Scene.” In: Ders. (Hrsg.): *Essays on Music and History in Africa. Music and History in Africa.*, Evanstone: Northwestern University Press, 97–99.
- Wendt, Caroline Card (1994): “Regional Style in Tuareg Anzad Music.” In *To the Four Corners. A Festschrift in Honor of Rose Brandel*. Ed. by Ellen C. Leichtman. Detroit: Harmonie Park Press, 81–106.

A szerzőről

PhD, tudományos

főmunkatárs

BTK Zene-tudományi

Intézet ELKH

About the Author

PhD, Senior Research

Fellow

Research Centre for the

Humanities

Institute for Musicology

@

brauerbenke@hotmail.com

English Abstract

Bowed instruments in Africa

A survey of the available historical data allows one to show that the appearance and adoption of bowed string instruments in the different cultural regions of Africa took place in different periods and owing to different influences. After this instrument category had appeared in Central Asia in the 9th century, it spread to the eastern lands of the Arab world (Mashriq) in the 10th century, and thence to the western lands of the Arab world (Maghrib) in the course of the 12th to 13th centuries. The so-called rebab fiddle type (carved of a single piece of wood and provided with a body made of a coconut shell) was modified by the peoples of West Africa so that it had a body made of the locally abundant large calabash, while the peoples of northeastern Africa adopted various relatives of the kamanja fiddle type (having a box-like body), such as the Ethiopian masenko and the Eritrean wat'a. Contrastingly, the Swahili cultural region adopted the fiddle type having a pipe-shaped body, characteristic of the Far East and Southeast Asia, from the Chinese merchants and explorers of the early 15th century, an instrument type later carried by Swahili trading caravans into Central Africa and the southern parts of East Africa. Although the southernmost portion of South Africa is home to seemingly very archaic bowed string instruments, European cultural influences have been a definite factor in this region since the mid-17th century. It is unsurprising, then, that an etymological analysis of ostensibly archaic string instruments reveals the impact of European bowed instruments through stimulus diffusion, i.e. the local adoption of the idea of a bow and its adaptation to indigenous instruments previously played with hitting the strings or rubbing them with sticks. In comparison to other instruments of West Africa, bowed instruments have barely survived modernization and, obsolete as they now are, play little role on the stages of world music. This process was exacerbated by the influence of the Islamic reform movements of the 19th century that deemed them barely tolerated or even prohibited instruments because of their associations with the pre-Islamic era; this had already gradually reduced their use in the two centuries preceding the modernization of the 20th century. The use of bowed string instruments has also declined significantly in eastern and Africa. It is only in the North African region that bowed string instruments enjoy continuing popularity. For example, they are still used widely by the rural folk orchestras of Egypt, while in Morocco the rebab has been modernized for classical Arabic music by adopting certain parts of the European fiddle (e.g. tailpiece, bridge, fingerboard). The European fiddle was also adopted wholesale in North Africa; so that European and traditional instruments are now employed simultaneously by many Algerian orchestras. (image 22) It is remarkable that European fiddles are played in a vertical position in this context, a playing technique usual for folk fiddles; the potential playing techniques inherent in the shape of the European fiddle are thus not utilised at all.

A SZUBSZAHARAI AFRIKAI REGIONALIZMUS SAJÁTOSÁGAI AZ SADC (DÉL-AFRIKAI FEJLESZTÉSI KÖZÖSSÉG) MŰKÖDÉSE TÜKRÉBEN

TETLÁK ÖRS

Bevezetés

A szervezeti működés és az intézményrendszer tekintetében az Afrikai Unió az Európai Uniót és az Egyesült Nemzetek Szervezetét tekinti mintának. Az afrikai regionalizmus ugyanakkor számos egyedi ismervvel rendelkezik. Tanulmányomban a régió jellemzőit a regionalizmus szempontjából vizsgálom, elsősorban az új regionalizmus szempontrendszerét követve. Mivel azonban a térség nemzetközi kapcsolataiban változatlanul az államközi, kormányközi együttműködés az elsődleges és a regionális gazdasági közösségek rendszerét is ez a rendező elv alakította ki, a vizsgálat tárgya is elsősorban ez a szint lehet. Mivel a szubszaharai térség a klímaváltozásnak egyik leginkább kitett térsége a Földnek, a regionalizmus jövőjét befolyásoló kihívások között számos ökológiai, környezeti szempontot is figyelembe kívánok venni, mely rizikófaktorok (vagy éppen a regionális együttműködés mozgatói) már ma is szubszaharai Afrika mindennapjainak részei. Az elemzés további tárgya a kormányzás minősége a térségben, az egyes államok politikai elitjének kapcsolatrendszere és a politikai vezetők remélt elvárásai a regionális, illetve kontinentális együttműködéstől. Be kívánom mutatni, hogy az egyes államok minőségi mutatóiban is tetten érhető jelentős különbségek miként befolyásolják a regionális együttműködés mélységét és színvonalát. Tanulmányomban az egyes szubszaharai régiók és a hozzájuk kapcsolható regionális gazdasági közösségek közül részletebben a Dél-afrikai Fejlesztési Közösséget (Southern African Development Community, SADC) mutatom be, úgy is, mint a kontinens legsikeresebb regionális együttműködési szervezetét.

A szubszaharai régió karakterisztikája

Bármennyire is egyszerűnek tűnik a régió határainak és a régióba tartozó államoknak a meghatározása, ez tulajdonképpen kizárólag földrajzi értelemben egyértelmű (azaz, hogy a Száhel-övezet a határvonal), társadalmi és geopolitikai szempontból már korántsem ennyire kizárólagos a helyzet. Mindenekelőtt Nyugat-Szahara státusza kérdéses, hiszen elismerése még az afrikai államok jelentős részénél is várat magára, sőt számos afrikai ország éppen Marokkó területi igényét támogatja. Az Afrikai Uniónak ugyan teljes jogú tagja a Szaharai Arab Demokratikus Köztársaság, de egyebek mellett a Kongói Demokratikus Köztársaság, Kamerun,

Zambia, Madagaszkár, Niger vagy Elefántcsontpart nem támogatják függetlenségét. A másik, hogy az Arab Liga szubszaharai tagállamait sokszor nem tekintik minden társadalmi és kulturális jellemző alapján a régióhoz tartozónak. Ez utóbbi ellen jelentős ellenérv, hogy csak Nigéria muszlim lakossága nagyobb, mint az Arab Liga összes szubszaharai tagállamának lélekszáma. Nigéria 220 millió fős lakosságának (worldometers.info) több, mint a fele muszlim, míg a Comore-szigetek (800.000), Dzsibuti (1.000.000), Mauritánia (4.500.000), Szomália (15.000.000) és Szudán (42.000.000) összlakossága csak valamivel több, mint 63.000.000. További érdekesség, hogy az apró Mauritius lakosságának nagyjából fele hindu, ez mégsem okoz semmiféle hátrányt abban a tekintetben, hogy a szubszaharai régióhoz tartozónak tekintik-e.

A (makró)régió meghatározásakor Spengler, Toynbee és Huntington civilizációs elméletéből kiindulva a szubszaharai Afrika esetén feltétlenül igaz, hogy tetten érhető a kulturális csoport, aminek tagjai valamilyen közös identitással rendelkeznek. A hasonló történelmi gyökerek, a gyarmatosító múlt és a földrajzi egység mellett persze a bőrszín is ilyen. Ugyanígy megfelel Joseph Nye kritériumainak, aki a földrajzi közelséget és a kölcsönös függőséget említi a régió meghatározásakor. Tanulmányomban tehát azt a mintegy 24 millió négyzetkilométert tekintem a vizsgálat tárgyának, mely több mint egy milliárd fő otthona. Ennek a népességnek ma a 40%-a 15 év alatti. Köszönhetően annak, hogy a termékenységi ráta legjobb 50 országából 40 szubszaharai, a lakosság száma 2050-re várhatóan el fogja érni a két milliárd főt.

▲ 1. sz. ábra - A szubszaharai Afrika térképe. Barna szímmel jelölve Nyugat-Szahara, világosabb zölddel az Arab Liga tagállamai a régióban¹.

A kontinens elsődleges politikai keretrendszerét az Afrikai Unió (AU) jelenti, mely szervezetnek a földrész valamennyi állama tagja. A rendkívül szerteágazó szervezet részletes elemzésétől eltekintek, de az Agenda2063² hét fő célkitűzését megemlítem, hiszen ezek azok a célok, amelyeknek minden operatív tevékenység az alárendeltje. Kizárólag már ismerős, rendkívül ambiciózus célok fognak itt szerepelni:

- Fenntartható fejlődésen és növekedésen alapuló, virágzó kontinens.
- A pán-afrikanizmus és az afrikai reneszánsz ideáira támaszkodó, integrált kontinens.
- Békés és biztonságos Afrika.
- A jó kormányzás, a demokratikus értékek, az emberi jogok és a jogállamiság Afrikája.
- Erős kulturális identitás, közös örökség, értékek és erkölcs.
- Az emberek kontinense, ami az afrikaiakra támaszkodik, törődik a nővel és a gyermekekkel.
- Afrika, mint erős, egyesült, ellenálló és befolyásos globális szereplő.

Az AU zászlóshajó projektjei között olyan elemek szerepelnek, mint egy integrált gyorsvasút-hálózat kiépítése (természetesen jelentős kínai szerepvállalással), kontinentális szabadkereskedelmi övezet kialakítása³, az „afrikai útlevél” bevezetése, valamennyi konfliktuszóna felszámolása, valamint energetikai és digitális megaberuházások. Az irány adott, bár némi kétely övezi a célok és a projektek megvalósíthatóságát.

Hosszas általános jellemzés helyett csak néhány információ Afrika gazdaságáról, lehetőségeiről. Afrika teljes GDP-je csak egy harmada az Egyesült Államok GDP-jének, az afrikai árutözsdek mindössze a világ árutözsdei forgalmának 1%-át bonyolítják le. Hiába lenne ásványkincsekben és természeti erőforrásokban gazdag földrész (és valójában az is), ha strukturális problémák és például az egyre növekvő államadósság miatt a szociális egyenlőtlenségek nem csökkennek, éppen a szubszaharai térségben van csak nagyon kevés kiút a mélyszegénységből. Európai szemmel a nagyvárosok és a vidék közti különbségek is nehezen képzelhetők el, ezért mutatok két táblázatot az AfrAsia Bank és a Világbank adatai felhasználásával. Afrika leggazdagabb államai sorrendben a Dél-afrikai Köztársaság, Egyiptom, Nigéria, Marokkó és Kenya, ha az állampolgárok vagyonát adjuk össze. Viszont ha összevetjük a nagyvárosi agglomerációkban felhalmozott vagyonnal és ezek nélkül tekintünk a szubszaharai térségre, máris merőben más képet látunk. Kenya és Nigéria esetén a főváros, illetve a gazdasági központ jelenti az országban felhalmozott vagyon mintegy felét, a Dél-afrikai Köztársaság négy gazdasági központja, négy legtehetősebb agglomerációja pedig a vagyon ¾-ét.

Világbanki adatok alapján a Statista kimutatásában⁴ 2020-at követően a kontinens legkiterjedtebb gazdaságai a GDP összevetésében sorrendben a következőképpen alakultak: 1. Nigéria, 2. Egyiptom, 3. Dél-afrikai Köztársaság, 4. Algéria, 5. Marokkó, 6. Etiópia, 7. Kenya, 8. Ghána.

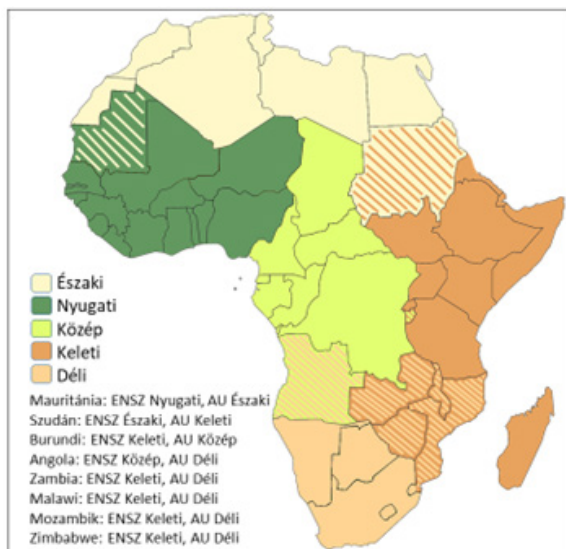
Afrika leggazdagabb államai		Afrika leggazdagabb városai	
Ország	Összeg (milliárd USD)	Ország	Összeg (milliárd USD)
Dél-Afrika	642	Johannesburg (Dél-Afrika)	248
Egyiptom	303	Cape Town (Dél-Afrika)	133
Nigéria	225	Cairo (Egyiptom)	129
Marokkó	114	Lagos (Nigéria)	96
Kenya	93	Durban (Dél-Afrika)	54
		Nairobi (Kenya)	49
		Pretoria (Dél-Afrika)	45
		Luanda (Angola)	42
		Casablanca (Marokkó)	39
		Accra (Ghána)	35

▲ 2. sz. ábra – Afrika leggazdagabb államai és városai (Adatok forrása: Africa Wealth Report, 2019)

Mivel a térséget jellemzően szerény gazdasági erejű országok alkotják, a regionális együttműködésre már az 1900-as évek elejétől kezdve akadnak példák, sőt bizonyos térségekben, éppen a kulturális és történelmi kapcsolatok miatt a föderáció gondolata is időről időre felvetült. Ilyen például a kelet-afrikai térség, ahol Tanzánia, Kenya és Uganda legalább is a politikai nyilatkozatok terén évtizedek óta a szoros együttműködést tekinti a felzárkózás esélyének (Tarrósy, 2007). A Kelet-afrikai Közösség (EAC) mára hét taggal rendelkező regionalizációt valósít meg.

A regionális gazdasági közösségek rendszere

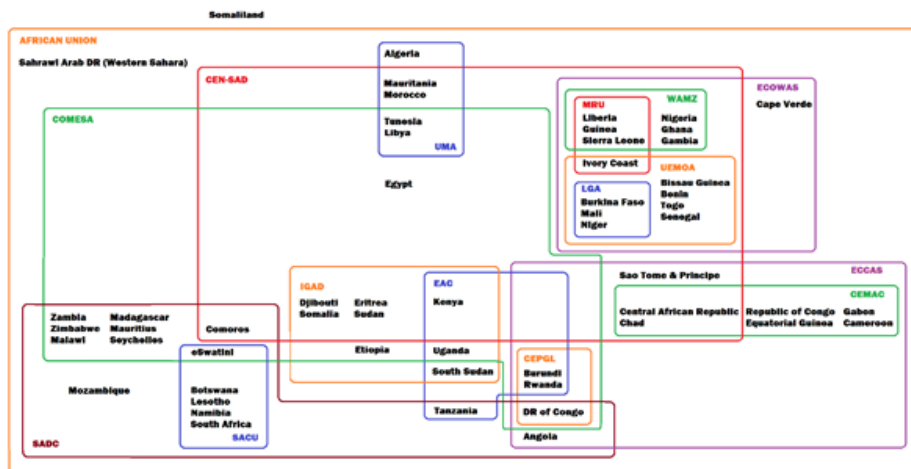
Az Afrikai Unió az Abujai Szerződéssel hozta létre azt a regionális rendszert, aminek elsősorban a kontinens államainak békéjét, biztonságát, stabilitását és fejlődését kell szolgálnia, illetve a fenti célok elérésében is kulcsszereplőnek számítanak. A regionális gazdasági közösségek (regional economic communities, RECs) területileg szinte teljesen megegyeznek Buzan és Waever regionális biztonsági komplexumaival (regional security complexes), bár már Buzan is nagyszámú billegő államot sorolt fel, melyeket nem lehet egyértelmű kizárólagossággal egyik, vagy másik közösséghez sorolni. Ebben a rendszerben Észak-Afrika (és a Közel-Kelet), Nyugat-Afrika, Közép-Afrika, Afrika szarva, és a Déli Afrika alkotnak egy-egy egységet, ahol Mauritánia, Mali, Niger, Csád, a Közép-afrikai Köztársaság, Gabon, a Kongói Demokratikus Köztársaság és Kenya számítanak a helyüket kereső államoknak. Ahogy a későbbiekben látni fogjuk, az afrikai regionális szervezetek rendszerében csak első pillantásra könnyű feladat szigorú regionális határokat húzni, a szubszaharai regionalizmus egyik legnagyobb kihívása pedig éppen az egyes államok egyszerre több irányú elköteleződése, egyszerre több regionális tömbben meglévő tagsága. Ezeket a kettős tagságokat néhány elemző egyenesen fenyegetésként értékeli a regionális biztonságra. Hogy teljes legyen a kavardás, még az ENSZ és az Afrikai Unió régiói sem egyeznek meg. Mauritánia, Szudán, Burundi, Angola, Zambia, Zimbabwe, Malawi és Mozambik tartoznak a két regionális besorolási rendszerben más-más tömbhöz.

^ 3. sz. ábra – Az ENSZ és az Afrikai Unió régiói a kontinensen (Adatok forrása: au.int és un.org)

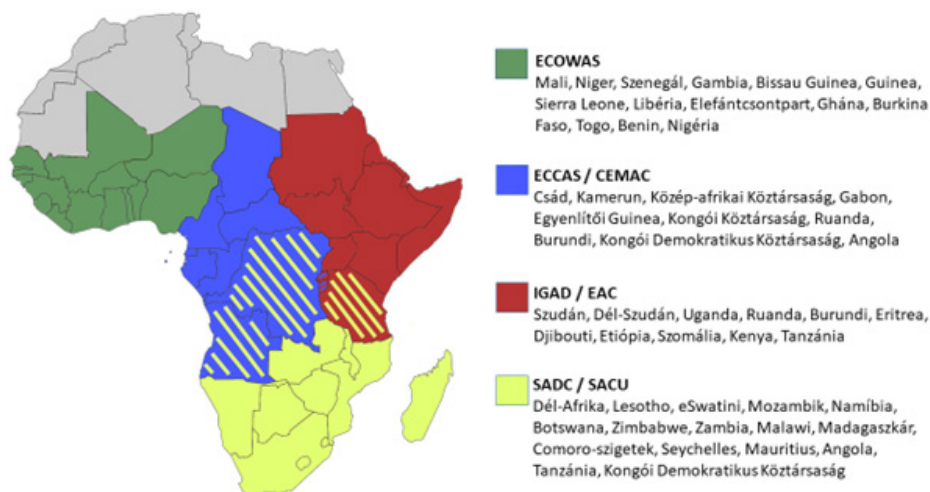
Mivel Afrikában minden a fejlődésről, a fejlődés igényéről szól, a regionális gazdasági közösségek többcélú szervezetek és az Afrikai Unió regionális besorolását lennének hivatottak követni⁵. Alapvető céljuk a regionális integráció, lehetőség szerint kiterjesztve kontinentális szintre. A gazdasági közösségek egymástól függetlenül működnek és fejlődnek, struktúrájuk és céljaik is eltérőek. Ez persze azt is jelenti, hogy egyéb regionális szervezetek is léteznek, a regionális architektúra alig áttekinthető. Az Abujai Szerződés hatály alá tartozó regionális gazdasági közösségek és az egyes régiókhoz kötődő további szervezetek az alábbiak (dőlten a regionális gazdasági közösség státuszú szervezetek):

- *AMU* – Arab Maghreb Union
- *CEN-SAD* - Community of Sahel-Saharan States
- *ECOWAS* – Economic Community of West African States
 - UEMOA - West African Economic and Monetary Union
 - WAMZ – West African Monetary Zone
- *ECCAS* – Economic Community of Central African States
 - CEMAC - Economic and Monetary Community of Central Africa
- *EAC* – East African Community
- *IGAD* - Intergovernmental Authority on Development
- *COMESA* – Common Market for Eastern and Southern Africa
- *SADC* – Southern African Development Community
 - SACU – Southern African Customs Union⁶

4. sz. ábra - Regionális architektúra Afrikában 2021-ben (Adatok forrása: au.int)

Ahogy az ábrán is látszik, az egyes tömbök világosan el kellene hogy különüljenek egymástól, ám Közép-Afrika esetén ez egyáltalán nincs így. Ennek okára a későbbiekben kitérek, előljáróban annyit jegyeznek meg, hogy a rendszerben akarva-akaratlanul is kiemelt szerep jut az egyes régiók meghatározó államainak. Ahogy Nyugat-Afrikában Nigéria, vagy a Déli Afrikában a Dél-afrikai Köztársaság igazodási pont és húzza magával a „befolyási övezetet”, ugyanezt a szerepet Kelet-Afrikában Kenya, vagy Etiópia csak kevésbé, Közép-Afrikában pedig a Kongói Demokratikus Köztársaság egyáltalán nem képes betölteni.

5. sz. ábra – A régiók és a RECs kapcsolata a szubzaharai Afrikában⁷ (Adatok forrása: au.int)

A szubszaharai regionalizmus jellemzői és kihívásai

A szubszaharai régióban rengeteg nyelvi és etnikai csoport él, a döntően gyarmati örökségként született államhatárok pedig csak a legritkább esetben esnek egybe az etnikai határokkal. Hogy csak néhány példát említsek, Etiópiában nyolcvannál több nyelvet beszélnek, a Dél-afrikai Köztársaságban pedig 11 hivatalos nyelv létezik, köztük a legtöbb fekete dél-afrikai szemében szinte magát az apartheid-rezsimet jelentő afrikaans is. Botswana-ban a tswana a közös nyelv, amit viszont a Dél-afrikai Köztársaságon belül az Északnyugati Tartományban négyszer annyian beszélnek anyanyelvként, mint az „anyaországban”. A fuláni nyelvet nagyjából 25 millióan beszélik Nyugat-Afrikában, ők viszont tizenhét ország területén élnek. Mivel az afrikaiak szeretnek „afrikai megoldásokat keresni az afrikai problémákra”, a közvetítő nyelvek tekintetében is igyekeznek meghaladni a gyarmati örökséget. Közvetítő nyelvként ma már több mint 200 millióan beszélik a szuahéli⁸, nemrégiben pedig a dél-afrikai oktatási rendszerben is bevezették helyenként a szuahéli nyelvórákat. A törekvés egyértelmű, az egységes Afrika csak akkor jöhet létre, ha közös nyelvet is találnak, egyben meghaladva az anglofon és frankofon korlátokat is⁹.

A mesterséges és a legtöbb esetben porózus államhatárok önmaguktól erősítik fel a regionális törekvéseket (rosszabb esetben viszont a területi igényeket és a szeparatizmust), ahogy a pánafrikai eszme és az egységes kontinens ideája is ugyanebbe az irányba mutatnak. Ezt támogatja az ubuntu filozófiája, ami a szubszaharai Afrika majd minden sarkában tetten érhető világnézet. A fekete-afrikaiak összetartozását, spirituális kapcsolatát hirdető eszme az emberiség, a közösségi lét értékeit hirdeti, az egymásrautaltság és a „vagyok, mert vagyunk” életfilozófia talaján. Legismertebb képviselője a Nobel-békedíjas Desmond Tutu, dél-afrikai anglikán érsek volt, akinek humanista értékrendje szerint a közösséghez tartozás erősít, nyitottá tesz és biztonságot nyújt. Az eszmeiség rendkívül pragmatikus leképeződése tetten érhető a diplomáciában ugyanúgy, mint a regionális nemzetközi szervezetek rendszerében. Egészen sajátos aspektusa pedig például a Dél-afrikai Köztársaság máig befogadó migrációs politikája, legalább is a szubszaharai térségből érkezők tekintetében¹⁰. Több szerző szerint az említett határmenti mikrorégiók (Söderbaum – Taylor, 2009;) a regionalizmus valódi terepe, hiszen míg az állam- és kormányközi együttműködések sok esetben autoriter, vagy félautoriter rezsimiek legitimációját szolgálják, az új regionalizmus elmélete a mindennapokban megmutatkozó regionalizációra fókuszál. Bár a regionális „együttműködések” között olyan elemek is fellelhetők, mint az illegális kereskedelem, a csempészet, az illegális migráció, vagy a

A mesterséges és a legtöbb esetben porózus államhatárok önmaguktól erősítik fel a regionális törekvéseket (rosszabb esetben viszont a területi igényeket és a szeparatizmust), ahogy a pánafrikai eszme és az egységes kontinens ideája is ugyanebbe az irányba mutatnak.

regionális konfliktusok, a regionalizmus progresszív oldalát a gazdasági központok vonzereje, egyfajta hálózatosodás jelentik. A számtalan példa közül néhányat emelnék ki, ahol volt alkalom megfordulni. Ilyen mikrorégió Uganda, Ruanda és a Kongói Demokratikus Köztársaság hármashatárvidéke, Kazungula átkelő a Zambézi folyó völgye, ahol négy ország (Namíbia, Botswana, Zambia és Zimbabwe) találkozik, vagy a Dél-afrikai Köztársaság keleti határvidéke Maputo (Mozambik) tartománnyal és eSwatini (Szváziföld) területével. Éppen a Dél-afrikai Köztársaság ebben ugyan kivétel, de a porózus, fizikai értelemben sokszor észreveghetetlen határok ugyan kedveznek a határmenti együttműködéseknek, viszont konfliktuszó-
nákban nagyon komoly gátló tényezői a rendezésnek.

Söderbaum, Grant és Bach további megállapításai a szubszaharai regionalizmussal kapcsolatban, hogy a régió államai bármennyire is nagyratörő célokkal hoznak létre nagy számú nemzetközi szervezetet, a szuverenitás bármilyen elemét csak nehezen, vagy egyáltalán nem adják fel. A demokratikus intézményrendszer hiányosságaiból is fakad, hogy a közjó és a nemzeti érdek élesen elválik a hatalom megőrzésének igényétől, ami jelentősen kihat a szervezetek eredményességére, hatékonyságára is. Ugyanakkor az is igaz, hogy a szubszaharai (afrikai) regionalizmus tulajdonképpen inter-regionalizmus, a gazdasági közösségek párhuzamosan léteznek egymás mellett. Erre szemléletes példa az az adatsor, ami az SADC exportpartnereit mutatja. A gazdasági közösség 45%-ban az Ázsiai és Csendes-óceáni Gazdasági Együttműködés (Asia-Pacific Economic Cooperation, APEC) tagállamaiba exportál, 27%-ban az Európai Unióba, az Afrikán kívüli valamennyi más államba 15%-ban, 10% az SADC tagállamok közti export tevékenység és mindössze 3% Afrika többi részével.

Általában hiába igaz, hogy az Afrikai Unió intézményrendszere az Európai Unióét tekinti mintának, a tagállamok elkötelezettségének és részvételének a minősége merőben különböző. Ez a mandátumok, célkitűzések és feladatok párhuzamosságát és multiplikálását is jelenti az egyes regionális szervezetek között.

Buzan és Weaver regionális biztonsági komplexei is billegő államok tucatját említik a térségben, nem véletlenül. A mesterséges államhatárok mesterséges régió határokat is jelentenek, a mikró, vagy tradicionális regionalizmus, azaz a mindennapok valósága felülírja akár az akadémiai, akár az államközi megközelítést. A régiók a szubszaharai térségben kifejezetten dinamikus, komplex társadalmi interakciókból létrejövő egységek, amiknek a lehatárolása ezért kifejezetten körülményes. További nehézséget okoz, hogy az afrikai államok standardjai általában – és kevés kivétellel – merőben különböznek az európaiktól, a nyugatitól. Az állam szervezete, a közigazgatás és bármilyen erőforrás legalább annyira szolgálja az „uralkodó” elit hatalmának megtartását, mint a közjót. A jólét és a jól lét elérésére való törekvés, jellemzően csak a társadalom egy szűk csoportjára vonatkozik, az állam és az állami intézmények nem elsősorban szolgálnak, hanem előkészítik a hatalom újraválasztását, „felügyelik” a megtartását. Ha csak a Transparency International korrupció érzékelési indexére (CPI) tekintünk, nem meglepő, hogy a szubszaharai államok a többségükben a rangsor második felében, sőt alján szerénykednek¹¹.

Korrupció érzékelési Index - 2020							
Ország	Helyezés	Pontszám (max. 100)	Változás	Ország	Helyezés	Pontszám (max. 100)	Változás
Dánia	1	88	↓	Elefántcsontpart	104	36	↑
Finnország	3	85	↓	Kenya	124	31	↑
Svájc	3	85	↓	Oroszország	129	30	↑
Szingapúr	3	85	↓	Mali	129	30	↓
Svédország	3	85	↓	Uganda	142	27	↓
Norvégia	7	84	↓	Angola	142	27	↑
Hollandia	8	82	↓	Irán	149	25	↓
Luxemburg	9	80	-	Nigéria	149	25	↓
Németország	9	80	↑	Kamerun	149	25	↓
Ausztria	15	76	↑	Mozambik	149	25	↓
Egyesült Államok	25	67	↓	Zimbabwe	157	24	↑
Seychelle-szigetek	27	66	↑	Irak	160	20	↑
Botsvana	35	60	↓	Csád	160	20	↑
Zöld-foki szigetek	41	58	↓	Eritrea	160	20	↓
Ruanda	49	54	↑	Burundi	165	19	-
Mauritius	52	53	↓	Kongói Köztársaság	165	19	↓
Namíbia	57	51	↑	Kongói Dem. Közt.	170	18	↓
Sao Tome és Príncipe	63	47	↑	Észak-Korea	170	18	↑
Szene gál	67	45	↑	Líbia	173	17	↓
Magyarország	69	44	↓	Egyenlítői Guinea	174	16	↓
Dél-afrikai Köztársaság	69	44	↑	Szudán	174	16	↑
Ghána	75	43	↓	Venezuela	176	15	↓
Kína	78	42	↑	Jemen	176	15	↓
India	86	40	↑	Szíria	178	14	↓
Tanzánia	94	38	↑	Dél-Szudán	179	12	-
Etiópia	94	38	↑	Szomália	179	12	↑

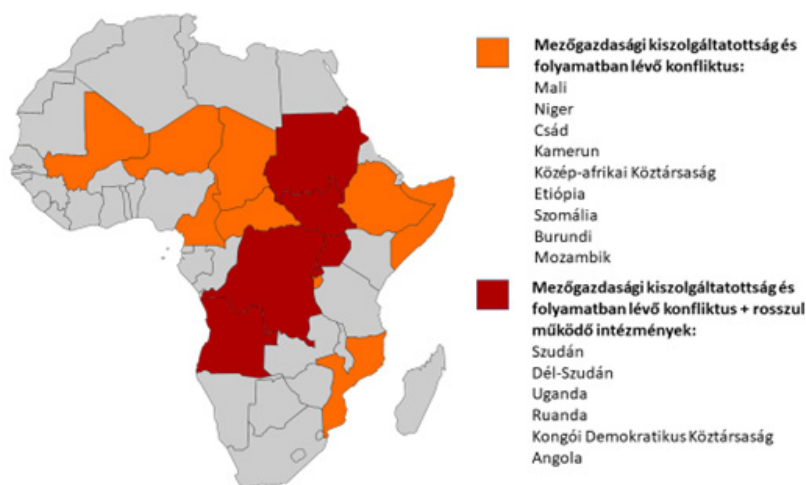
▲ 6. sz. ábra – A Korrupció Érzékelési Index, 2020 (Adatok forrása: transparency.org)

További sajátossága a szubszaharai rendszernek az egyes államok óriási gazdasági különbségei. A törekeny, néhány esetben kizárólag a térképeken létező, bukott államok a regionális együttműködés legnagyobb akadályai. Ezekben az esetben a kormánykozásnak alig van más motivációja, mint az autoriter, vagy fél-autoriter rezsimek legitimációja, illetve az állam működésének legalább a látszatának fenntartása. Az egyes gazdasági közösségek magállamai mellett a potyautas (free rider) államok sem veszik ki részüket a rezsimek működtetéséből, viszont ezen kívül nem gátolják a fennmaradását. A konfliktuszónák és a bukott államok viszont a regionális együttműködés teljes rendszerét is veszélybe sodorják. Hiába lenne célja a regionalizmusnak békét hozni a konfliktusokkal terhelt régiókban és lenne a regionális biztonsági együttműködés az államközi biztonság eszköze, ma a térségben a humán fejlődés éppen a biztonság és a stabilitás hiányával függ alapvetően össze.

A 2021-es törekeny államiság index (The Fund for Peace – Fragile State Index, 2021) rangsorának elején sorrendben Jemen, Szomália, Szíria, Dél-Szudán, a Kongói Demokratikus Köztársaság, a Közép-afrikai Köztársaság, Csád, Szudán, majd Afganisztán következnek. Az első tízből hat, az első húszból tizenöt, utób-

biak között olyan regionálisan kulcsállamokkal, mint Etiópia és Nigéria (a 12. és 13. helyen). Busby és von Uexhull 2018-ban publikálták a térség legsérülékenyebb államairól szóló írásukat a Foreign Affairs hasábjain. Az élelmiszerbiztonsági és mezőgazdasági kockázatokat vetették össze a helyi konfliktusokkal, valamint a rossz kormányzással, a rosszul működő állami alrendszerekkel. Elemzésük lesújtó jövőt jósolt a Száhel-övezet, Közép-Afrika és Afrika szarva számára, de például már Mozambik példája is bizonyította, hogy a Szaharától délre eső területek államai nagyon komoly kihívásokkal kénytelenek szembenézni. A klímaválság tekintetében pedig nincs olyan elemzés, ami a Száhelt és Közép-Afrikát ne sorolná a klímaváltozással legkisebb eséllyel megbirkózó térségek közé.

Már említettem azt a tagadhatatlan kettősséget, hogy a multietnicitás ugyan gyengíti a nemzetépítést, ezzel a sikeres állam részvételét a regionális együttműködésben, ugyanakkor kedvez a természetes mikro-regionalizmusnak, hiszen a határok két oldalán élők gyakran ugyanazt a nyelvet beszélik, ugyanahhoz az etnikumhoz tartoznak és mindennapjaikban is teljesen hasonló társadalmi keretek között élnek. Mindez magyarázza, hogy az afrikai államok közül a leginkább integrált, a Dél-afrikai Köztársaság hiába emelkedik ki minősítésével a földrész államai közül, nemzetközi összehasonlításban mégis csak közepesen integráltan működő államnak számít (lásd AFRICA Regional Integration Index, 2019). A szubszaharai Afrika másik vezető gazdasági hatalma, Nigéria messze nem tűnik ki ennyire az integráció tekintetében. Még az ECOWAS tagállamai között is csak az ötödik, a kontinensen pedig csak a 38. helyen állt 2021-ben.

▲ 7. sz. ábra – Afrika leginstabilabb, legtörékenyebb államai (Busby és von Uexhull, 2018 alapján)

ECOWAS	GDP (millió USD)	GDP/fő (USD)	Bruttó államadósság (GDP %-ában)	Folyó fizetési mérleg (GDP %-ában)
Elefántcsontpart	71.000.000	2570	46	-3.6
Nigéria	514.000.000	2430	32	-2.2
Ghána	74.260.000	2370	81	-2.8
Szenegál	27.900.000	1620	67	-12.9
Benin	17.300.000	1390	48	-4.5
Guinea	16.340.000	1140	42	-13
Togo	8.630.000	1020	60	-3.4
Mali	19.900.000	983	46	-4.1
Bissau Guinea	1.650.000	887	78	-6.5
Burkina Faso	18.800.000	876	47	-4.5
Gambia	2.080.000	834	74	-12
Libéria	3.370.000	700	57	-19
Niger	15.900.000	633	44	-17
Sierra Leone	4.420.000	541	70	-14.1

SADC	GDP (millió USD)	GDP/fő (USD)	Bruttó államadósság (GDP %-ában)	Folyó fizetési mérleg (GDP %-ában)
Seychelles	950.000	9660	110	-37
Mauritius	12.200.000	9640	88	-14.6
Botswana	18.700.000	7800	25	-4.5
Dél-Afrika	329.500.000	5440	81	-0.4
Namíbia	11.380.000	4370	71	-3.4
eSwatini	4.200.000	3710	53	4.9
Angola	66.500.000	2080	110	0.8
Zimbabwe	26.900.000	1680	51	4.4
Comoro-szigetek	1.300.000	1400	30	-3.5
Lesotho	2.460.000	1180	50	-17
Tanzánia	65.900.000	1100	38	-4.3
Zambia	18.950.000	974	119	6.5
Kongói Dem. Közt.	55.100.000	587	12	-3.4
Madagaszkár	14.750.000	521	47	-5
Malawi	9.270.000	431	77	-20.7
Mozambik	13.960.000	425	125	-68.8

▲ 8. és 9. sz. ábrák – Az SADC, illetve az ECOWAS tagállamai egyes gazdasági mutatók alapján
(Adatok forrása: imf.org, 2021)

Véleményem szerint a regionális hegemónok által „vezetett” gazdasági közösségek működnek jól a térség viszonyaihoz képest, bár a „külső” beavatkozásoknak még ezek sem tudnak minden esetben ellenállni. És itt ne kizárólag Kína jelenlétére gondoljunk a földrészen, ugyanis például az Európai Unió is bármikor megbontja kétoldalú megállapodásokkal a regionális szervezeteket, hiszen könnyedén kínál olyan gazdasági, vagy kereskedelmi előnyöket az egyes tagállamok számára, amikkel a szerényebb regionális partnerek nem versenyezhetnek.

Egyfajta összegzésképpen venném sorra a szubszaharai térségre és mindenek előtt a regionalizmusra váró kihívásokat.

Közmegegyezés van abban a tekintetben, hogy világszerte ezt a térséget sújtja és fogja sújtani a leginkább a *klímaválság*. Az elsvatagosodás, a termőterületek további csökkenése, az aszályok és mindenekelőtt a víz szűkösség, vagy a vízhiány, megoldhatatlan kihívást fognak jelenteni a térség számos állama számára. Nem meglepő, hogy a legtöbb elemzés a klímaválságot legkisebb eséllyel átvészelni képes államok listájának elejére szubszaharai államokat tesz. A Száhel-övezet és Közép-Afrika a leginkább kitett térségek, de Elefántcsontpart, Guinea, Libéria, Kenya és Madagaszkár is komoly kockázati tényező. Törékeny, vagy bukott államokkal pedig értelmezhetetlen az a politikai stabilitás, ami az integráció, a regionális együttműködés alapfeltétele. Már ma is száraz terület a földrész két harmada, ahol 400 millió ember él. A demográfiai változások és a klímaváltozás negatív hatásai várhatóan klímamenekültek tíz és százmillióit fogják útnak indítani. Márpedig a migráció és a menekültkérdés elsősorban ma is a szomszédos államokat érinti, illetve a régió számos államában már ma is óriási, az Egyesült Nemzetek Menekültügyi Főbiztosa (UNHCR) szerint tízmilliós nagyságrendű, a belső menekültek (internally displaced persons, IDP) száma. Ahogyan Tarrósy (2017) jelezte, a világ összes, lakóhelyét belföldön elhagyni kényszerülő személyének 75%-a (ők valójában ezek a belső menekültek) már 2015 év végén tíz országban volt megtalálható, melyek közül a Kongói Demokratikus Köztársaság, Szudán és Dél-Szudán 2003 óta mindig a legnagyobb számokat hozták.

Különösen érintett a téma szempontjából a Száhel-övezet, ahol az Afrikai Unió grandiózus terve, a Dakartól Djiboutiig tartó Nagy Zöld Fal, egyelőre inkább csak papíron létezik.

A *vízhiány* és a víz túlhasználata egyrészt az ivóvíz készletek szűkössége miatt problémásak, másrészt a szanitáció, a higiéniai körülmények miatt jelentenek óriási közegészségügyi kockázatot (tisztálkodási lehetőség, illemhelyek, vezetékes vízhálózat). Még a legfejlettebb infrastruktúrával rendelkező államokban is óriási kihívás a jó minőségű ivóvíz, hiszen egyrészt a természetes vizek alig tudják ellátni az elképesztő ütemben növekvő népességet, másrészt rossz minőségűek a közművek és a hálózaton is jelentős a veszteség a víz egyre nagyobb mennyiségű és egyre távolabbi szállítása miatt. A túlfogyasztás komoly probléma és biztonságpolitikai kockázat a Csád-tó térségében, a Niger-medencében, de a Zambézi mentén is. A Dél-afrikai Köztársaság gát- és tározórendszere 2016-ban Johannesburg környékén, 2018-ban Fokvárosban került alig kezelhető szituációba a tározók rendkívül

alacsony vízállása miatt. Ugyanakkor a víz felértékel integrációs szempontból olyan államokat, mint a parányi Lesotho, hiszen a magashegységeiből érkező ivóvíz nélkül szó szerint elnéptelenedne a Dél-afrikai Köztársaság Gauteng régiója (Johannesburg és Pretoria agglomerációja). Van a vízkészlet kezelésének még egy aspektusa, amiről ritkábban esik szó, ez pedig a szennyvíz elégtelen kezelése. Hiába lenne sokkal olcsóbb (és sokkal bejártottabb) technológia, mint a tengervíz sótalánítása, még a Dél-afrikai Köztársaságban is csak a szennyvíz 60%-át kezelik, ez az arány pedig a térség országaiban jellemzően még rosszabb. Említettekén kívül, a vízre leginkább rászoruló országok listáján a Kongói Demokratikus Köztársaság, Szomália, Botswana, Namíbia, Szenegál és Mozambik szerepelnek. A víz mellett egyéb *természeti kincsek kizsigerelése* sem ismeretlen jelenség, a mezőgazdaság és a népesség igényei miatt fogynak az erdős területek, ahol aztán legtöbbször valamilyen monokultúrás ültetvény veszi át az őserdő helyét.

A már említett *szociális válság* és a rossz kormányzás *humanitárius katasztrófákat* okoznak. Egyéb biztonsági kihívások mellett, a termőterületek romlása és csökkenése, a szárazság, illetve az egyenlőtlen elosztás okoznak élelmiszerhiányt Dél-Szudán, Szomália, Északkelet-Nigéria, Etiópia és Mozambik területein. Ahogy Rattani idézi egy kenyai vezető kutató véleményét a cikkében: a klímaváltozás kétértelművé tette, hogy Afrika képes lesz-e ellátni magát élelmiszerrel. Az éhezést és a járványokat alig van olyan ország, ami önerőből kezelni tudná. Ahol a humanitárius helyzet akár szeparatista törekvéssel, akár a szubszaharai Afrikában egyre inkább megjelenő szélsőségekkel jelenik meg egyszerre, ott az államok szuverenitása az elsődleges kérdés, egyáltalán nem a regionális együttműködés. Igaz ugyanakkor, hogy az Afrikai Unió be nem avatkozás politikáját az élet (és a politikai döntéshozatal) meghaladta, éppen a gazdasági közösségeknek és az Afrikai Uniónak vannak konfliktusrendezési jogosítványai. A *konfliktuszónákban* az ENSZ, vagy az AU törekvései is csak korlátozott sikereket érnek el. Dél-Szudán, Szomália, Kamerun, vagy éppen Etiópia polgárháborús viszonyai, Nyugat-Szahara, Szomália, a Kongói Demokratikus Köztársaság, vagy éppen a Közép-afrikai Köztársaság, mind megoldatlan konfliktusok. A nemzetközi terrorizmus Maliban, Burkina Fasóban, Szomáliában vagy a Csád-tó medencéjében a térség államainak integritását veszélyeztetni, de már megjelent Mozambik északi részén is. A térségben az al-Káida és az Iszlám Állam, valamint proxy szervezeteik egyformán megjelentek, a Boko Haram (Nigéria és a Csád-tó medencéje), illetve az al-Shabaab (Szomália) nemcsak Afrika, de a világ legkegyetlenebb terrorszervezetei között vannak számontartva.

A már említett szociális válság és a rossz kormányzás humanitárius katasztrófákat okoznak. Egyéb biztonsági kihívások mellett, a termőterületek romlása és csökkenése, a szárazság, illetve az egyenlőtlen elosztás okoznak élelmiszerhiányt.

Hiába antikolonialista a teljes földrész, ha a *nagyhatalmak csábításának*, a smart power eszközeinek alig tudnak ellenállni az egyes államok. Afrika poszt-amerikai korszakát éli, amikor elsősorban Kína, de az Európai Unió, Oroszország és kisebb részben India is komoly szereplőként igyekszik feltűnni a földrészben és elsősorban kétoldalú megállapodásokkal kénye-kedve szerint emeli ki egyes tagállamokat a regionális kontextusból. A strukturális problémákkal küzdő és rosszul teljesítő államok, illetve a hatalom megtartásáért akár véleményes kompromisszumokra is kész rezsimek aligha fognak bármikor ellenállni egy-egy infrastrukturális megaberuházás, vagy kereskedelmi megállapodás csábításának. Az egyenlőtlen jövedelemeloszlás pedig az egyes államokon belül is jelentős, a város-vidék különbségek, vagy a kereskedelmi központok és minden más kisrégió viszonyában elképesztőek a különbségek. Hiába várható viszonylagos fejlődés a kontinensen, köszönhetően a háztartások növekvő bevételeinek, az infrastrukturális fejlesztéseknek és a szélesedő kereskedelemnek, az egyenlőtlenségek tartósan fent fognak maradni. Amíg a *külföldi befektetésekért folyó verseny* jótékony hatással van ugyan a politikai stabilitásra és az integrációval nagyobb, egyben vonzóbb piacok alakulnak ki (Kis, 2020), a befektetésekre való érzékenység és szükség mégis könnyen helyezi előtérbe az egyéni (állami) érdeket.

Már említettem, hogy meglátásom szerint azok a regionális blokkok teljesítenek jól, ahol *a magállam húzza magával regionális partnereit*. Ha jól teljesít a kulcsállam, a Dél-afrikai Köztársaság és Nigéria esetén bátran nevezhetjük regionális hegemónnak¹² is, abból a regionális együttműködés más szereplői is profitálni fognak. Mindenek előtt azonban a blokkok, a régiók tisztázására kellene sort keríteni az Afrikai Unió rendszerén belül¹³. Fel kell számolni a *párhuzamos tagságokat* és a *párhuzamos kompetenciákat*, hiszen ma a legtöbb afrikai állam legalább két regionális szervezet tagja, így a regionális gazdasági közösségek még csak az Afrikai Unió regionális rendszerét sem követik. A COMESA, vagy a CEN-SAD tagsága távolról sem követi ezt az elvet, de ugyanígy kizárólag az államérdek jelenik meg a legsikeresebb SADC-hez való közeledésben is. A regionális hatalom szerepére áhítózó Kongói Demokratikus Köztársaság mára négy REC-ben tag, Kenya szintén négyben. Nem mellesleg a Kongói Demokratikus Köztársaság bukducsolása borítja a regionális rendszert is, hiszen nem képes igazodási ponttá válni a közép-afrikai régióban. Ezzel éppen ellentétesen, a déli régió terjeszkedik, a Dél-afrikai Köztársaság merkantilista politikája¹⁴ magához vonzza Közép- és részben Kelet-Afrika államait, aminek éppen a Kongói Demokratikus Köztársaság és Tanzánia SADC tagsága a két ékes példája. Rajtuk kívül Angola, Ruanda és Burundi rendelkezik két különböző régióhoz sorolt REC-ben tagsággal, sőt Burundi bejelentkezett az SADC tagságra is. Az egyes regionális szervezetek tagállamai között jelentős tehát a különbség az elköteleződésre való hajlandóság és képesség terén, egyetlen példaként álljon itt Nigéria, aki ugyanolyan mértékben finanszírozza az ECOWAS működését, mint a többi tizennégy tagállam összesen.

A Dél-afrikai Köztársaság és az SADC

Különleges szerepben van az SADC a regionális gazdasági közösségek között, hiszen – elsősorban a Dél-afrikai Köztársaságnak köszönhetően – a gazdasági és egyéb infrastruktúra, valamint a formális intézményrendszer itt a legfejlettebb valamennyi közösséget tekintve. Sajátos helyzet, hogy a térségben a regionális integráció igazi felhajtó ereje a Dél-afrikai Köztársaság apartheid-rezsimével szembeni ellenpólus képzése volt, a rezsimváltás után pedig éppen a Dél-afrikai Köztársaság csatlakozása lett a déli afrikai regionális integráció motorja. Peters-Berries 2010-ben fogalmazott úgy, hogy az SADC a kontinens legsikeresebb és legígéretesebb szervezete, ha regionális integrációról beszélünk. Ez az állítás ma is igaz, sőt mint említettem, az egyik sikeresen „terjeszkedő” regionális szervezet az SADC.

Az SADC elődje, a Southern African Development Coordination Convergence (SADCC) 1980-ben vállaltan azzal a céllal is jött létre, hogy csökkentse a tagállamok függését mindenekelőtt az élelmiszerellátásban a Dél-afrikai Köztársaságtól. Szállítmányozás tekintetében meglehetősen kilátástalannak tűnhetett a törekvés, hiszen a déli Afrika tenger nélküli államai az 1980-as években ugyanannyira szorultak rá a dél-afrikai kikötőkre és vasútra, ahogy ma is. Történelmi előzményeit tekintve ugyanakkor számos közös pont létezett, hiszen a déli afrikai államok majdani politikai elitje küzdött a portugál gyarmatosítók, a britek (illetve Rhodesia fehér kormányai), végül a dél-afrikai apartheid rezsim ellen. A Frontvonal Államok (Frontline States, FLS) tagállamai¹⁵ egészen egyedi viszonyban voltak a Dél-afrikai Köztársasággal. Egyrészt nemcsak, hogy komoly függőségben léteztek a regionális hatalomtól és állampolgáraik tízezrei dolgoztak a Dél-afrikai Köztársaságban, de kivétel nélkül fegyveres konfliktusba is kerültek a dél-afrikai hadsereggel. Vagy a reguláris dél-afrikai haderő avatkozott be ezekben az országokban a térség destabili-

▲ 10. sz. ábra – Az SADC tagállamai és a felvételre váró Burundi (Adatok forrása: sadc.int)

zálása érdekében, vagy – Angola és Mozambik esetén – olyan fegyveres csoportokat támogatott az apartheid rezsim, akik a regnáló kormányok megdöntésére törek. Cserébe ugyanezek az államok fogadták be az African National Congress (ANC) száműzetésbe kényszerült vezetőit és tagjait, sőt konkrétan gerillaharcokra képezték ki a dél-afrikai fehér kormány ellenfeleit. Namíbia helyzete egészen speciális volt ugyanebben az időszakban, hiszen az irányítását tekintve, tulajdonképpen megszállása alatt tartotta a Dél-afrikai Köztársaság. Az SADCC, illetve a ma is létező vámunió, a Southern African Customs Union (SACU)¹⁶ tehát a Dél-afrikai Köztársaság árnyékában létező regionális államok felemelését lettek volna hivatottak szolgálni, de céljukat nem érték el.

A dél-afrikai enyhülés, Nelson Mandela és társai kiszabadulása, majd az ANC hatalomra kerülése, természetesen egészen új irányt adtak a déli Afrika integrációjának. A Frontvonal Államok és a dél-afrikai elnyomástól megszabadult Namíbia egykori szabadságharcosai, immár politikai vezetői ugyanabból a politikai kultúrából érkeztek, mint az ANC. Az 1994-es első szabad dél-afrikai választások megnyerését követően, az ANC-vezette Dél-afrikai Köztársaság csatlakozott az SADCC-ből 1992-ben létrejött SADC-hez és a korábbi poszt-koloniális diplomácia regionális együttműködést a regionális gazdasági és társadalmi integráció igénye váltotta fel, kiegészülve az Afrikai Unió célkitűzéseivel teljes összhangban lévő politikai és biztonsági együttműködéssel¹⁷.

Nelson Mandela nem kizárólag az új Dél-afrikai Köztársaság élő lelkiismerete volt, de a világporondon is elképesztő népszerűségnek és tiszteletnek örvendett. Szomszédja, a hozzá hasonlóan egykor az elnyomó rezsim ellen küzdő Robert Mugabe viszont sok tekintetben a vetélytársat látta benne. A dél-afrikai politikai vezetés által következetesen hirdetett és követett „afrikai reneszánsz” így politikai rivalizáláshoz is vezetett Pretoria és Harare között. Az 1990-es évek közepén ha nem is fenyegetett az SADC felbomlása, de egészen komolyan felmerült a szervezet derogációja egy önálló regionális biztonsági szervezet kiválásával. A politikai feszültséget a szervezeten belül a befolyási övezetek felosztása oldotta meg (Amusan, 2010). A Dél-afrikai Köztársaság felügyelete alá kerültek a pénzügyek és a befektetési politika, míg Zimbabwe lett az élelmiszer, a mezőgazdaság és természeti kincsek „felelőse”. Ugyanennek a rivalizálásnak a fényében érdemes egy pillantást vetni a szubszaharai regionalizmus egyik legfurcsább esetére, a Kongói Demokratikus Köztársaság csatlakozására az SADC-hez, ezzel a déli régióhoz. A két vetélytárs közül Mugabe ambícióinak kedvezőnek vélte még egy jelentős állam jelenlétét a szervezetben a Dél-afrikai Köztársaság ellensúlyozására, Pretoria viszont a Kongói-medence ásványkincseire alapozva gazdasági fölényének további stabilizálására látott lehetőséget. Az idő csak a második prekonceptiót igazolta.

Mint a legtöbb afrikai REC estén, az SADC deklarált célkitűzése a teljes gazdasági integráció, ami lassan ugyan, de lépésenként halad a régióban. 2008-ra Angola és a Kongói Demokratikus Köztársaság kivételével létrejött, majd 2015-re teljessé vált az SADC tagállamai között a szabadkereskedelmi övezet (Erdősi, 2012; Kis 2018), ma a tagállamok egymás közti kereskedelmének 85%-a vámmentes. A szintén

2008-ban életre keltett African Free Trade Zone (AFTZ) az SADC, a COMESA és az EAC részvételével pedig a kontinens történetében először hozott létre egy olyan tömörülést, ami kapacitásait tekintve méltó partnere lehetett a legtöbb kereskedelmi blokknak (Kis, 2020). Afrika történetében komoly mérföldkönek tekintik a 2018-ban született African Continental Free Trade Area-t (AfCFTA), hiszen Eritrea kivételével az Afrikai Unió valamennyi tagállama aláírta az egyezményt. Működése és hatékonysága szempontjából kiemelkedő, hogy mind Nigéria, mind a Dél-afrikai Köztársaság már ratifikálta is, így talán belátható távolságra került Cecil Rhodes álma a Fokvárostól Kairóig érő egységes kereskedelmi övezetről. Viszont ma már persze nem a gyarmatosítók, hanem az afrikai államok hasznára, ahogyan azt maguk az afrikaiak gondolják. Visszatérve az SADC integrációs helyzetére, a vámunió tekintetében a SACU mellett az SADC-nek kizárólag duplikált kompetenciák építésére lenne lehetősége. Adná magát a két szervezet egyesítése, de a korábban már említett kusza tagsági viszonyok miatt ennek gyakorlati megvalósítása még várat magára. Az integráció következő szintjei – a közös piac, a monetáris unió és a közös valuta – egyelőre beláthatatlan távolságra vannak.

Igaz ez még akkor is, ha a kereskedelmi integráció szempontjából a Dél-afrikai Köztársaság, Zimbabwe, Namíbia, Lesotho és eSwatini (Szváziföld) a földrész leginkább integrált térsége, a Dél-afrikai Köztársaság pedig toronymagasan emelkedik ki a termelési (productive) integráció tekintetében, de infrastrukturális integráció tekintetében is a kontinens vezető állama (AFRICA Regional Integration Index, 2019). Kár lenne elvitatni, hogy a Dél-afrikai Köztársaság saját jól felfogott érdekében is, a hátán viszi az SADC-t, de teljesen aszimmetrikus a viszony a regionális hegemon és mindenki más között. Még akkor is, amikor Zuma elnöksége alatt a Dél-afrikai Köztársaság szabad történetének legsúlyosabb válságát élte meg, a velejéig korrump politikai elit és a Gupta család közreműködésével megvalósítva a foglyul ejtett állam tankönyvi példáját¹⁸ (Tetlák, 2019). Pusztán néhány adat a hegemon és a többi tagállam közti különbségekről, az SADC Annual Report 2020-2021 és korábbi adatai alapján. A Dél-afrikai Köztársaság több elektromos kapacitással rendelkezik, mint az összes többi tagállam összesen. Hosszabb közút hálózattal rendelkezik, mint az öt követő Kongói Demokratikus Köztársaság, Tanzánia és Zimbabwe összesen. Légiforgalomban – főként a légi szállítmányozásban – nagyobb forgalmat generál, mint a többi tagállam összesen. A COVID előtti években több turistát fogadott, mint az öt követő Botswana, Zimbabwe, Tanzánia és a szigetek összesen. Ilyen elképesztő túlsúly mellett tehát egyáltalán nem meglepő, ha a tagállamok jelentős részének az igazodás az egyetlen lehetősége. Mégis kiváló lehetőség egy-egy REC, így az SADC tagjának lenni, hiszen ezzel a nemzetközi szintéren lényegesen kisebb tekintélyű államok (vezetői) is meg tudnak jelenni. Izgalmas példa Nyugat-Szahara esete, ahol az SADC regionális szervezetként kifejezetten kiáll a Polisario Front és Afrika teljes dekolonizálása mellett, ám míg a Pretoria által szervezett szolidaritási konferencián megjelent más államok mellett Algéria, Nigéria, vagy Kenya (összesen 20 ország), addig a Marokkóban szervezett ellenkonferencia 36 résztvevő országa közül hét az SADC tagja is volt.

Hogy a Dél-afrikai Köztársaság és nemzetközi, vagy kontinentális piacokra lépő vállalatai számára milyen lehetőségeket jelent a gazdasági integráció, az különösebb magyarázatot nem igényel. Az állam külpolitikai törekvései tekintetében is kiemelten jelenik meg a koncentrikus körök doktrínájában a szomszédos államok, illetve az SADC tagállamok szerepe. Az utóbbi évtizedekben a Dél-afrikai Köztársaság nemcsak a kontinentális intézményrendszer kiépítésében vállalt vezető szerepet, de hosszú idő után fegyveres erőt is biztosít a határain kívül, vagy az SADC, vagy az AU mandátumai számára. A határmenti együttműködések, a mikroregionális interakciók tekintetében érdemes megemlíteni, hogy a Dél-afrikai Köztársaságban hivatalosan is elismert nyelvek beszélői közül a legtöbb viszonylag könnyen megérti egymást és ugyanezeket a nyelveket használják a szomszédos országokban is. A ndebele, szvázi, szotó, cvána, conga vagy venda nyelveket a határ mindkét oldalán beszélik, de közvetítő nyelvként Mozambikot leszámítva az angol is kiválóan funkcionál.

Az utóbbi évtizedekben a Dél-afrikai Köztársaság nemcsak a kontinentális intézményrendszer kiépítésében vállalt vezető szerepet, de hosszú idő után fegyveres erőt is biztosít a határain kívül, vagy az SADC, vagy az AU mandátumai számára.

Az SADC működésével és szervezeti felépítésével kapcsolatban könnyen észrevehető az európai példa. A szervezett tagállamai 27 jogilag kötelező szakpolitikai egyezményt (protokolt) fogadtak el, köztük olyan progresszív témakörökben, mint az élelmiszerbiztonság, a természeti erőforrások, a katasztrófa-kockázat kezelés, a klíma és meteorológia, vagy az emberi fejlődés és nemek közti egyenlőség. Természetesen kormányközi együttműködés jellemzi, melynek csúcsszerve az évente egyszer ülésező állam- és kormányfői Csúcstalálkozó (Summit of Head of States or Government). Ez a stratégiaalkotás és az SADC működésének, funkcióinak felülvizsgálatának, ellenőrzésének a színtere. Az Organ (Organ on Politics, Defence and Security Cooperation) korlátozott felhatalmazással bír, a békét, biztonságot és a régió stabilitását veszélyeztető ügyek tartoznak hozzá, de ez is államfői szintű fórum. A Miniszterek Tanácsa (Council of Ministers) évente kétszer ülésezik és a csúcstalálkozó döntéseinek végrehajtása a feladata. Munkáját az Állandó Bizottság segíti (Standing Committee of Officials), ami egy államtitkári szintű egyeztető és tanácsadó fórum, tagjai által szintén valamennyi tagállamot képviselve. Az előbbi négy testület egy úgy nevezett trojka rendszerben működik, ami azt jelenti, hogy a regnáló elnök, az előző elnök és a következő elnök részvételével két ülés között is biztosítják a döntéshozatalt, valamint az SADC szerveinek irányítását. Az operatív tevékenység a Botswana fővárosában, Gaborone-ban székelő főtitkárság feladata, míg a regionális és nemzeti szintet a nemzeti bizottságok kötik össze, általában kormányzati, gazdasági és civil tagokkal működve. Kifejezetten előremutató szerve volt az SADC-nek a

Namíbia fővárosában, Windhoek-ben székelő Bíróság, amihez 2010-ig magánszemélyek és gazdasági szereplők is fordulhattak. Ekkor azonban néhány a fehér farmereket érintő döntése miatt Zimbabwe kivonult a szervezet kötelékéből és megkérdőjelezte legitimitását. 2012 óta a Bíróság kizárólag államok közti ügyekben lett volna illetékes, de egyetlen tagállamnak sincs esze ágában perelni bármelyik másikat.

Konklúzió

Azt mindenképpen meg kell jegyezni, hogy a szubszaharai térség államai számára a regionális együttműködés egyszerre lehetőség és adottság. A térség államainak jelentős része önállóan kezelhetetlen társadalmi és gazdasági kihívásokkal szembe-sül. A régió legsikeresebb regionális szervezete, az SADC esetén a tagállamok és az azokat irányító politikai vezetők közös múltja, infrastrukturális összekötöttsége és nem utolsó sorban a Dél-afrikai Köztársaság fejlettsége az integráció alappillérei. Az SADC valamennyi tagállama (és ez döntően igaz az Afrikai Unióra is) belátja és elismeri, hogy a Dél-afrikai Köztársaság képes felerősíteni a régió és a kontinens hangját a nemzetközi színtéren. A BRICS, vagy a G20 tagjaként, de akár kétoldalú kapcsolataiban is a regionális hegemon (szándéka és érdekei szerint) húzza magával a regionális partnereit. Köszönhetően az állam merkantilista politikájának és a dél-afrikai cégek elképesztő erejének, a Dél-afrikai Köztársaság tartós túlsúlya a regionális együttműködésben garantált.

Az SADC-t érő kihívások közül elsőként a közép- és nagyhatalmak afrikai jelenlétét és érdekeit emelném ki, illetve azt a tényt, ami a szubszaharai térség valamennyi államára igaz, hogy komolyan versengenek egymással a donor államok kegyeiért és a külföldi befektetésekért. A demokrácia és a jogállamiság tekintetében gyakran érte az SADC-t komoly kritika, miszerint kifejezetten megengedően kezeli az elvárásait az emberi jogok terén – ez például a Mugabe-rezsim esetén feltétlenül igaz is volt. Továbbra is kérdés, hogy az egyes államok mennyire lesznek hajlandóak döntési kompetenciákról lemondani, mennyire adják át szuverén döntéseiket a regionális szervezeteknek. Ez kiegészülve az autoriter rezsimök öncélú részvételével a regionális együttműködésekben, a politikai integráció tekintetében még komolyabb kihívás. Ismét hangsúlyozni kívánom, hogy a párhuzamos tagságok és a szervezetek párhuzamos kompetenciái jelentősen csökkentik az egyes szervezetek hatékonyságát. Ezt ellensúlyozhatná az a tény, hogy a szervezeti tagság egyre drágább a tagállamok számára, ami a vállalt tagságok számát akár csökkenthetné is, de a valóság inkább arról szól, hogy a potyautasoknak tökéletesen megfelel, ha az egyes régiók vezetői államai viselik a működési költségek jelentős részét.

Végezetül két térségről szólok, melyek az SADC számára komoly biztonságpolitikai fenyegetést is jelentenek. A Kongói Demokratikus Köztársaság instabilitását az SADC az általa küldött és az ENSZ felügyelete alatt működő Force Intervention Brigade (FIB) biztosításával is igyekszik kezelni. Mozambik északi tartománya, Cabo Delgado esetén pedig az SADC fegyveres erőt biztosít a mozambiki kormány támogatására, abban reménykedve, hogy vissza sikerül szorítani az utóbbi években megjelent szélsőségeket. ☀

Jegyzetek

- 1 A tanulmány ábráiban felhasznált alaptérkép a Wikipédiáról származó, szabadon felhasználható kép, a tanulmányban szereplő valamennyi ábra és táblázat a szerző saját munkája. A kép forrása: https://hu.m.wikipedia.org/wiki/F%C3%A1jl:Blank_Map-Africa.svg
- 2 Az Agenda2063 egy stratégiai, kontinentális keretrendszer a társadalmi és gazdasági fejlődéshez, amit az Afrikai Unió közgyűlése 2015 januárjában fogadott el.
- 3 Ez az African Continental Free Trade Area (AfCFTA) szerződés keretei között valósulhatna meg. A szerződés meghaladja a regionális gazdasági közösségeket, aláírói (és ratifikálói) között a földrész valamennyi jelentős állama szerepel.
- 4 <https://www.statista.com/chart/26371/african-countries-with-the-highest-gdp-over-time/>
- 5 Az Afrikai Unió nemcsak égtájak alapján nevezte el régióit, hanem földrajzi nevekkal is. Így sorrendben Északi – Szahara, Nyugati – Niger-Volta, Közép – Kongó, Keleti – Nílus és Déli – Kalahári régiók léteznek. Hatodikként tartják nyilván az afrikai diaszpórát.
- 6 További regionális szervezetek, melyek nem részesei az Abujai Szerződésnek, a CEPGL / Economic Community of the Great Lakes Countries: Kongó, Burundi, Ruanda részvételével, az MRU / Mano River Union: Libéria, Guinea, Sierra Leone, Elefántcsontpart részvételével, illetve az LGA / Liptako-Gourma Authority: Burkina Faso, Niger, Mali részvételével.
- 7 A régiók és a RECs kapcsolatát azzal a kitételrel mutatja az ábra, hogy az észak-afrikai régiót és szervezeteit (AMU, CEN-SAD), illetve a nevével ellentétben nemcsak a keleti és déli régióban tagsággal rendelkező COMESA tagállamait nem jelöli.
- 8 <https://www.un.org/africarenewal/magazine/december-2021/swahili-gaining-popularity-globally>
- 9 Ugyanakkor jegyezzük meg, hogy az Afrikai Unió hivatalos nyelvei az arab, az angol, a francia, a spanyol, a portugál, a szuahéli és bármilyen más afrikai nyelv (sic). Munkanyelvei az arab, az angol, a francia és a portugál.
- 10 Bár tegyük hozzá, hogy megjelent az országban a xenofóbia helyben egészen sajátos formája, az afrofóbia. Ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy a szociális és gazdasági lehetőségei tekintetében stagnáló dél-afrikaiak egyre elutasítóbbak a szubszaharai térségből érkező (egyébként kifejezetten nagy számú) bevándorlóval szemben. És ez ugyanúgy igaz az európai és afrikai gyökerekkel rendelkező dél-afrikaiakra is.
- 11 Bár rögtön tegyük hozzá, hogy különösebb oka Magyarországnak sincs büszkének lenni.
- 12 A Dél-afrikai Köztársaság ilyen szerepéről lásd Tétényi András 2014-es doktori értekezését: http://phd.lib.uni-corvinus.hu/843/1/Tetenyi_Andras.pdf
- 13 Erdősi Ferenc 2012-es írása is felhívja a figyelmet a regionális szervezetek átfedéseire, illetve céljaik és tartalmuk, az integráció megvalósult szintjének különbségeire.
- 14 A dél-afrikai nagyvállaltok jelentős formális és informális állami támogatással történő terjeszkedését Dél-Afrika nevéből és a gazdasági társaság rövidítéséből, kissé gúnyosan az SA Inc. névvel szokták illetni.
- 15 Angola, Botswana, Lesotho, Mozambik, Tanzánia, Zambia és Zimbabwe voltak ezek.
- 16 A SACU öt tagállama ma Botswana, Lesotho, Namíbia, eSwatini és a Dél-afrikai Köztársaság.
- 17 A Dél-afrikai Köztársaság utóbbi két és fél évtizedéről, illetve az ANC jelenéről lásd Tetlák (2019).
- 18 Nem tudom nem megemlíteni, hogy az ebben az állapotban lévő Dél-afrikai Köztársasághoz zuhan le Magyarország a korrupciós indexen (lásd 6. sz. ábra).

Felhasznált irodalom

- Allison, Timipere (2021): „Corruption in Fragile States: What the Corruption Perceptions Index Does Not Reveal.” Academia Letters, Article 392, February 2021.
- Amusan, Lere (2010): „Pan-Africanism and the State of Politico-Economic Integration in Southern Africa”. *Africana: A Journal of Ideas on Africa and the African Diaspora*, Volume 4, Number 1, June 2010, 136-164. old.
- Busby, Joshua - von Uexkull, Nina (2018): „Climate Shocks and Humanitarian Crises.” *Foreign Affairs*, November 29, 2018. <https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2018-11-29/climate-shocks-and-humanitarian-crises>
- Buzan, Barry (2003): „Regional Security Complex Theory in the Post-Cold War World.” In: Söderbaum, Fredrik – Shaw, Timothy M. (szerk.): *Theories of New Regionalism*. A Palgrave reader. Springer.
- Buzan, Barry - Wæver, Ole (2003): *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge University Press.
- Erdősi Ferenc (2012): „Az afrikai regionális integrációk szervezeti formái és céljai.” *Területi Statisztika*, 15. évf., 52. szám, 388-400. old.
- Kis Katalin (2018): „Az Európai Unió kereskedelempolitikája a kelet- és dél-afrikai régióban – A Kelet-afrikai Közösség (EAC) és a Dél-afrikai Fejlesztési Közösség (SADC) példáján.” *Európai Tükör*, 21. évf., 3. szám, 67-91. old.
- Kis Katalin (2020): „A Kelet-afrikai Közösség tőkevonzó képessége – A COVID-19 kihívásai.” *Külügyi Műhely*, 2. évf. 2. szám, 57-82. old.
- Mlambo, Daniel Nkosinathi (2020): „The Quest for Post-Colonial Regional Integration: Examining the Southern African Development Community in Southern Africa Post-1992.” *Journal of African Foreign Affairs*, Volume 7, No. 1, April 2020, 23-48. old.
- Peters-Berries, Christian (2010): *Regional Integration in Southern Africa – A Guidebook*. InWEnt – Internationale Weiterbildung und Entwicklung gGmbH.
- Rattani, Vijeta (2017): *Climate disruption. Down to Earth*, September 13, 2017. <https://www.downtoearth.org.in/news/climate-disruption-58673>
- Söderbaum, Fredrik – Taylor, Ian (2009): „State, region and space in Africa.” In: Engel, Ulf, - Nugent, Paul (szerk.): *Reshaping Africa*. Brill.
- Tarrósy István (2007): „Kenya-Uganda-Tanzánia: Kelet-afrikai Föderáció, álom, vagy valóság?” *Afrika Tanulmányok*. 1. évf., 1. szám, 44-55. old.
- Tarrósy István (2017): „Afrikaiak a világban, afrikaiak Magyarországon – Elhanyagolt diaszpóra?” *Modern Geográfia*. 2017/4, 1-14. old.
- Tetlák Örs (2019): „Választások és politikai szereplők a Dél-afrikai Köztársaságban.” *Afrika Tanulmányok*. 13. évf., 3-4. szám, 2019, 5-30. old.
- Tétényi András (2014): *A Dél-afrikai Köztársaság: regionális hegemon.* PhD értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/843/1/Tetenyi_Andras.pdf

Indexek, kézikönyvek, hivatalos oldalak:

- AfrAsia Bank Africa Wealth Report 2019: <https://www.afrasiabank.com/en/about/newsroom/africa-wealth-report-2019>
- AFRICA Regional Integration Index (2019): <https://www.integrate-africa.org>
- Az Afrikai Unió hivatalos oldala: <https://au.int/>
- Az Afrikai Unió kézikönyve (2020): <https://au.int/en/handbook>
- SADC Annual Report 2020-2021: <https://www.sadc.int/documents-publications/annual-reports/>
- A Southern African Development Community (SADC) hivatalos oldala: <https://www.sadc.int/>
- The Fund for Peace – Fragile State Index (2021): <https://fragilestatesindex.org/>
- Transparency International – Corruption Perception Index (2020): <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index>

A szerzőről

doktorandusz, Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi kapcsolatok és biztonságpolitika alprogram.

Kutatási területe Dél-Afrika szerepe a nemzetközi térben, Afrika déli régiója, illetve a regionalizmus a szubzaharai Afrikában.

About the Author

PhD student at Corvinus University of Budapest, International relations and security studies sub-program.

His research area focuses on the role of South Africa at the international level, in the southern region of Africa, and regionalism in sub-Saharan Africa.

@

tetlak.ors@gmail.com

English Abstract

Characteristics of Sub-Saharan regionalism regarding the agency of the Southern African Development Community (SADC)

The aim of the paper is to describe the characteristics of Sub-Saharan integrations, primarily from the perspective of new regionalism. In addition to the traits of the macro-region, it seeks to talk not only about the system of the regional economic communities (RECs) within the African Union, but also about the organic, historically driven cooperation of micro-regions and border areas. It explores the challenges and opportunities of regionalism from the perspective of climate crisis and the need of good governance as well. The primary but not exclusive level of analysis in this study is governmental and interstate cooperation. Since the author's research area is Southern Africa, as a case study the paper presents the organizational structure and functioning of the Southern African Development Community (SADC) and the most important features of Southern African regional integration.

EGY MIGRÁCIÓGAZDASÁG LEHETSÉGES ÚTJÁRÓL

LAPSZÉLI JEGYZETEK – EMLÉKEZTETŐÜL

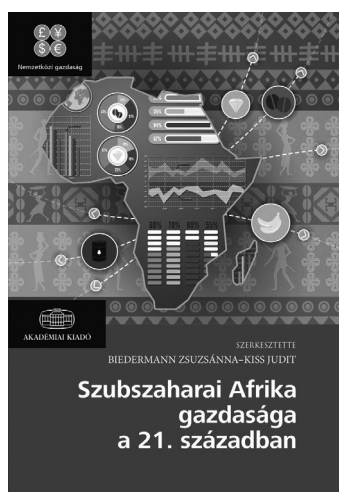
A. GERCELY ANDRÁS

Be nem teljesült, még alig csak elindult sorsról, pályaképről és életútról aligha lehet méltó emléksorokat formálni. Biedermann Zsuzsánna ígéretesen indult szakmai munkája és most megszakadt életpályája mégis kikényszerít néhány emlékező szót, méltató jelzőt és elismerő tiszteletet. Nem több, de nem is kevesebb történt, mint hogy örök búcsút kényszerültünk mondani valakinek, aki közülünk való, tudományterületén Afrikával foglalatосkodó volt, s rövid eddigi életútján is nemcsak mérföldes, hanem földrésznyi léptékben tette le polcunkra bizonyító tanúságát arról, aminek elkötelezett kutatója volt. Afrikanista, közgazdász, a regionális elemzés világgazdasági folyamatainak követője, elméleti munkása volt, s korunk tempóérzékenységének megfelelően fiatal kora dacára tekintélyes mennyiségű és mélységű elemzés-tömeg megalkotója. Teljes pályavértékeléséhez e hely itt nem is lenne elegendő, azt is csupán megkezdeni tudjuk, de bevégezni majd az emlékezet feladata lesz.

Biedermann Zsuzsánna (1983-2022)

A szakmai életút egészét méltatni bizonyosra lesznek elkötelezett kollégák, kortársak, pályatársak, akik kellő hitellel és alapossággal szemlézik majd elméleti írásait és szakmai közönséggel megosztott elemzéseit. Itt csupán néhány töredék említésére kínálkozik tér, de talán már ebben is elhelyezhetővé válik a jelzés, mekkora veszteség Biedermann Zsuzsánna döbbenetesen fiatalkori halála. Szerzőnk is volt, első írásai az Afrika Tanulmányok oldalain jelentek meg *Népirtás Burundiban: 1972.* (AFRIKA TANULMÁNYOK 7. 1:71-88. 2013), *A ruandai népirtás és a nemzetközi közösség passzivitása.* (AFRIKA TANULMÁNYOK 7. 2:61-94. 2013) címen, majd első monográfiája is *Genocídium és destabilizáció az afrikai Nagy Tavak régióban. A konfliktusok gazdasági vetülete* címen a Publikonnál (2015), s további tanulmányai, szerkesztett kötetei (például a Kiss Judittal közös *Szubszaharai Afrika gazdasága a XXI. században.* Akadémiai Kiadó, Nemzetközi Gazdaság sorozat, 2017.) napvilágot láttak még szakmai folyóiratokban is (Nemzet és Biztonság, Külügyi Szemle, Jogelméleti Szemle), továbbá számos előadása a szélesebb nyilvánosság körében is népszerűségnek örvendett. Megannyi szakmai hivatkozás tárgya a genocídium fogalmának értelmezéséről közölt írása (Jogelméleti Szemle, 2011/4.), a Burundiban történt ruandai népirtás és a szubszaharai Afrikából Európába irányuló migráció kiváltó okait áttekintő elemzése, melyekben az afrikai gazdaság bizonytalanságait, az embercsempész hálózatok működését és nyersanyagokra alapozott növekedés kedvezőtlen hatásait vizsgálta meg mint a lakosság menekülésének háttérmotívumait.

**Biedermann Zsuzsánna,
Kiss Judit (szerk.)**

**Szubszaharai Afrika gazdasága
a XXI. században**

**Akadémiai Kiadó,
Budapest,
2017., 396 oldal**

Az Afrikablog.hu oldalán saját vállalásáról, hivatástudatáról írta: „Afrika számomra az emberiség bölcsője, és hatalmas ellentmondásokkal teli kontinens: a természettel összhangban élő ősi törzsek és a városok nyomornegyedeiben tengődő milliók ugyanúgy jellemzik, mint a békében egymás mellett élő különböző népcsoportok és a népirtások. Talán nincs más hely a földön, ahol ennyi szélsőséget találunk. Tudományos érdeklődésem arra indít, hogy objektív módszerekkel is megvizsgáljam: milyen tényezők hátráltatják vagy segítik a földrész országainak fejlődését, hogyan magyarázható Afrika gazdasági elmaradottsága. Az afrikablog.hu azért íródik, mert szeretném, ha a magyar embereknek reálisabb és pozitívabb képük alakulna ki Afrikáról. Ennek érdekében a kutatásaim során megismert témákról blogposztokat írok ismeretterjesztő, könnyen olvasható formában, de mégis tudományos alapossággal. A blogposztok rövideje ellenére mindig próbálok mögöttes összefüggésekre is rávilágítani az ismertett ország, társadalmi jelenség vagy gazdasági probléma kapcsán. Hosszú távon azt szeretném elérni, hogy a magyarok ne féljenek Afrikától, hanem érdeklődéssel forduljanak az afrikai problémák és emberek felé, és árnyaltabban tudják megítélni az Afrikából érkező változatos (de általában inkább negatív képet festő) híreket. Mivel én magam még csak néhány afrikai országban jártam, igyekszem olyanokat megszólaltatni, akik hosszabb időt is töltöttek Afrikában. Az Afrikában élő magyarok című interjúsorozat reményeim szerint közelebb hozza az Olvasókhöz eme sokszínű kontinens népeit, kultúráját, szokásait, életmódját. A képgalériák révén pedig akár az afrikai emberek minden napjaiba is betekintést nyerhetnek azok, akik figyelemmel kísérik az afrikablog.hu posztjait...”

ELMÉLETI KÉRDÉSEK VENDÉGPOSZTOK

© 2021 JANUÁR 29 ● 0

KÖRFORGÁSOS GAZDASÁG: ÚJ MEGOLDÁS AFRIKA SZÁMÁRA?

Bevezetés A szubszaharai térség kétoldali kihívással áll szemben a harmadik évezred kezdetén. Egyrészt a népességnövekedésben, Iparosodásban, a fogyasztásban és hulladéktermelésben...

COUNTRYSTUDIES © 2021 JANUÁR 15 ● 0

TANZÁNIA SEGÉLYFÜGGŐSÉGE

Bevezetés Általánosságban azt mondhatjuk, hogy Afrika a nemzetközi fejlesztési segélyek egyik fő célpontja, és Afrikán belül a donorok preferálják a...

COUNTRYSTUDIES VENDÉGPOSZTOK

© 2020 DECEMBER 18 ● 0

Dr. Bledermann Zsuzsanna vagyok, a blog főszerkesztője, a Magyar Tudományos Akadémia Világ gazdasági Intézetének (MTA KRTK VGI) tudományos munkatársa, a Nemzeti Közzolgalmati Egyetem adjunktusa.

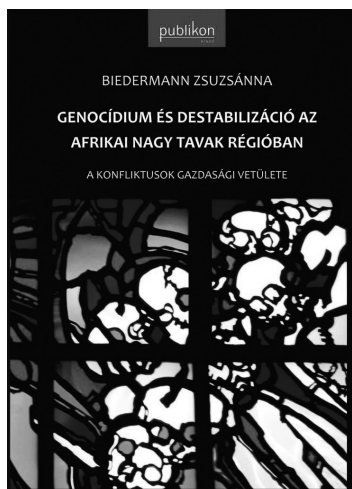
De az ismeretközlés, a kultúra és az emberiség bölcsőjének láttatott világ csupán egyik aspektusa Biedermann Zsuzsanna munkásságának. Mint az MTA Világ gazdasági Intézetének Afrika-kutatója és a Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézetének Afrika Tanulmányok tárgyterületi oktatója a szubszaharai afrikai gazdaságok megjelenítését tekintette kutatási horizontjának, a fejlesztő patrimonializmus kérdéskörét elemzési területének, és a fejlesztő állam szerepének, a növekedés politikai és intézményi feltételeit, a fenntartható fejlődés és a szegénységcsökkentés programját nevezte feladatának, a Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont tudományos munkatársaként az Intézet projektjeiben találta meg kibontakozási lehetőségeit is. Talán jellemző átfogó-képességére és lényeglátó szándékára *A szubszaharai Afrikából Európába irányuló migráció kiváltó okai* című alapos tanulmányának rövid összefoglalója: „Az elmúlt néhány évben a szubszaharai Afrikából és a Maghreb-országokból érkező fokozott illegális migráció kiemelt figyelmet kapott, és felerősítette az európaiak tömeges exodustól való félelmét. Mivel a szubszaharai afrikai menekültek nagy része Líbián keresztül jut Európába, a tanulmány vizsgálja a líbiai fordulat migrációra gyakorolt hatását. Másrészt igyekszik az okokra is rávilágítani, különös tekintettel a származási országok gazdasági helyzetére. Az afrikai kontinens gazdasági elmaradottságának okait feltárva megérthetjük, hogy mennyiben magyarázzák gazdasági okok az Afrikából Európába irányuló fokozódó migrációt”.¹ S mindezek felé közelítve ad leíró elemzést a Líbiából kiáramló fekete-afrikai migránsok menekülését előmozdító tényezőkről, a fekete-ellenes rasszizmus Kaddáfi bukása utáni időszakáról, a kritikus biztonsági helyzetről, melyben az embercsempész hálózatok működésének kedvez a körülmények változása, s ezek a szubszaharai afrikai kibocsátó országainak kivándorlásra ösztönző tényezői között a nyomásgyakorlás hatásait idézik elő, mivel a dinamikus gazdasági növekedés nem teremtett elegendő új munkahelyet a népesség java többsége számára, a nyersanyagokra alapozott növekedés kedvezőtlen hatásai pedig nemhogy csillapítanak, még fokozzák is Afrika marginális szerepének romlását a globális értékláncokban kialakuló függésrendek között. A teljes kép megformálása mellett konklúziói sem elhanyagolhatók, melyeket így zár súlyos összegzésként: „Az Afrikából Európába irányuló fokozódó migrációért az Arab Tavasz okozta változások és a kritikus líbiai biztonsági helyzet is okolható. A Kaddáfi-rezsim bukása után tribalizmus és regionalizmus mentén újrászerveződött a líbiai társadalom, és erős központi hatalom hiányában, a megerősödött törzsi és regionális, városi milíciák miatt fragmentált országban az embercsempész hálózatok működése gyakorlatilag zavartalan. A biztonsági helyzet romlása a gazdaságra is negatív hatást gyakorol: korábban a líbiai munkaerőpiac képes volt felszívni a szubszaharai afrikai migránsok jelentős részét, de napjainkban a szűkülő munkalehetőségek és az erősödő fekete-ellenes rasszizmus tovább tolja a migránsokat Európa felé. Amennyiben Európa csökkentené az Afrika felől ránehezülő migrációs nyomást, erőteljesebben kellene támogatnia a líbiai központi hatalom megerősödését és a líbiai gazdaság revitalizálását” (17. old.).

De az ismeretközlés, a kultúra és az emberiség bölcsőjének láttatott világ csupán egyik aspektusa Biedermann Zsuzsanna munkásságának. Mint az MTA Világgazdasági Intézetének Afrika-kutatója és a Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézetének Afrika Tanulmányok tárgyterületi oktatója a szubszaharai afrikai gazdaságok megjelenítését tekintette kutatási horizontjának, a fejlesztő patrimonializmus kérdéskörét elemzési területének, és a fejlesztő állam szerepének, a növekedés politikai és intézményi feltételeit, a fenntartható fejlődés és a szegénységcsökkentés programját nevezte feladatának.

Összkepéknél bizonyossággal erősíti meg, hogy „Afrika elmaradottságáért ugyanakkor a migránsok célországai is felelősek: a kereskedelmi egyezményeket a fejlett országok érdekei alapján fogalmazzák meg, és Afrika a globális értékláncokban csak marginális szerephez jut. A szigorú származási szabályok, illetve a szűk körű preferenciális klauzulák akadályozzák, ellehetetlenítik a kontinens betagozódását az értékláncokba. Napjaink kereskedelmi rendszere a fejlett országok érdekeit szolgálja, és ha Afrika továbbra is csak nyersanyagexportőrként vesz részt benne, a gazdasági különbségek fokozódásával számolhatunk. Éppen ezért a fejlesztéspolitika elsődleges feladata, hogy Afrika strukturális átalakulását, gazdasági diverzifikációját és érdemi bekapcsolódását a globális értékláncokba elősegítse” (uo. 16-17.). Mélyebb okok elemzése iránti érzékenysége ugyanakkor nemcsak azt segíti kimondani, hogy az érintett térség országainak nyersanyagfüggősége egy sor negatív folyamatot indít el, hanem azt is, hogy a tervezhetetlenné váló állami költségvetések még szélesebb körű alávetettséget, marginalizáltságot és kiszolgáltatottságot idéznek elő, mégpedig hosszú távon is: „a felértékelődő helyi valuta a feldolgozóipar hanyatlásához vezethet és egyes szakértők szerint a nyersanyagexportőr országok cserearány-mutatói hosszú távon romlanak. Az enklávé módjára működő kitermelő szektorok nem teremtenek elegendő új munkahelyet a demográfiai robbanás miatt munkaerőpiacra lépni kívánó növekvő számú fiatal számára. A politikai vezetőkbe vetett bizalom alacsony szintje, a járadékokért folyó küzdelem miatt fokozódó korrupció és a társadalmi egyenlőtlenség szintén hozzájárulnak a gazdasági kilátástalanság érzéséhez...” (16. old.). Mindebben elsőként is a szubszaharai afrikai lakosság elvándorlásra kényserülése mint a gazdasági elmaradottság kérdéskörének alapja, a már valamelyest

létező dinamikus gazdasági növekedési eredmények mellett az afrikai társadalmak szegényei körében tapasztalható kilátástalansága válik magyarázó okokká. S a fentiek jelzések is egyúttal: ahogyan a szubszaharai Afrika várható 21. századi gazdaságáról szóló kötetben Búr Gábor áttekintő előszava is kimondja: „A népesség növekedése, a szegénység és a betegségkörnyezet ugyanis minden más kontinensenél jobban meghatározza a gazdasági kilátásokat. Számunkra is fontos itt, Európa közepén a szubszaharai térség demográfiai tendenciáinak elemzése és megértése, valamint annak bemutatása, hogy mennyiben szolgálhatják ezek a jövőbeli gazdasági növekedést. Utóbbi elmaradása ugyanis mindennél nagyobb migrációs válságot indukálhat. Csak egy egészséges, jól működő társadalom lehet képes kitörni az ’örök nyersanyagexportőr’ kárhozatos szerepéből a nemzetközi munkamegosztásban, végre ’igazi fejlődést’, nem csupán annak látszatát produkálni, ami csak a politikai hatalmat birtokló járadékvadász kevesek és külső partnereik számára előnyös. E tanulmánykötet tudatosan adós marad a válasszal a legfontosabb kérdésre: tovább marginalizálódik-e Afrika? Ez ugyanis mai tudásunkkal megválaszolhatatlan. A szerzők azonban számba veszik a válaszhoz vezető út minden fontosabb elemét, így akinek van elég intellektuális bátorsága hozzá, akár maga is megkísérelheti megadni a választ. Ez azonban messze nem kötelező, az Afrika iránt érdeklődők e tanulmányok ismeretével felvértezve jobban követni tudják e ma már egyáltalán nem távoli kontinens sorsát, eligazodhatnak az események szövevényében”.

Sajnos a távolság, mely az immár egyre közelebbi Afrikáig még változatlan, nemcsak a marginalizálódás folyamatát megjelenítő írásokban, s köztük Biedermann Zsuzsánnaéban jelenik meg rémítő képek révén, de ugyanő a *Genocídium és destabilizáció az afrikai Nagy Tavak régióban. A konfliktusok gazdasági vetülete* című kötetében a fejlemények szélsőségessé válásának egyik legdurvább útját és annak leágazásait vezeti végig konkrét térség, konkrét társadalmi feszültségek, gyűlölködés, polgárháború és etnikai tartalmú népiirtás teljes folyamatában, melyet monografikus rálátással, aprólékos szemlézéssel és kétségkívülvé tett emberi jogi érzékenységgel tár elénk. A kötet a hazai tájékozódás, a világhírre jutott genocídium egyik legmodernebb problematikáját dolgozza fel, miközben tudatosítja olvasóiban: „Amikor a ’genocídium’ szót halljuk, hajlamosak vagyunk arra gondolni, hogy népiirtás csak távoli helyeken fordulhat elő. Ilyenkor elfelejtjük, hogy a népiirtás gyökerei, az előítéletek és a gyűlölködés, minden társadalomban jelen vannak. Ez a könyv az afrikai Nagy Tavak régió három országában (Burundi, Ruanda, Kongói Demokratikus Köztársaság) lezajlott népiirtások és tömeges emberi jogi jogsértések részletes elemzésére vállalkozik. Összefüggéseket tár fel a tárgyalt esetek között, rámutatva a népiirtások regionális és globális biztonsági kockázataira, valamint gazdasági okaira és következményeire. A könyvben tárgyalt esetek is rávilágítanak arra, hogy a genocídium nem spontán folyamat. Gondos szervezést igényel, éppen ezért vannak előjelei. Az első fenyegetések felbukkanásától a népiirtás megvalósulásáig eltelt idő elegendő lehet a közbelépéshez. Az afrikai Nagy Tavak régióban a nemzetközi közösségnek nem sikerült a megelőzés, ennek okait is körbejárja a kötet, amely reményeink szerint közelebb hozza a magyar olvasóhoz ezt a rejtélyes

Biedermann Zsuzsanna,

Genocídium és destabilizáció az afrikai Nagy Tavak régióban. A konfliktusok gazdasági vetülete

Publikon Kiadó,
Pécs, 2015.

és napjainkban dinamikusan fejlődő földrészt” – szól a kötet olvasóihoz intézett rövid üzenete a Bevezetés lapjairól (8. old.).

E korábban már doktori disszertációvá érlelt tudásanyag (2013) volt, a később kötetévé rendezett feltáró munka alapja mégiscsak az a 223 oldalas áttekintés volt, amit itt még véletlenül sem próbálnék 2-3 oldalon átpörgetni. Az Olvasó amúgy sem oly naiv, hogy bevallaná: éppen az én kivonatos rövidítésemre vágyik, amely az értekezésből készül és a kötetet is híven tükrözi, teljes mivoltában viszont a világhálón elérhető, egyebek közt a Szerző kivonatos ismertetőjével együtt.² Elég talán annyit aláhúzottan hangsúlyozni belőle, amit Biedermann is kiemel: „a népiirtás gyökerei, az előítéletek és a gyűlölködés, minden társadalomban jelen vannak. Általában széles körben elterjedtek az olyan nézetek, amelyek más embercsoportokat veszélyesnek vagy károsnak tartanak. A legtöbb ország mégsem népiirtás útján oldja meg a szociális feszültségeket, és nem lép a tömeges erőszak útjára, hacsak a politikai vezetők nem használják ki, és fokozzák fel a társadalom látens indulatait. Mielőtt azt gondolnánk, hogy a népiirtás más népek problémája, szeretném hangsúlyozni, hogy a huszadik századot joggal tartják a népiirtások évszázadának. Bár a népiirtás végigkísérte az emberiség történetét, soha nem öltött azonban olyan szervezett formát, mint a huszadik században. Ennek oka egyrészt az áldozatok magas száma, valamint a megdöbbentő szervezettség és gépesítettség. Ha számba vesszük az áldozatokat, elkövetőket, valamint azok közeli és távoli rokonait, kiderül, hogy a genocídiumok és azok következményei világszerte mintegy kétmilliárd embert érintenek közvetlenül vagy közvetett módon.../.../ A népiirtások nemzetközi biztonsági kockázatát azonban alábecsülik, és megelőzésükre nem helyeznek kellő hangsúlyt. A disszertáció az afrikai Nagy Tavak régió három országában (Burundi, Ruanda, Zaire) lezajlott népiirtások részletes elemzésére vállalkozik, különös tekintettel arra, hogy a genocídiumokat miért nem sikerült megakadályozni. A dolgozat összefüggéseket tár fel a tárgyalt esettanulmányok között, rámutatva a népiirtások regionális és glo-

bális biztonsági kockázataira. A disszertáció másik vonulata útmutatást tartalmaz: a Genocídium-egyezmény részletes vizsgálata után javaslatot tesz a genocídium fogalmának módosítására, és az esettanulmányok kapcsán ajánlásokat fogalmaz meg a nemzetközi közösség számára, amelyek elősegíthetik a hatékony megelőzést”.

E három régióra, Burundi, Ruanda és Kelet-Kongó politikai, nemzetközi kapcsolati világára érvényes levezetése a kötetben olvasható. Nem kétséges, hogy Biedermann Zsuzsánna nemcsak ajánlásokat fogalmaz meg, nemcsak állapotokat ír le részleteiben és jellemez egy nemzetközi békefelfogás sürgethető szempontváltására kitérve, hanem mélyen emberi, együttérzően és értelmezően tudományos rálátást kínál 250 oldalas kötetében. Bár ne lenne rá szükségünk. De van, maradt, s marad is még egy ideig, ha az emberiség történetében nem ma kezdődtek, de nem is ma fejeződhetnek be a népiirtások. Zsuzsánna kihívást intéz hozzánk a felfogásmódok kvázi-racionális mivolta, a destabilizáló konfliktusok és a nemzetközi közösség passzivitásának összefüggéseiről. Szavait, már csak emlékének narratív szoborállítás szempontjából sem lényegtelen gesztusát mostantól még mélyebben emlékanyagunk és Afrika-tudásunk lelkiismereti részkérdései között lenne illendő megfontolni. ☀

Jegyzetek

- 1 A kiadvány az OSZK weboldaláról is letölthető, elérése ezen a linken: <https://mek.oszk.hu/16000/16000>
- 2 Az elérés helye: <http://phd.lib.uni-corvinus.hu/704/>

A szerzőről

Szociológus, kulturális antropológus, politológus
PhD, CSc, címzetes egyetemi tanár, Eötvös
Loránd Tudományegyetem
Az Afrika Tanulmányok folyóirat
olvasószerkesztője

About the Author

Sociologist, Cultural Anthropologist, Political
Scientist
PhD, CSc, university professor hc., Eötvös Loránd
University
Associate Editor of the Hungarian Journal of
African Studies

@ andrasgergelya@gmail.com

English Abstract

A possible path of a migration economy. Notes on the margin, in memory of Zsuzsánna Biedermann

This short review piece gives a summary of Zsuzsánna Biedermann's academic works, commemorating her contributions to Hungarian African Studies and scholarship on international migration as well as development economics.

A RWANDA ASYLUM PLAN FOGADTATÁSA A BRIT ÉS MAGYAR SAJTÓBAN

VIRÁGH ANNA

Bevezetés

2022. április 14-én a brit és ruandai vezetés aláírta a UK and Rwanda Migration and Economic Development Partnershipet, melynek célja az, hogy a La Manche csatornán keresztül az Egyesült Királyságba érkező illegális bevándorlók egy részét Ruandába helyezték át, hogy a menekültjogi kérelmi eljárás ott folytatódjon. A terv létrejöttének oka a brit vezetés szerint az évek óta jelen lévő, és folyamatosan erősödő migrációs nyomás. Bár a procedúra még kísérleti fázisban jár, a brit és ruandai belpolitikában és médiában szinte az első naptól fogva az „ellentmondásos” jelző társul a tervhez. E sajtóelemzés feldolgozza a tervhez kapcsolódó történéseket, jogi, politikai és gazdasági folyamatokat, a brit és a magyar média különböző jobb- és baloldali online sajtótermékeinek véleményét, a terv megközelítésének módjait és eszközeit, az általuk használt és idézett forrásokat, és egymással összevetve a cikkek komplexitását, pontosságát, szavahihetőségét és elfogultságát. Az eseményeket a 2022 áprilisa és 2023 februárja között íródott cikkek alapján követjük nyomon, ezen cikkek műfaja nagy arányban hír, tudósítás és hírösszefoglaló. A brit hírportálok politikai beállítottságának meghatározásában az Ad Fontes Media és az AllSides táblázatait, valamint a YouGov statisztikáit vettük figyelembe.

UK and Rwanda Migration and Economic Development Partnership

A brit kormányzat információs oldalán részletesen beszámoltak az illegális bevándorlókra váró veszélyekről, a rájuk vonatkozó brit jogszabályokról, illetve arról, hogy a Ruandába való áttelepítés esetén a menekültügyi eljárás már Ruandában zajlana, és amennyiben a kérelmet elutasítják, a menedékkérőnek nem lesz esélye visszatérni az Egyesült Királyságba – a menekült maradhat Ruandában, illetve hazatérhet saját országába. A kormányzat szerint nincsen felső határ a Ruandába telepíthető emberek számában.

A Belügyminisztérium és az akkori belügyminiszter, Priti Patel elképzelése szerint az intézkedések kezelnék a globális menekültválságot, és az áttelepítettek Ruandában egy prosperáló, rendkívül gyorsan fejlődő gazdaságban kezdenének új életet. A vezetés számára elfogadhatatlan, hogy a brit állampolgárok adóinak naponta 4,7 millió fontjából tartják el a bevándorlókat. Sikertelennek és hibásnak nevezték a migrációra irányuló globális megközelítéseket, ehelyett új, vakmerő

nemzetközi intézkedéseket sürgettek, melyek biztonságos és legális módszerekkel tudják kezelni a menekültügyi válságot. Egy bőkezű öt éves csomagot fogadtak el, ezen belül a britek kezdetben 120 millió fonttal támogatták a ruandai gazdaságot. Kiemelték, hogy ez nem egy hatalmas összeg az egy évnyi 1,5 milliárd fonthoz képest, mely az adófizetők bevándorlókra költött összegét jelenti. A terv létrejöttét a kormányzat az emelkedő migrációs nyomással, és az ezzel járó embercsempészek és bűnszervezetek térnyerésével indokolta.

Vincent Biruta ruandai külügyminiszter szerint az együttműködés épít Ruanda menekülteket befogadó eredményeire, hiszen a terv létrejöttékor közel 130 ezer menedékkérő tartózkodott az országban, köztük sokan érkeztek Líbiából, Afganisztánból, Burundiból és a Kongói Demokratikus Köztársaságból. Az ország emellett együttműködésben áll az Afrikai Unióval és az ENSZ Menekültügyi Főbiztosával is.

2022. április 14.: Az Egyesült Királyság és Ruanda között létrejött az említett megállapodás, a UK and Rwanda Migration and Economic Development Partnership, rövidebb elterjedt elnevezésén a Rwanda Asylum Plan.

2022. június eleje: a brit Legfelsőbb Bíróság engedélyezte a június 14-ére tervezett deportálást.

2022. június 14.: Az Emberi Jogok Európai Bírósága másfél-két órával a felszállás előtt leállította az első járatot, amely 7 menekülttel indult volna Ruandába.

2022. augusztus: több brit kormánypárti politikus (köztük Liz Truss és Rishi Sunak is) megígérte, hogy folytatni fogja a ruandai tervet abban az esetben, ha ők kerülnek a kormány élére.

2022. szeptember 6.: Boris Johnson lemondása után Liz Truss lett a brit miniszterelnök; Priti Patel helyett Suella Braverman lett a belügyminiszter.

2022. október 19.: Suella Braverman belügyminisztert Grant Shapps váltotta.

2022. október 25.: Liz Truss lemondott, Rishi Sunak lett az új brit miniszterelnök; Grant Shapps belügyminiszter helyére visszatért Suella Braverman.

2022. december 19.: a londoni Legfelsőbb Bíróság a ruandai deportálást jogszerűnek nyilvánította.

2023. január: a Legfelsőbb Bíróság engedélyezte, hogy ítéletük egy része támadható legyen a Fellebbviteli Bíróságon.

A brit nézőpontok

Jobboldal

A **Telegraph** részletesen beszámolt az első deportálási kísérletről, mely a kezdeti 131 kiválasztott helyett 7 deportálandó személyt érintett. Kiemelte, hogy a brit Legfelsőbb Bíróság elutasította annak a migránsnak a kérelmét, akinek a helyzetére hivatkozva később az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) leállította az akciót. Több civil szervezetet is megemléstettek, akik az áttelepítésre váró menekülteken segítenek, és akik készen álltak arra, hogy bíróságra menjenek, hogy megakadályozzák a „kegyetlen” tervet. A Kormány szintén kijelentette, hogy kész jogi lépéseket tenni, az intézkedéseket ugyanis senki sem találta illegálisnak. A cikk megemléstette a britek EJEB-ből való kilépésének lehetőségét, a brit szuverenitás kérdését és Patel csalódottságát. Bűnszervezetekről és embercsempészekről írtak, részletesen beszámoltak az intézkedések előzményeiről és azok jogi hátteréről. Írtak az intézkedéseket ellenzőkről is: III. Károly királyt, az anglikán egyház érsekét és az ENSZ Menekültügyi Főbiztosát is megemléstették; III. Károly véleményének egy külön cikket szenteltek. Idéztek Pateltől, aki a jogi akadályok ellenére sem állította le a deportálást, és aki így jellemezte Ruandát: „*Rwanda is a safe country and has previously been recognised for providing a safe haven for refugees.*” [Ruanda biztonságos ország és korábban elismerték, hogy biztonságos menedéket nyújtott menekülteknek.]

Az újság közölte Ruanda nagy-britanniai főképviseleje, Johnston Busingye véleményét is az ügyben. Szerinte szomorú, hogy a britek a terv bejelentése óta többször is megkérdőjelezték Ruanda indítékait és képességeit. Innovatív kezdeményezésnek nevezte az együttműködést, és pro-érveket sorakoztatott fel: Ruandában a cikk befejezésekor (2023 februárban) 130 ezer menekült tartózkodott, akik a világ minden tájáról azért érkeztek az országba, hogy biztonságot, menedéket találjanak. Ezt nemzetközi szervezetek, köztük az ENSZ és az Afrikai Unió is elismeri és támogatja, ezek mellett Ruanda az egyik legnagyobb támogatója az ENSZ békefenntartó misszióinak. A britekkel való együttműködés Busingye szerint a felsoroltak bizonyítékaként, eredményeként született meg. Megígérte, hogy a ruandai relokáció után a menekültekkel tisztelettel és méltósággal fognak bánni, és nekik megfelelő ideiglenes szálláson várhatják majd meg a menekültjogi kérelmi eljárás végét, valamint azt, hogy a ruandai hatóságok vigyázni fognak rájuk, ők pedig szabadon mozoghatnak az ország területén. A főképvisele kiemelte, hogy az ENSZ adatai szerint Ruanda 2017-es Human Development Index-értéke több mint a kétszerese volt az 1990-es adatoknak, ez pedig a világ leggyorsabb növekedését jelenti. A következőképpen foglalta össze a ruandai helyzetet az abban kételkedőknek: „*our motivation to enter into this partnership is shaped by our historical experience. And our ability to deliver on our commitments to those who come here is demonstrated by our record of already providing shelter and opportunity to those in need.*” [Történelmi tapasztalataink alakítják motivációnkat a partnerség megkötésére. Az általunk rászorulóknak nyújtott menedék és lehetőségek mind azt bizonyítják, hogy képesek vagyunk teljesíteni az ide érkezőkkel szemben vállalt kötelezettsé-

geinket.] A Telegraph ezután saját cikkére hivatkozott, melyben Ruandát Afrika egyik legbiztonságosabb és legfényűzőbb nyaralóhelyének nevezte.

Júliusban már pedzegették, hogy akár októberig is elhúzódhat az első deportálás. Később cikkeztek arról, hogy Ruanda csak 200 főt tudna elszállásolni, a többi szálláshely a nyáron csupán tervezési fázisban volt. A ruandai vezetés saját bevallása szerint képtelen megakadályozni a kivándorlást Nagy-Britannia felé, ezért limitálták a kapacitásokat. A cikk kiemelte, hogy karitatív szervezetek és brit hivatalnokok is ezt nyilatkozták az országról: „*hellhole, poor and full of disease*” [nyomortelep, szegény és betegségekkel teli]. Beszámoltak a kormányzati költségekről is: a kezdeti 120 milliós támogatás mellett a brit kormányzat fejenként 12 ezer fontot fizetne a menekültek elszállásolására, oktatására és letelepedésére. A szerkesztők egy magyarázó cikkben részletesen válaszoltak a leggyakoribb kérdésekre, és főleg nemzetbiztonsági és nemzetgazdasági érveket sorakoztattak fel. A júniusi sikertelen deportálást egy olyan precedensek nevezték, mely a jövőben akár több, sok pénzt igénylő járat felszállását is megakadályozhatja.

Júliusban az újság beszámolt arról, hogy Ruanda bizonyos emberi jogi szempontok és a kormányzat tárgyalóképességének alapján nem lett volna megfelelő célszám a britek számára, ezt a tisztségviselők belső körökben írt dokumentumokban fejtették ki. A forrás kiemelte azt is, hogy Nagy-Britannia és más NGO-k is kritikusan szemlélték az emberi jogok helyzetét Ruandában, az Egyesült Királyság ruandai főbiztosa elmondása alapján pedig az országban lehetséges, hogy menekülteket toboroztak külföldi katonai hadműveletek végrehajtására. Szerinte a ruandai emberi jogi helyzet akadályozza a két országot komoly kérdések megtárgyalásában, illetve a brit kormány hírnevét sem segíti elő. A Külügyminisztérium tisztviselői is hasonlóan vélekedtek. A hírportál azt is kiderítette, hogy a 120 millió fontos támogatást nem biztos, hogy visszakapja a brit kormány, ha sikertelennek bizonyul a terv. Egy belső

Beszámoltak a kormányzati költségekről is: a kezdeti 120 milliós támogatás mellett a brit kormányzat fejenként 12 ezer fontot fizetne a menekültek elszállásolására, oktatására és letelepedésére. A szerkesztők egy magyarázó cikkben részletesen válaszoltak a leggyakoribb kérdésekre, és főleg nemzetbiztonsági és nemzetgazdasági érveket sorakoztattak fel. A júniusi sikertelen deportálást egy olyan precedensek nevezték, mely a jövőben akár több, sok pénzt igénylő járat felszállását is megakadályozhatja.

dokumentum szerint a vezetés pénzügyi csalás kockázatának is kitette magát az előlegfizetéssel.

A brit Parlament nyáron törvénymódosítást tervezett, mely segítette volna a terv mihamarabbi megvalósulását azzal, hogy legálisan kikerülnek az EJEB döntését. A javaslatot az ellenzék és több kormánypárti politikus is elutasította. A törvényjavaslatot benyújtó politikus szerint az EJEB „kotnyeles”, és megsértette a brit szuverenitást, amikor az utolsó pillanatban meghozta döntését. A cikk szerint Suella Braverman, illetve a brit bevándorlásügyi miniszter is képes lett volna meglépni az EJEB-ből való kilépést azért, hogy ténylegesen megvalósulhasson a ruandai deportálás.

Braverman szerint a londoni Legfelsőbb Bíróság decemberi döntése teljes mértékben igazolta a ruandai terv szükségességét, ebben pedig ruandai tárgyalópartnere, Vincent Biruta külügyminiszter is egyetértett: mindketten gyors, hatékony megoldást kívánnak találni a migrációs problémára. A brit belügyminiszter kiemelte, hogy a legfőbb cél a továbbiakban is a „gonosz” embercsempészek és az „illegális, felesleges és veszélyes” csatornán keresztüli migráció megszüntetése.

A **The Daily Express** első látásra bulvár jelleggel közelítette meg a témát ezen cím alapján: *„Victory for Patel! High Court REFUSES to halt her Rwanda deportation flights”* [Győzelem Patelnek! A Legfelsőbb Bíróság ELUTASÍTOTTA a ruandai kitoloncolás járatainak leállítását]. A cikk a sikertelen felszállás előtt született, amikor a Legfelsőbb Bíróság engedélyezte a deportálást. A vezetőség 130 embert értesített a deportálás lehetőségéről, és 31 menekültet tervezett elszállítani, de ez a szám már az eljárás közben is folyamatosan csökkent. Patelről idéztek, aki a tervet a világ egyik vezető migrációs együttműködésének hívta, és Ruandát biztonságos országnak nevezte, ahol már precedens bizonyította a bevándorlók sikeres integrálását. Több deportálást ellenző politikustól is idéztek, akik kiemelték az embertelenséget és a családos, kisgyermekes menekültek szituációját.

Külön cikkben elemezték, hogy az Egyesült Királyság döntése miért Ruandára esett. Az 1994-es népirtás óta az ország vezetősége együttműködött más nemzetek rendőrségével és határőrségeivel, hogy megtalálja a borzalmak elkövetőit. Közeli kapcsolatban áll nyugati országokkal, és 2009 óta a Nemzetközösség tagja, a megállapodás pedig egyszerre szolgálná a brit és a ruandai vezetést: Ruanda befolyásos országokkal állna kapcsolatban, és a már meglévő migrációs desztinációs mivoltján is javítana. Az újság kiemelt ellenpontokat is: az Amnesty 2021-es jelentése szerint a ruandai hatóságok alkalmazhattak kínzást, illetve megsérthették az emberek szólásszabadsághoz és tisztességes eljáráshoz való jogát.

A hírportál beszámolt arról is, hogy az EU már az Egyesült Királyság sokak által támadott terve előtt is rendelkezett ruandai tervekkel: 2019-ben az EJEB 10,3 millió euró támogatást biztosított Ruandának, ezzel ott tartózkodó líbiai menekülteket segítve. Az akkori nemzetközi együttműködésért és fejlesztésért felelős európai biztos így nyilatkozott: *„Such a remarkable and powerful proof of African solidarity should be further encouraged, replicated and supported.”* [Az afrikai szolidaritás ilyen fígyelemre méltó és erőteljes bizonyítékát a továbbiakban is ösztönözni, ism-

telni és támogatni kell.] A Daily Express kiemelte, hogy az EJEB eltávolodott a Belügyminisztérium 2022-es ruandai tervétől, hiába kaptak volna az oda érkezett menekültek szállást, illetve öt éven át tartó támogatást és oktatást. Írtak arról is, hogy a La Manche csatornán átkelt migránsok száma már júniusban átlépte a tízezret, és a terv számtalan emberéletet mentene meg. Az intézkedések főleg egyedülálló férfiakat érintenének, a 2021-es adatok szerint ugyanis az érkezettek közel 75%-a 18 és 39 év közötti férfi.

Az oldal kiemelte, hogy az EJEB döntése a Legfelsőbb Bíróság döntése után született, és azzal ellentétes intézkedéseket fogalmazott meg. Megkérdőjelezte a brit szuverenitást, megdöböntőnek tartotta az EJEB döntését, haragról és dűhről számolt be a kormányzati oldalról. A britek EJEB-tagsága hosszú távon megkérdőjeleződött, azonban a vezetőség minden nemzetközi szabály betartásáról biztosította a polgárokat. A cikkek utolsó pillanatban beadott kérelmeket említettek meg, és kiemelték két iraki elítéltet, akik ügyvédjeik segítségével nem kerültek volna deportálásra. A portál a következőt idézte egy anonim forrástól: *„It’s a shame that lefty lawyers are exploiting the system to block the removal of those who have no right to be here”* [Szégyen, hogy a baloldali ügyvédek kihasználják a rendszert, hogy megakadályozzák azoknak a kitoloncolását, akiknek nincs joguk itt lenni.], illetve egy belügyminisztériumi forrás ezt mondta: *„appalling that foreign judges have overturned the domestic courts to stop this.”* [megdöböntő, hogy külföldi bírák felülbírálták a hazai bíróságokat, hogy megállítsák a folyamatot].

A sikertelen deportálás után Johnstontól is idéztek, aki azzal vádolta meg az akciót akadályozókat, hogy ezzel bünszervezeteket segítenek. Az akkori miniszterelnök szerint a tervet ellenzők nem ismerik az országot, soha nem jártak ott, alaptalanul viselkednek leereszkedően és lekezelően, amikor Ruandáról van szó, és amíg a toryknak legalább van terve a csatornán zajló migráció megoldásával kapcsolatban, az ellenzéknek nincsen. A kormányzat saját elmondása szerint még a jogszabályok megváltoztatását is képes lenne meglépni azért, hogy tervük sikeres legyen.

A hírportál idézett David Mellor volt konzervatív külügyminisztertől is, aki értetlenül állt a történetek előtt, és szerinte Patel felszállásra kényszeríthette volna a járatot. Mellor a következőket mondta az EJEB-ről: *„Because in the old days, and I suppose there are still some of them left, the ECHR consisted of a lot of civil servants from communist regimes.”* [Mert a régi időkben, és azt hiszem, még mindig van belőlük néhány, az EJEB sok kommunista rendszerből származó köztisztviselőből állt.] Külön cikkben foglalkoztak a sikertelen deportálás utáni illegális migránsokkal, az ő növekvő számukat a BBC-re hivatkozva 10 ezerre becsülték, ami a duplája a 2021-es nyári adatoknak.

Szeptemberben az újság egy civil kampánycsoportra hivatkozva egy karácsony körüli deportálással számolt. A Legfelsőbb Bíróság decemberi döntéséről is cikkeztek, itt az EJEB és a brit vezetés közötti további konfliktusok is előrevetítésre kerültek, illetve beszámoltak a civil szervezetek, az ellenzék és a jogvédők csaldottságáról. Braverman továbbra is tagadta a Ruandával szembeni vádakat, azokat félretájékoztatásnak nevezve. A brit bevándorlásügyi miniszter januárban már gyer-

mekek deportálását is megemlítette, ők szüleikkel együtt kerülnének Ruandába. A brit vezetés célja ezzel az, hogy ne szakítsa szét a bevándorló családokat, és ne adjon esélyt az embercsempészeknek a kiszolgáltatott családosok körében.

Baloldal

A **The Daily Mirror** májusban beszámolt arról, hogy a tízezres ruandai kapacitások helyett csupán évi párszáz férőhellyel lehetne számolni. A brit vezetés egyes források szerint bár bizonytalan volt a procedúra kimenetelét illetően, mégis megkötötte az öt évre szóló megállapodást Ruandával. Az oldal kiemelte, hogy Johnson leleményes volt a terv bejelentésekor, hiszen nem azt mondta, hogy tízezreket tudnak relokálni, hanem azt, hogy Ruandának ekkorák a kapacitásai.

Az újság helyi forrásokat felhasználva bemutatta a háttérben zajló eseményeket a sikertelen deportálás estéjén: a Kigaliban lévő Hope Hostel már felkészült a vendégek fogadására, a gép azonban nem szállt fel Nagy-Britanniában. A briteknél komoly rendőri jelenlét volt érzékelhető, ráadásul civil helyett katonai repteret használtak. Bemutatták a kitoloncolandó személyeket is, akik közül öten kínzásokat és emberkereskedelmet is átéltek, az egyikőjük komoly poszttraumás stressz szindrómában is szenvedett a deportálás idején. Egy civil szervezet szerint mindenkinek egyedi körülményei vannak, ezeket pedig több esetben nem vették figyelembe az intézkedések során, a kormány ráadásul azonnal cselekszik és fogdába zárja a bevándorlókat, ahogy partra ér egy csónak. A szervezet szerint ismeretlen országban, ismeretlen nyelven kihívás ügyvédet találni, nem is beszélve a költségekről.

Patel a meghiúsult járat utasairól ezt mondta: „*many of those removed from this flight will be placed on the next*” [a mostani járatról eltávolítottak közül sokan a következő járatra kerülnek]. Az újság a 120 millió font támogatást „fizetésnek” nevezte, aminek a ruandai vezetés előzőleg már elköltötte egy részét. Az sem biztos, hogy Ruanda visszafizetné ezt, még akkor sem, ha nem valósul meg egy deportálás sem. A júniusi járatra szánt kiadás becslések szerint 200 ezer és 500 ezer font közé tehető, azonban a Belügyminisztérium szerint ez még mindig csak töredéke a napi 4,7 millió fontnak, amit Nagy-Britannia a menekültek elszállásolására költ el. Az ellenzéki árnyékkormány szerint a Ruandának szánt összegből egy évre elegendő támogatást lehetne biztosítani 57 ezer menekültnek.

A portál felhívta a figyelmet egy ellentmondásra, hiszen 2021-ben maga a brit vezetés is megkérdőjelezte a ruandai emberi jogi viszonyokat, illetve a Human Rights Watch sem ítélte menekültek szempontjából biztonságos országnak. Yolande Makolo ruandai kormányzóvivő azonban kijelentette, hogy nincsen probléma Ruandában az emberi jogok betartásával: „*There’s nothing wrong with human rights in Rwanda. Human rights are a work in progress in every country.*” [Ruandában nincs semmi baj az emberi jogokkal. Az emberi jogok egy folyamatban lévő munkát jelentenek minden országban]. Makolo azt is kiemelte, hogy össze sem hasonlítható a helyzet az 1994-es, 2004-es és 2014-es állapotokkal, Paul Kagame elnök pedig 22 éve stabil pozícióban van, a 2017-es választásokon például a szavazatok közel

99%-át sikerült megszereznie. „*What we do know is that we're offering people a home, we want people to feel safe and welcome here*” [Amit tudunk, az az, hogy otthont kínálunk az embereknek, azt akarjuk, hogy biztonságban érezzék magukat és szívesen látjuk őket] – a kormányzóvivő ezzel a mondattal kívánta ellensúlyozni a tervet ellenzők érveit; a brit együttműködések és támogatások szerint nemcsak a migránsokat, de a ruandai lakosokat is segítenék. Az elitélő, egysíkú véleményekre a következő választ adta: „*People should come and see for themselves and not have the wrong idea.*” [Az embereknek el kellene jönniük, hogy a saját szemükkel lássák, és ne legyenek téves elképzeléseik.]

A híroldal beszámolt arról, hogy október végén az egyik deportálásban részt vevő légitársaság társadalmi nyomásra hivatkozva mégsem szállít menekülteket Ruandába, két másik társaság pedig már korábban visszavonta az együttműködést. A Daily Mirror a Johnson-kormányzathoz tartozó intézkedést ellentmondásosnak nevezte, és idéztek egy kínzást átélt bevándorlótól is, aki a Liz Truss utáni miniszterelnökségtől várta a terv befejezését. Részletesen beszámoltak az illegális migránsok növekvő számáról, megemlítették a La Manche csatornán keresztül utazókra váró veszélyeket és a brit kormányzat eltökéltségét.

A brit parlamenti képviselők egy része az év második felében továbbra is ellenezte a tervet, és nem látta annak sikerességét bizonyító hatásait, hiszen a csatornán átkelők száma a nyár folyamán továbbra sem csökkent. A hatékony megoldás szerintük az lenne, ha meg lehetne akadályozni, hogy a csónakok elinduljanak Franciaország felől, a ruandai terv azonban csak jó szalagcím, semmi több. Az újság több ellenzéki felszólalótól és az ellenzéki árnyékkormánytól is idézett, beszámolt a deportálás elleni tüntetésekről, menekülteket és tüntetőket is meginterjúvált. Egy egyetemi professzortól idéztek, aki az EJEB-ből való kilepésnél már Oroszországot és Belorussziát, illetve a feljük való közeledést emlegette.

Szeptemberben a karácsony körüli időszak tűnt reálisnak a deportálás megvalósulására, Patel ezt nyilatkozta a tervet ellenzőknek összesen: „*Rwanda remains a safe country with a strong record of supporting asylum seekers. The sooner we can deliver this new policy, the sooner we can break the business model of evil people smugglers and prevent further loss of life in the Channel.*” [Ruanda továbbra is biztonságos ország, amely nagymértékben támogatja a menedékkérőket. Minél hamarabb megvalósítjuk ezt az új politikát, annál hamarabb megtörhetjük a gonosz embercsempészek üzleti modelljét, és megakadályozhatjuk, hogy további emberéletek vesszenek oda a La Manche csatornán.]

2023 februárjában már a kormánypárt képviselői is kételkedni kezdtek a terv hatékonyságában, egy konzervatív képviselő szerint miközben a brit vezetés komoly összegeket szánt az együttműködésre, csupán csekély haszon fog származni belőle.

A **The Guardian** beszámolt arról, hogy a terv költsége menekültenként meghaladhatja a 30 ezer fontot, és anonim kormányzati forrástól közölt idézetet, aki szerint Patel bár fél a gyakorlati előzmények hiányától, nem akar bizonytalannak tűnni. Megemlítették azt is, hogy a kormánypárton belül is vanna ellentétek, illetve idéztek az ENSZ Menekültügyi Főbiztosától. Beszéltek a britek szolidaritásáról,

a deportálást ellenző civil szervezetekről, emberjogi ügyvédekéről és a ruandai emberi jogi aggályokról. Kiemelték az anglikán érsek kormánnyal ellentétes véleményét, illetve, hogy a Belügyminisztériumon belül is vannak, akik kételkednek Patel tervében. Az újság szerint a brit kormányzat 100 ezer fontot költött olyan social media reklámokra, melyek a menekültekkel az anyanyelvükön közlik, hogy a ruandai deportálás lehetősége mindenkinél fennáll. Született egy magyarázó cikkük a legfontosabb témákkal és kérdésekkel, ebben gyakran a menekültek deportálásának körülményeire és a kormányzati költségekre helyezték a hangsúlyt.

Yolande Makolo szóvivő így nyilatkozott a Ruandával szembeni sértő előítéletekről: *„We don't believe living in Rwanda is a punishment. Rwanda is a country that has been transformed over the past 28 years. It is a safe country. Our economy is growing. We lead the world on gender empowerment, with more women in parliament than any other nation.”* [Nem hisszük, hogy Ruandában élni büntetés. Ruanda egy olyan ország, amely átalakult az elmúlt 28 évben. Ez egy biztonságos ország. A gazdaságunk növekszik. A nemek közti esélyegyenlőség terén világelső vagyunk, több nő van a parlamentben, mint bármely más országban.] Idéztek Paul Kagame elnöktől is, aki a brit együttműködéssel együtt néhány ruandai bűnöző kiadatását is várta az Egyesült Királyságtól. A gyanúsítottak között vannak olyanok is, akik az 1994-es népiirtásban is fontos szerepet játszhattak, Kagame pedig szeretné ruandai börtönben tudni őket. A brit Belügyminisztérium azonban elkülönítette a két szituációt, mondván, hogy a ruandai terv csupán gazdasági és migrációs együttműködés.

Júniusban a Guardian meggyanúsította a Belügyminisztériumot azzal, hogy akár 14 éves gyerekek deportálásának lehetősége is fennáll; a Belügyminisztérium szerint senkit sem fognak deportálni, ha az nem biztonságos, sőt, szerintük sokkal többen vannak olyanok, akik 18 év alattinak vallják magukat, hogy ezzel elkerüljék a deportálás lehetőségét. A cikkben menekültekkel szembeni embertelen bánásmódookról számoltak be (pl. serdülőkorban lévők szexuális érettségét érintő vizsgálatokról), és beszéltek a körükben magas arányban jelen lévő öngyilkossági kísérletekről, meg-

A brit parlamenti képviselők egy része az év második felében továbbra is ellenezte a tervet, és nem látta annak sikerességét bizonyító hatásait, hiszen a csatornán átkelők száma a nyár folyamán továbbra sem csökkent.

A hatékony megoldás szerintük az lenne, ha meg lehetne akadályozni, hogy a csónakok elinduljanak Franciaország felől, a ruandai terv azonban csak jó szalagcím, semmi több.

említettek egy menekültek által tartott éhségstrájkot is, illetve személyes példákkal mutatták be, hogy miért félnek a bevándorlók a deportálás lehetőségétől.

Az újság helyszíni riportot közölt a járat lefújása után Kigaliból. A Guardian újságíróját más riporterekkel együtt helyi tisztviselők vezették körbe egy menedékkérelmeket feldolgozó központban, ahol a hatóságok előre kiválasztották, hogy melyik bevándorlók adhatnak interjút, ők pedig rendkívül pozitívan állították be az ottani helyzetet. A megkérdezettek közül szinte senki sem tervezett hosszú távon át az országban maradni és letelepedni. A riporterek megtekinthették a deportálandó személyek szállását, a Hope Hostelt is, ahol a járat törlése után is mindenki készen állt a menekültek fogadására. A megkérdezett helyiek mind elutasították az emberi jogok megsértésére irányuló vádakat.

Ősszel Alexander Downer volt ausztrál külügyminiszter is pozíciót kapott a ruandai tervet felügyelő brit kormányzati testületben. Az újság részletesen foglalkozott a Downer által kiépített, Ausztráliához kapcsolódó tengerentúli menekültügyi kérelmi eljárás intézményével, illetve annak bukásával. A brit terv nagyjában hasonlít az ausztrálokéhoz, ahol egy csendes-óceáni fogvatartó központ bezárása és illegálissá nyilvánítása után az államnak több tízmillió dollárt kellett fizetni kárpótlásul a menekülteknek. A cikk így fogalmazott: *„The offshore system has been beset by controversy: including at least 12 deaths, including murder by guards and several suicides; violence against asylum seekers and refugees; systemic sexual abuse of children; as well as inadequate medical and psychiatric care.”* [Az offshore rendszert ellentmondások övezik: legalább 12 haláleset, köztük örök által elkövetett gyilkosság és több öngyilkosság; menedékkérők és menekültek elleni erőszak; gyermekek rendszerszintű szexuális bántalmazása; valamint nem megfelelő orvosi és pszichiátriai ellátás.] Downer maga így nyilatkozott a briteket érintő migrációs nyomásról: *„Put them onto stable craft and drive them back to France – that’s the simple solution and would destroy the smugglers’ business model in a week.”* [Tegyük őket stabil hajókra, és hajtsuk vissza őket Franciaországba - ez az egyszerű megoldás, és egy hét alatt tönkretenné az embercsempészek üzleti modelljét.] A kinevezést több civil szervezet is ellenezte.

Október végén bejelentették, hogy az egyik légitársaság kivonult a relokációs programból. A társaság egy emailre hivatkozott, melyet menekültek és kínzások túlélői írtak. A cikk megemlítette, hogy két másik társaság már korábban kiszállt a programból.

Az újság többször is megszólaltatott olyan menekülteket, akik rettegtek a ruandai deportálástól. Sok esetben afrikai származású, Ruandát ismerő bevándorlókról volt szó, akik egyéni traumákhoz és PTSD-hez (poszttraumás stressz szindróma) kötődtek a félelmet, és a deportálás helyett inkább választanák az öngyilkosságot.

A híroldal beszámolt a Legfelsőbb Bíróság decemberi döntéséről, a kormány terveiről, és felsorolták az ezt ellenzőket, illetve arról is esett szó, hogy az Egyesült Királyság kevesebb menekültet fogad, mint Németország, Olaszország vagy Franciaország. Megemlézték, hogy a ruandai zöldpárti ellenzék mindennemű migrációhoz kötődő „üzletet” ellenez, a ruandai kormány azonban továbbra is kiállt a terv mellett.

Patel – akkor már volt belügyminiszterként – így nyilatkozott decemberi események után: „*No single policy will stop the Channel crossings, but this important policy will save lives.*” [Egyetlen politika sem fogja megállítani a Csatornán való átkelést, de ez a fontos politika életeket fog menteni.]

Januárban az újság Braverman egyik állításával ellentmondó adatokat közölt: míg szerinte a Nagy-Britanniába érkező menekültek nagy százaléka egyedülálló felnőtt férfi, a valóságban a deportálandó személyek 42%-a házas vagy eljegyzett, 20%-a pedig családos. A cikk szerint a múltban egy várandós menekült hölgy is kapott relokációra való felszólítást.

Centrum

A **BBC News** szintén válaszolt a tervvel kapcsolatban leggyakrabban felmerülő kérdésekre, megemlítve az illegális bevándorlás mértékének növekedését, a terv költségeit, az adókat, melyekből a brit állam a menekültek eltartását finanszírozza, a bevándorlók biztonságát és a 6500 kilométeres távolságot. Jelentettek a májusban még 50 főre tervezett első deportálásról, illetve az azt ellenzőkről. Beszéltek La Manche csatornán való átkelés veszélyeiről és a legutóbbi halálos áldozatot követelő tragédiáról.

Az újság beszámolt a ruandai fél álláspontjairól is: Édouard Ngirente miniszterelnök és Paul Kagame elnök is támogatta a tervet, és biztosítottak minden kételkedőt Ruanda képességeiről, kiemelve az ország menekültekkel való toleráns bánásmódját az elmúlt harminc évben. Kagame szerint a terv nem kötődik embercsempészethez, és a líbiai helyzet megoldása során a britekkel azonos értékeken és érdekeken osztozva megerősítették együttműködésüket, melynek a 2022-es megállapodás lett az egyik eredménye. Az ellenzék, köztük Victoire Ingabire Umuhiza szerint azonban az együttműködés irracionális, helyette a szociális és belpolitikai problémák megoldását kellene előtérbe helyeznie a ruandai kormánynak. A helyi szállodatulajdonosok egy helyszíni riport alapján pozitívan álltak hozzá a tervhez, és több bevételt reméltek az első menekültek megérkezésével. Az újság szintén idézett több oldalról is, kiemelve a Human Rights Watch, illetve a ruandai kormány szóvivő, Yolande Makolo érveit is.

A hírportálon már a terv bejelentésekor született cikk, mely megkérdőjelezte az ország biztonságát. A szerző szerint Ruandában általános gyakorlat a szomszédok utáni kémkedés és a hatóságoknak való jelentés. Bemutatták a helyi, líbiai menekülteknek fenntartott tábor, mely inkább hasonlított egy kis községhez, ahol iskolától kezdve nyelvtanfolyamon át rengeteg minden megtalálható, azonban felvetődött a kérdés is, hogy valójában mennyi embert tud befogadni Afrika egyik legsűrűbben lakott országa. Szó esett azokról a kormánykritikus ruandaiakról is, akiket börtönbe zártak, elűztek vagy meggyilkoltak az elmúlt évek során. Makolo tagadta a kritikákat, és így fogalmazott: „*We know the kind of situations that people from countries like that have been through and this is a place where they will be safe, they will be protected and can live dignified lives and have an opportunity to develop their talents.*” [Tudjuk, hogy az ilyen országokból származó emberek milyen helyzeteken

mentek keresztül, és ez egy olyan hely, ahol biztonságban lesznek, ahol védelmet kapnak, ahol méltóságteljes életet élhetnek, és ahol lehetőségük nyílik tehetségük kibontakoztatására.]

A „*What happened when Israel sent its refugees to Rwanda*” [Mi történt, amikor Izrael menekülteket küldött Ruandába] címmel 2022 júniusában megjelent cikkben a BBC a 2014 és 2016 között, Izraelből Ruandába áthelyezett menekültek helyzetét írta meg: bár egy migránst Ruandába deportáltak, szinte azonnal át akarták szállítani a szomszédos Ugandába, saját teóriája szerint a ruandai hatóságok bevonásával. A BBC-nek több ehhez hasonló szituációba keveredett menekült is nyilatkozott, közülük sokan a cikk születésekor már Európában éltek.

A sikertelen deportálás után az újság hangsúlyozta, hogy Patelék továbbra is eltökéltek a terv mellett. Beszámoltak arról, hogy miután az EJEB intézkedései leállították a felszállást, a reptérről a deportálandókat megbilincseltek, egyesek kezét az üléshez kötötték, fejenként 3 ór kísérte őket, és az egyik menekült el is ájult. Patel álláspontja azonban továbbra is az volt, hogy az intézkedések megfeleltek a nemzeti és nemzetközi előírásoknak, és tervezték a jövőbeni járatok indítását, valamint kiemelte az embercsempészek és a szervezett bűnözés fokozott jelenlétét. A cikk hosszasan tárgyalta az erről folyó parlamenti vitát, minden oldalról idézve.

Augusztusban a BBC egy fontos ellentmondásra hívta fel a figyelmet: saját tanácsadói figyelmeztették azokat a brit minisztereket a ruandai helyzetről, akik maguk is megszavazták a menekültek Ruandába való deportálását, azt biztonságos országnak nevezve. A tanácsadók szerint a ruandai kormány kínozza, és akár meg is gyilkolhatja politikai ellenfeleit. A cikk szerint a brit tisztségviselők már a terv bejelentése utáni hetekben is kaptak e-mailes értesítést a ruandai helyzetről, melyben ez állt: „*There are state control, security, surveillance structures from the national level down... political opposition is not tolerated and arbitrary detention, torture and even killings are accepted methods of enforcing control too.*” [A nemzeti szinttől lefelé állami ellenőrzési, biztonsági és felügyeleti struktúrák léteznek ... a politikai ellenzék nem tolerálják, és az önkényes fogva tartás, a kínzás, sőt a gyilkosságok is elfogadott módszerek az ellenőrzés kikényszerítésére.]

A londoni Legfelsőbb Bíróság decemberben jogszerűnek nevezte a deportálást, azonban a cikk kiemelte, hogy a deportálandó személyek helyzete nem lett megfelelően felmérve, ezen pedig a bírók is változtatni fognak. A kormánypárt saját elmondása szerint az elkövetkezendő jogi akadályokkal és kihívásokkal szemben is képes megvédeni az együttműködést. A cikk ezután véleményeket közölt a Munkáspárt, a Konzervatív Párt és több civil szervezet oldaláról is. Rishi Sunak miniszterelnök a „józan ész álláspontjának” tartotta az együttműködést, ezt pedig a britek „túlnyomó többsége” támogatta. Sunak üdvözölte a Legfelsőbb Bíróság döntését, a ruandai oldalról pedig Makolo is kiemelte, hogy a migrációs nyomás innovatív, hosszú távú megoldásaként tekintenek a tervre.

A **Reuters** írt az anglikán érsek deportálást elítélő gondolatairól, és arról, hogy a brit Legfelsőbb Bíróság engedélyezte a relokációt még június elején. Beszéltek arról is, hogy az Egyesült Királyság ruandai főbiztosa lebeszélte volna a kormányt

a célországáról, külön kiemelték egy részletet a biztos leveléből: „[Rwanda] has a poor human rights record regardless of the conventions it has signed up to” [Ruanda] emberi jogi helyzete rossz, függetlenül az általa aláírt egyezményektől], illetve megemlítették, hogy maga Nagy-Britannia is kritikusan vélekedett Ruandáról: „extrajudicial killings, deaths in custody, enforced disappearances and torture” [bírósi eljárás nélküli gyilkosságok, őrizetben bekövetkezett halálesetek, erőszakos eltűnések és kínzások] – ezekkel vádolta a brit fél 2021-ben Ruandát.

Cikkezték az EJEB intervenciójáról, és egy szír menekült történetét is megírták, aki a 131 deportálandó személy között volt, és aki azt mondta, hogy ha tudott volna a deportálás lehetőségéről, nem jött volna Nagy-Britanniába. A cikk főleg az őt ért veszélyekre, pénzügyi problémáira, megélhetési nehézségeire fókuszált, illetve magára a veszélyes útra, melyet bevallása szerint ismét meg kéne

tennie azért, hogy biztonságban legyen a kötelező szíriai besorozástól. A Reuters több ország illegális migrációval kapcsolatos nehézségeit is megemlítette, és közölt adatokat az illegális bevándorlók és menekültek növekvő számáról. Beszült arról is, hogy míg az Egyesült Királyság érve az, hogy a menedékkérők 90% férfi és gazdasági migráns, az emberi jogi és szakszervezeti összefogás bíróságon támadná meg az általuk „embertelennek, kipróbálatlannak és nem működőnek” nevezett intézkedést.

A hírportál írt a La Manche csatorna átkelésének veszélyeiről, az ott történt legutóbbi tragédiáról. Cikkezték a hotelről is, melyben a Ruandába deportáltakat fogják elszállásolni érkezés után, és melynek fő üzenete a következő: „Come as a guest, leave as a friend.” [Jöjjen vendégként, távozzon barátként] A Hope Hostelről képeket közöltek, meginterjúvolták annak vezetőjét, aki tervezte gyermekek befogadását is: ők szüleikkel együtt kerülnének ide. „We are ready to accept all ages” [Készek vagyunk minden korosztályt befogadni] – így nyilatkozott a hotel menedzsere. Boris Johnson szóvivője ebben az időszakban már nem zárta ki gyermekek deportálását sem, azonban kiemelte, hogy a La Manche-on keresztül Nagy-Britanniába érkező menekültek 90%-a felnőtt férfi. Beszéltek Boris Johnson változó álláspontjáról is: kezdetben nem tervezte az illegális ukrán bevándorlók relokációját, később már az ő deportálásuk is szóba került.

A londoni Legfelsőbb Bíróság december közepén törvényesnek nyilvánította a tervet, Yolande Makolo ruandai kormányzó pedig üdvözölte a döntést,

A sikertelen deportálás után az újság hangsúlyozta, hogy Patelék továbbra is eltökéltek a terv mellett. Beszámoltak arról, hogy miután az EJEB intézkedései leállították a felszállást, a reptérről a deportálandókat megbilincseltek, egyesek kezét az üléshez kötötték, fejenként 3 ór kísérte őket, és az egyik menekült el is ájult.

elmondása szerint ugyanis Ruanda egy új élet reményét biztosítaná a menekülteknek. A terv megvalósítása és az illegális migráció visszaszorítása Rishi Sunak miniszterelnök kiemelt céljai közé tartozik, azonban a cikk megemlítette, hogy más problémák is nehezítik a kormánypárt helyzetét, köztük a magas infláció, a megsokszorozódott sztrájkok és a kormánypárti tagok, az ellenzék, illetve a lakosság által generált nyomás. Az újság kiemelte, hogy a bevándorlás a brit belpolitika egyik új törésvonalaként jelent meg az elmúlt évtizedben, és a későbbi választások során is meghatározó lehet. A jogi vizsály előrejelzések szerint 2023 folyamán folytatódni fog, hiszen a menekültek további fellebbezéseket nyújthatnak be, a Kormánynak pedig bírói felszólításra ezentúl részletesen meg kell vizsgálnia a menekültek körülményeit, háttérét és életét a relokáció előtt. A decemberi döntés után továbbra is érkeztek fellebbezések a Legfelsőbb Bíróság felé, köztük amiatt is, hogy a Belügyminisztérium szisztematikusan igazságtalanul járt el a deportálandó személyek kiválasztása során, illetve, hogy a Belügyminisztérium megbízott a ruandai fél által ígért biztosítékokban, ezek teljesítése azonban nem feltétlenül valósulna meg.

Összegzésképpen megemlíthető, hogy általában minden oldal beszámol a részletes adatokról és több nézőpontból közelíti meg a problémát. A kormányzat által közölt, és a jogi intézkedések során gyakran változó adatok azonban sok esetben összeavaróak: míg kezdetben tízezrekre számított a ruandai vezetés, és áprilisban 130-131 deportálandó személyről számoltak be, a befogadóképességből 200 fő lett, a deportálandókból pedig 7. Szintén kérdéses, hogy mekkora károkat okozott valójában fel nem szállt repülőgép és a meg nem valósult út: a becslések 200 ezertől 500 ezer fontig terjednek. Ellentmondásos az is, hogy bár a brit vezetés kezdetben nem deportált volna 18 év alatti gyerekeket, a ruandai fél már nyáron is tervezett kiskorúak fogadásával.

Több esetben is leegyszerűsített, egysíkú, demagóg és populista megnyilvánulásokkal lehet találkozni, legyenek ezek akár a gonosz, kizsákmányoló emberkereskedők a virágzó Ruandával szemben, vagy éppen az emberi jogokat eltipró és kínzásokkal élő Ruanda ellenpontjaként, utolsó mentsvárként, biztos megélhetést nyújtó, toleráns országgént fellépő Nagy-Britannia.

A brit sajtó keveset foglalkozik a ruandai álláspontokkal, és sokkal többször közöl brit kormánypárti, sőt, ellenzéki megszólalásokat, mint ruandai véleményeket. A ruandai ellenzék álláspontja szinte teljesen ismeretlen marad az elemzett források alapján, és bár a vezetés céljait megismerhetjük a brit-ruandai megállapodásból, az ott élő lakosság véleményéről alig hallhattunk. A ruandai megszólalások nagy arányban pozitívan állnak hozzá a kitoloncoláshoz, a britek vitája már sokkal polarizáltabbnak hat.

Szintén kevés szó esik olyan fontos gyakorlati elemekről, mint például, hogy pontosan hogyan zajlana a relokáció a repülőgép felszállása után: alig ejtenek szót a szálláshelyről, az integrációról, illetve, hogy a 120 millió fontos támogatás milyen formában jelenne meg a menekültek életében, valamint, hogy annak a már elköltött részét mire fordították.

A magyar nézőpontok

Jobboldal

A **Mandiner** beszámolt a terv megszületéséről, kiemelve a növekvő migrációs nyomást és a ruandai kormányzati álláspontot is. Boris Johnstontól idéztek, aki a menekültek ügyvédeit „politikai motivációktól vezérelt jogászok félelmetes hadának” tartotta. A hírportál írt a fel nem szállt ruandai járatról, rövid cikkben említette meg a Legfelsőbb Bíróság előzőleg azt engedélyező döntését, és kiemelte az EJEB utolsó pillanatban meghozott döntését. Egy másik cikkben csak a ruandai kapacitásokkal foglalkoztak, Doris Umicyezától, Ruanda igazságügyi minisztériumának főtárgyalójától idézték az adatokat. Újabb Brexitről beszéltek, hiszen a Johnson-kormányzat mérlegelte az EJEB-ből való kilépést.

A sikertelen kitoloncolás után kiemelték a dán példát, ahol a kormány szintén egy Ruandához kapcsolódó deportálást tervezne megvalósítani. A dán politikusok különbséget tettek az afrikai és az európainak titulált ukrán menekültek között. A Mandiner külön kiemelte, hogy Dániában a jóléti állam fenntarthatóságát veszélyezteti a menekültek életfeltételeinek biztosítása. Priti Patel csalódottságát, meglepődöttségét és eltökéltségét is megemlítették, és idéztek a menekülteket védő ügyvédektől, akik szerint a kitoloncolandók „jelentős traumákon estek túl, és mentális problémáik vannak”.

Dominic Raab igazságügyi minisztertől idéztek, aki szerint egy júniusban beadott, EJEB-ből való kilépésnek megágyazó törvényjavaslat „egészséges mértékű racionalitást fecskendez a rendszerbe.” A cikk kiemelte, hogy a bűnelkövetők kitoloncolását is megkönnyítené a javaslat, ehhez pedig egy 2012-es példát hoztak, ahol az al-Kaida terrorszervezet vezetőjének kitoloncolását akadályozta meg az EJEB; a britek már ekkor is fontolgatták az egyezményből való kilépést.

Egy másik cikkben más stílusban, viccelődve beszélt az esetről a szerkesztő: Steve Buscemitől idézett és „migránsjáratnak” hívta a Ruandába tartó repülőt. Megemlítette az anglikán egyház deportálás-ellenes nézőpontját, és megkérdőjelezte az Egyesült Királyság szuverenitását.

Ruanda több tízezer fős befogadóképességéről biztosították az olvasókat, illetve megemlítették, hogy az ENSZ Menekültügyi Főbiztosa és más jogvédő szervezetek is tiltakoztak a terv ellen. Írtak az illegális bevándorlók szankcionálásának szigorításairól, elenyésző számként mutatták be azt az évi 100 deportálandó embert, akik csupán az illegális bevándorlók 0,5%-át képviselik. Az újság Yolande Makolot, a ruandai kormányzóvivőt idézi: „nem hagyjuk magunkat eltántorítani ezektől a fejleményektől. Ruanda készen áll a migránsok fogadására, amikor megérkeznek, s készen állunk biztonságot, illetve lehetőségeket nyújtani nekik.”

A **Magyar Nemzet** szintén írt a költséges, de meghiúsult repülőútról, és beszámolt

A Mandiner külön kiemelte, hogy Dániában a jóléti állam fenntarthatóságát veszélyezteti a menekültek életfeltételeinek biztosítása.

a ruandai és brit vezetés eltökéltégéről. Megemlítette, hogy máshol is előfordul az illegális bevándorlók áttelepítése, például Izraelben és Ausztráliában, illetve, hogy a briteknek más alternatívái is voltak (Albánia és Ghána). A cikk kiemelte, hogy az 1994-es népirtás óta Nagy-Britannia rendkívüli szerepet játszott az államszervezésben és a gazdasági helyreállításban. 2022-ben rekordmennyiségű átkelőről írtak, és a legutóbbi halálos balesetekről is beszámoltak.

A Legfelsőbb Bíróság decemberi döntése után jogszerű áttelepítésről írtak, illetve kiemelték a jogvédők álláspontját, akik „többek között azzal érvelt[ek], hogy Ruandában egy olyan önkényuralmi rendszer van hatalmon, amely nem riad vissza a kínzástól, vagy a gyilkosságtól sem.” Beszámoltak az intézkedéseket ellenzőkről, tízezres ruandai kapacitásokat említettek meg, és kiemelték, hogy a Migration Observatory szerint a terv nem lesz hatékony.

A britek mint példamutatók kerültek középpontba egy másik cikkben: az újság paradigmaváltásról tett említést, és beszámolt a német vezetés britekéhez hasonló terveiről, amely a németek szerint sokkal humánusabb lenne, mint a Johnson-féle együttműködés. Szóba került Dánia példája és az EU külső határainak megerősítése is. A brit fél részéről 140 millió fontos támogatásról tettek említést.

A **Pesti Srácok** beszámolt a Mi Hazánk Mozgalom elnöke, Toroczkai László sajtótájékoztatójáról, ahol a politikus programként beszélt a Ruandába való deportálásról mint kitoloncolást helyettesítő módszerről. Az interjúban Toroczkai Boris Johnson intézkedésére példaként tekintett, sürgette a magyarok EJEB-ből való távozását, a kitoloncolást egyszerű taxiztatásnak titulálta, és bevándorlás címszó alatt Magyarországra való „betörésről” beszélt. A pártelnök saját elképzelése szerint kitoloncolás előtt munkatáborokba küldené az illegális bevándorlókat, elkobozná értékeiket, és Ruandába deportálná őket. A Pesti Srácok rövid cikket közölt a brit Legfelsőbb Bíróság decemberi döntéséről. Az híroldal a vezetésre hivatkozva megjegyezte, hogy Ruanda akár több tízezer embert is képes lenne elszállásolni.

A **888.hu** kiemelte, hogy a brit vezetés legfőbb célja az illegális migráció korlátozása, illetve a bűnbandák tevékenységeinek megállítás. Emberjogi aktivisták sorozatos vereségéről beszéltek, és szintén hangsúlyozták, hogy az EJEB beleszólt a két nemzet közötti megállapodásba, ráadásul az utolsó pillanatban. Pontos adatokat nem közöltek, az illegális bevándorlóknál csupán a „rengeteg” mennyiségi jelzőt használták. Külön cikk született azokról a ruandai menekültekről, akik transzsneműnek vallják magukat, és akiket ezért a brit kormány nem toloncol ki. A cikk szerzője a következőképpen fogalmaz: „Kiváló húzás, innentől minden ruandai transzsnemű lesz, mire partot ér. Sőt, egyszeri muciológus ez alapján akár azt is gondolhatja majd, hogy Ruandában csak transzsneműek élnek. Rendkívüli gender-tanulmányok szülehetnek majd.”

Baloldal

A **168 óra** kattintásvadász címekekkel próbálta bevonni az olvasókat: „Ebbe az országba deportálja Boris Johnson a menekülteket”, „Kiakadt az ENSZ a menekültek Ruandába toloncolásán” és „Ez az ország befogadna egy csomó menekültet”.

Többszörösen visszatérő téma, hogy a britek intézkedése főleg az emberkereskedelem korlátozását célozta meg, illetve itt is szó esett a hamarosan megdőlő rekordról illegális migránsok terén. Könyörületességre és szolidaritásra ösztönző idézetet osztottak meg egy ENSZ-képviselőtől, és megemlítették, hogy Ruanda felkészült azokra, akik ténylegesen védelemre szorulnak. A decemberi döntés kapcsán, melyben törvényesnek nyilvánították a deportálást, szintén több tízezres ruandai kapacitásokról beszéltek.

A **Népszava** erősen túlozva írt a helyzetről: a „Kivágta a biztosítékot Boris Johnson terve, nehezen fog menni a ruandai „áttelepítés” címmel megjelent cikkben a helyzet rövid ismertetése után arról írtak, kik és miért elleneztek az intézkedést. Beszámoltak a ruandai állapotokról, illetve az ottani emberi jogok hiányáról. Nem esett szó a Nagy-Britanniába illegálisan bevándorlók növekvő számáról, viszont beszéltek a támogatások és az intézkedések költségeiről, illetve a két ország közti távolságról. A szerkesztő „120 millió fontos kézfogásnak” nevezte Priti Patel és Vincent Biruta képét, és a deportálás utáni szálláshelyet pedig „internálótáboroknak” bélyegezte.

A **444.hu** a terv bejelentésekor külön cikkben számolt be az ENSZ álláspontjáról. A híroldal írt arról, hogy az emberjogi szervezetek által benyújtott fellebbezést elutasították Londonban, ezzel engedélyezve a júniusi deportálást. Ruanda kapacitását nyáron még több tízezresnek gondolták, ezt Doris Umicyezától, az ország igazságügyi minisztériumának főtárgyalójától idézték. A cikk kiemelte, hogy az intézkedések legfőbb célja a menekültek illegális migrációtól való elriasztása. A BBC-re reflektálva beszéltek egy 12 hónapos tervről, melynek keretein belül a brit vezetés nyomkövetőkkel látná el az illegális bevándorlókat, itt kiemelt szerepet élveznének azok, akiket Ruandába telepítenének át.

A hírportál más cikkei szerint a britek „felsültek”, és egyenesen az „európai felelősségvárítás iskolapéldájának” nevezte az intézkedéseket. A **444.hu** beszélt arról is, hogy Ruanda mégsem tud annyi embert fogadni, mint ahogyan azt előzőleg megtárgyalták, felsorolta a felmerülő aggályokat, és szintén megemlítette a dán példát. Decemberben írtak a Legfelsőbb Bíróság döntéséről, ahol törvényesnek nyilvánították a ruandai tervet, és említést tettek a rekordmennyiségű bevándorlóról is.

Centrum

A **24.hu** pontos adatokkal mutatta be a helyzetet, felsorolták azokat a fontosabb közéleti szereplőket, akik elleneztek a deportálást, és hosszan írtak a népirtás óta főleg brit segítséggel végbement fejlesztésekről. Decemberben az újság több tízezres ruandai kapacitásokról számolt be, beszéltek a menekültjogi kérelmi eljárásról, és arról, hogy az emberjogi szervezetek érvelése szerint a ruandai kormány képes kínzást bevetni és gyilkolni is.

A **Telex** beszélt a költségekről és az illegális bevándorlók számának növekedéséről. Bemutatta, hogy a La Manche csatornán való átkelés miatt veszélyes, illetve, hogy milyen emberi jogi aggályok lehetnek jelen Ruandában. Kitért arra is, hogy a bevándorlók honnan származnak, és milyen okai vannak az útra kelésnek.

Beszéltek a brit ellenzék teóriájáról is, mely szerint Johnson a terv bejelentését direkt a partygate botrányhoz időzítette. Decemberben a Legfelsőbb Bíróság döntéséről is írtak, az intézmény törvényesnek ítélte a deportálást. A bíró megkérte a Belügyminisztériumot, hogy részletesen vizsgálják meg a deportálandó személyek körülményeit és hátterét. Saját elmondása alapján a ruandai terv „összegegyeztethető a menekültügyi egyezményvel.”

A **hvg.hu** beszámolt a helyzet jogi hátteréről, illetve a repülőút utolsó pillanatban történt leállításáról. A kitoloncolandó bevándorlókat gazdasági menekülteknek nevezte, és hangsúlyozta, hogy elsősorban férfiakat érintene az intézkedés. Megemlítettek egy tengeri átkeléshez köthető tragédiát, és beszéltek Johnson elhúzódo botrányáról, szintén kiemelve a brit ellenzék teóriáját. Esetleges országokat mint alternatívákat soroltak fel, melyeket a brit vezetés is figyelembe vett. Megemlítették, hogy Johnsonék kezdetben aggódtak az ruandai emberi jogi aggályok miatt, mégis ez lett a végső döntés.

Összegezve, a magyar sajtó talán túl keveset beszél az esetről, pedig minden oldal tudna tanulságokat levonni, és az beleillene a politikai retorikájukba, migrációról alkotott véleményükbe.

A magyar média sokszor érzékelhetően nincsen tisztában az eseményekkel, és szeretné két-három cikkben összefoglalni a komplex folyamatokat. Az adatok több esetben is hibásak, vagy nem közlik a részleteket, ez előfordul a támogatás összegénél, az illegális migránsok számánál és a ruandai kapacitásoknál is. Több esetben is komolytalan, témához nem illő eszközöket vetettek be az újságírók. Bár a 168 óra, a Pesti Srácok és a Magyar Nemzet is szó szerint ugyanazt a cikket közölte le december 19-én, egyedül a Magyar Nemzet tett a 3 forrás közül említést arról, hogy az elutasított fellebbezést emberek kínzásának gyanúja okán nyújtották be. Több forrás egyáltalán nem foglalkozott a témával a júniusi események óta.

Konklúzió

A 2022-es év második felében a brit belpolitikában viszonylagos instabilitás volt jelen, ahol a kormányzati pozíciószerezés és annak elvesztése is teljesen általánossá vált. Itt kiemelkedik a mindenkori belügyminiszter szerepe, hiszen a megállapodásban ő játssza egyik legkiemelkedőbb szerepet. A nyári-őszi belpolitikai események is hozzájárulhattak ahhoz, hogy a terv vitatott és népszerűtlen legyen a sajtóban. A két tábor között nőtt a feszültség, a tervet ellenző felszólalók pedig egyre nagyobb hallgatóságra találtak, 2023 elején már a Konzervatív Párt oldaláról is egyre több kétség merült fel.

A sajtóban gyakrabban koncentráltak a belpolitikai, ellenzék-kormánypárt közti harcra, mint a külpolitikai szempontokra. Ehhez előszeretettel használtak olyan párton belüli, minisztériumokból származó forrásokat, akik inkább az egymás elleni uszítást szorgalmazták, és nem a konszolidációt. Sok esetben leegyszerűsített jellemzés jelent meg Nagy-Britannia, az EJEB és Ruanda esetében is. Az egymásra való mutogatás, a „whataboutism”, a múltbeli érdemek és kudarcok felemlítése is

általános volt, emellett a felek a viták során Izraelt, Dániát, az EU-t és Ausztráliát is előszeretettel húzták be érvelésükbe.

Az illegális bevándorlók fokozott jelenléte és az EJEB intézkedése által felvetett kérdések bár kellene, de mégsem szorgalmazták a belpolitikai szereplők összetartását, így amíg nincsen közös megoldás és kompromisszumképes tárgyalópartner egyik oldalon sem, a problémák hatványozottan lesznek jelen: nemcsak a két párt között, de a Konzervatív Párton belül is folyamatossá vált a vita.

A brit kormányzat bár motiváltan közelítette meg a helyzetet, a hivatalos kormányzati információs oldalon Ruandáról már más szemszögből írnak azoknak a brit lakosoknak, akik csak ideiglenesen tartózkodnának az országban: az egészségügyi ellátás szintje alacsonyabb, mint az Egyesült Királyságban, súlyosabb probléma esetén pedig egyenesen más országokba irányítják az embert. A keleti határmenti területekkel kapcsolatban instabil helyzetről számoltak be, ahol halálos fegyveres összecsapások is zajlottak. Az esetleges terrortámadások célpontjai akár turistalátványosságok is lehetnek, az 1994-es népirtás emlékművei pedig kiemelt szerepben vannak.

A megvalósuláson nem segített az sem, hogy a relokációt nem előzte meg brit-ruandai precedens, és hogy keresve is alig találni az elemzett forrásokban kifejtett, komplex ruandai álláspontokat és helyszíni tudósításokat, így sem a britek, sem a Nagy-Britanniában élő, deportálásra kényszerítettek nem tudják megismerni a valódi ruandai körülményeket. A terrorizmus emlegetése, a veszélyes, elmaradott térségekként bemutatott anyaországok és Ruanda erőszakos cselekményekkel való meggyanúsítása inkább szolgálta az olvasók figyelmét, mint hozott valódi eredményt az ügyben.

A jobboldali sajtó, a ruandai és a brit vezetés is bizonyítani szeretne volna, hogy Ruanda biztonságos, hiszen brit fejlesztések mentek végbe, az elmúlt években hosszú távú együttműködéseknek lehettünk tanúi, illetve a terv megkötésének időszakában is nagy számban voltak jelen menedékkérők. A baloldal sok esetben egyéni életutakkal próbálta bemutatni a deportálás, és általánosságban véve az illegális migráció emberi, vagy éppen embertelen körülményeit, a centrummal együtt pedig részletesebben beszámoltak az emberi jogi aggályokról, és a nem kormányzati, nem belpolitikához köthető személyek álláspontjáról is. A baloldali sajtóban több esetben is háttérbe szorult a britek helyzete, és csak a cikkek végén közöltek adatokat az illegális migránsok növekvő számáról, vagy éppen a kormányzati kiadások összegéről, ellentétben a jobboldallal, ahol általában másodlagosak voltak az emberi jogi kérdések, és elsőként gyakran a növekvő migrációs nyomás került megemlítésre. A biztonságiasítás mindkét oldalnál jelentős, de míg a jobboldal inkább nemzeti szempontokat vett figyelembe, a baloldal és a centrum is koncentrált a nemzetbiztonsági körülmények mellett a menekültek életére is. Bár a baloldal és a civil, nem kormányzati szervezetek rendszeresen támadták az elmúlt hónapokban a ruandai tervet, nem mutattak fel érdemi alternatívát a fennálló migrációs helyzet megoldására.

A sajtóban gyakrabban koncentráltak a belpolitikai, ellenzék-kormánypárt közti harcra, mint a külpolitikai szempontokra.

Ruanda bár együttműködik az Egyesült Királysággal, közel egy évvel az együttműködés bejelentése után is távolinak, elérhetetlennek tűnt a sajtóból. Hírnevét nem segítette, hogy a népirtás köztársaságként társult hozzá, a deportálás pedig szintén erőteljes negatív konnotációval rendelkezik.

A terv bejelentése és a 2023 eleje között eltelt közel egy évben az oldalak ugyan érveket soroltak fel. A brit kormány eltökélt, és mindent képes lenne megtenni a terv megvalósításának érdekében, hogy letörje az emberkereskedők fokozott jelenlétét. A ruandai vezetés minden alaptalannak titulált vádat elutasított, és örömmel fogadná a menekülteket, ahogyan ezt a múltban is tette. A jogvédő civil szervezetek szerint embertelen, erkölcsstelen együttműködésről van szó, őket több esetben is a Labour (Munkáspárt) karolta fel. A Ruandát támadók véres eseményeket emlegetnek, őket az országot védők tudatlannak, műveletlennek, akár rasszistának és xenofóbnak nevezve hatalmas, igazolt fejlődésekről beszéltek.

A tabloidizáció az elemzett cikkekben erőteljes volt, komoly témáknál, halálos áldozatokat követelő tragédiáknál, emberi jogok megsértésénél is előszeretettel használták a szenzációhajhászás különböző eszközeit. Anonim források, kontextusból kiragadott idézetek is több oldalon megjelentek. A lényeg általánosságban minden cikkben benne van a megfelelő adatokkal, de a megfogalmazással, stílussal, a cikkek felépítésével és képválasztással alapjaiban torzítják és alakítják a mondanivalót. A sajtótermékek többször is kivonulnának az események mögül, így a hírekben megjelent kitoloncolandó személyek sok esetben elvesztették emberi mivoltukat: az egyéni életutak, megrázó körülmények, a kizsákmányolás másodlagos lett, vagy csak szenzáció miatt maradt lényeges. A baloldal, a centrum és a jobboldal is készített interjúkat, feltáró anyagokat a deportálandó menekültekről és helyzetükről, ám az elemzett források alapján a pénzüsszegek (melyek az adókat, támogatásokat, brit kiadásokat, Ruanda gazdasági fejlettségét és a lemondott járat okozta károkat jelentik), és az egyszerű jobboldal-baloldal, illetve a kormányzati-nem kormányzati oldalak közti ideológiai viták és érdekek még mindig jobban irányítják a folyamatokat, mint azok a menekültek, akik a kitoloncolásra várnak.

Sokkal komplexebb problémáról van szó, mint ahogyan azt többen beállítják, hiszen nemcsak két országról beszélünk a brit-ruandai megállapodásban, de legalább egy tucatról: tranzitországokról, az anyaországokról, illetve a többi európai országról, melyek lehet, hogy a brit deportálások megvalósulásával nagyobb figyelmet kapnak a célszámot kereső menekültek körében. Nagy-Britannia bizonyos értelemben a mainstream és a globalizáció ellenpontjaként kíván fellépni, a megállapodás pedig főleg azért okoz ekkora feszültséget a sajtóban, mert eddig vagy nem ismert az olvasóközönség ilyen jellegű intézkedéseket, vagy csak negatív elemeket kapcsol a deportálás, kitoloncolás szavakhoz, illetve magához Ruandához. A ruandai terv egyelőre nem egy valós megoldás a menekültügyi válságra, hanem egy határozott kiállás az illegális migráció ellen, és ahogyan több forrás is írja: elrettentés. A deportálandó személyek száma elenyészőnek, szimbolikusnak hat, a terv eredménye és sikeressége még várat magára, mégis, még megvalósulása előtt is szélsőséges nézeteknek, botrányoknak és nem várt felszólalásoknak lehetünk tanúi. ☀

Források és elemzett sajtómegjelenések

- <https://www.allsides.com/blog/update-allsides-media-bias-chart-version-71>
- <https://adfontesmedia.com/interactive-media-bias-chart/>
- <https://yougov.co.uk/topics/politics/articles-reports/2017/03/07/how-left-or-right-wing-are-uks-newspapers>

Brit sajtó

- <https://www.gov.uk/guidance/living-in-rwanda>
- <https://www.gov.uk/government/news/world-first-partnership-to-tackle-global-migration-crisis>
- <https://www.gov.uk/government/news/home-secretary-meeting-with-rwandan-minister-dr-vincent-biruta>
- <https://www.gov.uk/government/news/first-migrants-set-for-rwanda-to-be-given-final-notice>
- <https://www.gov.uk/guidance/risks-of-illegal-migration-to-the-uk>
- <https://www.gov.uk/foreign-travel-advice/rwanda/safety-and-security>
- <https://www.telegraph.co.uk/politics/2022/06/10/priti-patel-wins-legal-battle-rwanda-migrants-plan/>
- <https://www.telegraph.co.uk/news/2022/06/12/rwanda-ready-do-duty-migrants/>
- <https://www.telegraph.co.uk/politics/2022/06/14/rwanda-deportation-flight-blocked-european-judges/>
- <https://www.telegraph.co.uk/politics/2022/06/15/rwanda-asylum-seekers-flight-plan-deportation-echr-brexitee-uk/>
- <https://www.telegraph.co.uk/politics/2022/07/11/first-rwanda-deportation-flights-could-delayed-october/>
- <https://www.telegraph.co.uk/news/2022/07/19/rwanda-initially-excluded-migrant-scheme-human-rights-grounds/>
- <https://www.telegraph.co.uk/politics/2022/07/22/rwanda-can-hold-just-200-channel-migrants-cant-stop-returning/>
- <https://www.telegraph.co.uk/politics/2022/12/14/rwanda-migrant-plan-european-court-human-rights-channel-crisis/>
- <https://www.telegraph.co.uk/politics/2022/12/19/strikes-latest-news-rishi-sunak-ambulance-nurses-rwanda-braverman/>
- <https://www.express.co.uk/news/uk/1623782/high-court-judge-rules-rwanda-deportation-flight-migrants-priti-patel-home-office>
- <https://www.express.co.uk/news/uk/1625153/asylum-seekers-sent-Rwanda-egv>
- <https://www.express.co.uk/news/politics/1625572/Rwanda-flight-deportation-Boris-Johnson-migrant-crisis-English-Channel>
- <https://www.express.co.uk/news/uk/1625686/Priti-patel-rwanda-european-court-of-human-rights-gb-news-conservative-minister-vn>
- <https://www.express.co.uk/news/politics/1624269/eu-plan-send-migrants-rwanda-before-uk-egv>
- <https://www.express.co.uk/news/uk/1627733/Channel-migrants-boats-English-Channel-Ministry-of-Defence-Rwanda-scheme-immigration>
- <https://www.express.co.uk/news/uk/1664577/priti-patel-rwanda-flights-channel-crossings-immigration-uk>
- <https://www.express.co.uk/news/politics/1712187/rwanda-migrant-plan-uk-lawful-europe-courts>
- <https://www.express.co.uk/news/politics/1726273/migrants-crisis-families-young-children-deportation-rwanda-robert-jenrick>
- <https://www.express.co.uk/news/politics/1731334/boris-johnson-labour-channel-migrant-crossings-rwanda-suella-braverman>
- <https://www.mirror.co.uk/news/politics/rwanda-take-hundreds-refugees-despite-27018542>
- <https://www.mirror.co.uk/news/politics/rwanda-asylum-seeker-flight-cost-27234328>
- <https://www.mirror.co.uk/news/politics/breaking-controversial-rwanda-flight-cancelled-27235361>
- <https://www.mirror.co.uk/news/uk-news/asylum-seekers-facing-deportation-rwanda-27240692>
- <https://www.mirror.co.uk/news/politics/uk-given-rwanda-entire-120m-27313431>
- <https://www.mirror.co.uk/news/politics/no-evidence-tory-plan-ship-27506011>
- <https://www.mirror.co.uk/news/politics/priti-patels-rwanda-deportation-plan-27639368>
- <https://www.mirror.co.uk/news/politics/refugees-terrified-patels-rwanda-flights-27900662>
- <https://www.mirror.co.uk/news/politics/airline-hired-deport-asylum-seekers-28298509>
- <https://www.mirror.co.uk/news/politics/top-tory-admits-divisive-rwanda-29200951>
- <https://www.theguardian.com/uk-news/2022/apr/14/rwanda-asylum-plan-who-does-it-target-and-is-it-going-to-happen>

- <https://www.theguardian.com/uk-news/2022/apr/15/un-refugee-agency-condemns-johnsons-rwanda-asylum-plan>
- <https://www.theguardian.com/politics/2022/apr/16/priti-patel-home-office-mutiny-rwanda-asylum-plan>
- <https://www.theguardian.com/uk-news/2022/apr/17/home-office-chief-doubts-sending-asylum-seekers-to-rwanda-will-be-a-deterrent>
- <https://www.theguardian.com/world/2022/may/16/rwanda-president-suggests-uk-extradite-genocide-suspect-asylum-deal-paul-kagame>
- <https://www.theguardian.com/world/2022/jun/05/uk-accused-of-attempting-to-deport-children-to-rwanda>
- <https://www.theguardian.com/uk-news/2022/jun/14/european-court-human-right-makes-11th-hour-intervention-in-rwanda-asylum-seeker-plan>
- <https://www.theguardian.com/world/2022/jun/17/rwanda-portrayal-uk-asylum-seekers-deportation>
- <https://www.theguardian.com/uk-news/2022/sep/04/rwanda-asylum-seekers-uk-living-in-fear>
- <https://www.theguardian.com/australia-news/2022/oct/04/uk-taps-alexander-downer-for-independent-oversight-of-asylum-seeker-deportation-plan>
- <https://www.theguardian.com/world/2022/oct/18/tamil-refugees-on-chagos-islands-fear-deportation-under-rwanda-type-plan>
- <https://www.theguardian.com/uk-news/2022/oct/21/airline-hired-uk-rwanda-deportations-pulls-out-privilege-style>
- <https://www.theguardian.com/politics/2022/dec/18/i-am-very-scared-refugees-await-judgment-on-uks-rwanda-policy>
- <https://www.theguardian.com/uk-news/2022/dec/19/asylum-seekers-rwanda-uk-plan-legal-high-court>
- <https://www.theguardian.com/world/2023/jan/25/nearly-half-asylum-seekers-facing-removal-rwanda-married>
- <https://www.bbc.com/news/uk-politics-61110237>
- <https://www.bbc.com/news/world-africa-61111915>
- <https://www.bbc.com/gahuza/amakuru-61186313>
- <https://www.bbc.com/news/uk-61447106>
- <https://www.bbc.com/gahuza/amakuru-61504630>
- <https://www.bbc.com/news/world-africa-61496397>
- <https://www.bbc.com/news/uk-61758828>
- <https://www.bbc.com/news/uk-61808120>
- <https://www.bbc.com/news/world-61882542>
- <https://www.bbc.com/news/uk-62566194>
- <https://www.bbc.com/news/uk-64024461>
- <https://www.bbc.com/news/explainers-61782866>
- <https://www.reuters.com/world/uk/archbishop-canterbury-condemns-britains-rwanda-asylum-plan-2022-04-17/>
- <https://www.reuters.com/world/uk-officials-warned-government-not-pursue-rwanda-deportation-plan-court-hears-2022-07-19/>
- <https://www.reuters.com/world/uk/echr-confirms-order-stop-deportation-migrant-uk-rwanda-2022-06-14/>
- <https://www.reuters.com/world/uk/echr-issues-order-stop-uk-deportation-one-migrant-rwanda-uk-charity-2022-06-14/>
- <https://www.reuters.com/world/uk/uks-plan-send-migrants-rwanda-unsafe-court-told-2022-06-10/>
- <https://www.reuters.com/world/uk/uk-pushes-ahead-with-rwanda-migrant-scheme-small-boats-keep-coming-2022-08-15/>
- <https://www.reuters.com/world/hostel-rwanda-uk-asylum-seekers-prepares-take-children-2022-06-24/>
- <https://www.reuters.com/world/uk/uks-rwanda-deportation-plan-is-lawful-court-rules-2022-12-19/>
- <https://www.reuters.com/article/britain-immigration-rwanda-court-idAFL8N34134K>

Magyar sajtó

- https://mandiner.hu/cikk/20220414_boris_johnson_kozep_afrikaba_telepitene_at_az_illegalis_hataratlepket
- https://precedens.mandiner.hu/cikk/20220526_illegalis_migracio_egyesult_kiralysag_ruanda
- https://mandiner.hu/cikk/20220612_migracio_ruanda_migransok_nagy_britannia
- https://mandiner.hu/cikk/20220613_kulfold_nagy_britannia_ruanda_migrans_kitoloncolas_fellebbezes_elutasitas
- https://mandiner.hu/cikk/20220615_ruanda_nagy_britannia_migracio_kulfold

- https://precedens.mandiner.hu/cikk/20220615_ejeb_egyesult_kiralysag_migracio_ruanda_repulogep
- https://precedens.mandiner.hu/cikk/20220617_brexit_uk_ruanda_migracio_menekultugy_la_manche
- https://precedens.mandiner.hu/cikk/20220623_brexit_alapjogok_ejeb_igazsagugy_ruanda_uk
- https://mandiner.hu/cikk/20220819_kulfold_ukrajna_dania_menekultivalsag_ruanda
- <https://magyarnemzet.hu/kulfold/2022/04/ruandaba-kuldene-az-illegalis-migransokat-nagy-britannia>
- <https://magyarnemzet.hu/kulfold/2022/06/meghiusult-london-kitoloncolasi-terve>
- <https://magyarnemzet.hu/kulfold/2022/12/ruandaba-telepithetik-at-a-brit-hatart-illegalisan-atlepekot>
- <https://magyarnemzet.hu/kulfold/2023/02/paradigmavaltas-berlinben-afrikaba-kuldenek-a-bevadorlokat>
- <https://pestisracok.hu/a-mi-hazank-ruandaba-deportalna-az-illegalis-bevadorlokat-vagy-kofejtoben-dolgoztatna-oket-ps-video/>
- <https://pestisracok.hu/engedelyezte-a-londoni-felsobirosag-a-brit-hatart-illegalisan-atlepek-atlepeteset-ruandaba/>
- <https://888.hu/feher-ferfi/nem-kuldik-vissza-az-illegalis-migransokat-ha-transznemunek-valljak-magukat-4365357/>
- <https://888.hu/amerika-london-parizs/a-britek-ruandaba-toloncoljak-a-menekulteket-4369890/>
- <https://888.hu/amerika-london-parizs/az-eb-megakadalyozta-a-menekultek-ruandaba-toloncolasat-4370109/>
- <https://168.hu/kulfold/ebbe-az-orszagba-deportalja-boris-johnson-a-menekulteket-232337>
- <https://168.hu/kulfold/hatarozottan-ellenzi-az-enz-hogy-ruandaba-szallitsak-az-illegalis-hataratlepekot-232371>
- <https://168.hu/kulfold/ez-az-orszag-befogadna-egy-csomo-menekultet-nagy-britanniabol-237572>
- <https://168.hu/kulfold/engedelyezte-a-londoni-felsobirosag-a-brit-hatart-illegalisan-atlepek-atlepeteset-ruandaba-250165>
- <https://444.hu/2022/04/16/enz-serti-a-nemzetkozi-jogot-hogy-a-brit-kormany-ruandaba-kuldene-az-illegalis-hataratlepekot>
- <https://444.hu/2022/06/12/ruanda-kesz-tobb-tizezer-embert-atvenni-nagy-britanniától>
- <https://444.hu/2022/06/13/dontott-a-londoni-birosag-kitoloncoljak-a-menedekkeroket-ruandaba>
- <https://444.hu/2022/06/18/nyomkovetot-tennenek-a-menedekkerok-egy-reszere-nagy-britanniában>
- <https://444.hu/2022/07/25/a-menedekkerok-ruandaba-deportalasa-az-europai-felelosseggaritas-iskolapeldaja>
- <https://444.hu/2022/09/09/miutan-a-britek-felsultek-most-dania-szallitana-menekulteket-ruandaba>
- <https://444.hu/2022/12/19/a-londoni-legfelsobb-birosag-felol-nyugodtan-lehet-afrikaba-deportalni-a-menekulteket>
- https://nepszava.hu/3153743_kivagta-a-biztositeket-boris-johnson-terve-nehezen-fog-menni-a-ruandai-atlepetes
- https://nepszava.hu/3160476_egyesult-kiralysag-ruanda-illegalis-bevadorlas
- <https://24.hu/kulfold/2022/04/14/nagy-britannia-illegalis-bevadorlok-ruanda/>
- <https://24.hu/kulfold/2022/06/16/illegalis-migracio-london-ruanda-projekt-kitoloncolas/>
- <https://24.hu/kulfold/2022/12/19/nagy-britannia-illegalis-bevadorlok-migransok-ruanda-kitelepetes/>
- <https://telex.hu/kulfold/2022/04/14/kulfold-boris-johnson-egyesult-kiralysag-nagy-britannia-ruanda-illegalis-bevadorlas>
- <https://telex.hu/kulfold/2022/05/10/elkezdi-az-illegalis-bevadorlok-ruandaba-telepiteset-a-brit-kormany>
- <https://telex.hu/kulfold/2022/12/19/ruanda-kitoloncolas>
- https://hvg.hu/vilag/20220414_NagyBritannia_Ruandaba_telepitene_menedekkeroket
- https://hvg.hu/vilag/20220615_ruanda_anglia_kitoloncolas_menekult

A szerzőről

BA nemzetközi tanulmányok szakos hallgató, PTE BTK Politikatudományi és Nemzetközi Tanulmányok Tanszék

About the Author

BA major International Studies, University of Pécs, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Political Science and International Studies

annaviragh1227@gmail.com

English Abstract

The reception of the Rwanda Asylum Plan in the British and Hungarian press

On 14 April 2022, UK and Rwandan leaders signed the UK and Rwanda Migration and Economic Development Partnership, which aims to relocate a proportion of illegal migrants arriving in the UK through the Channel to Rwanda, so that the asylum claim process can continue there. According to the British leadership, the plan is being set up because of years of mounting migration pressure. Although the process is still in its experimental phase, the adjective “controversial” has been associated with the plan in British and Rwandan domestic politics and media almost from day one. The current press analysis processes the events, the legal, political and economic developments related to the plan, the opinions of various online right- and left-wing media outlets in the UK and Hungary, the ways and means of approaching the plan, the sources they use and cite, and compares the complexity, accuracy, credibility and bias of the articles. Events are tracked through articles written between April 2022 and February 2023, the genre of these articles being largely news, reports and news summaries. To determine the political orientation of UK news portals, we have used tables from Ad Fontes Media and AllSides, as well as statistics from YouGov.